

В.І. Тернопільська, Т.В. Коломієць, І.О. Піонтківська

ДОВІДНИК З ВИХОВНОЇ РОБОТИ ЗІ СТУДЕНТАМИ

*Рекомендовано Міністерством освіти і науки,
молоді та спорту України як навчальний посібник
для студентів вищих навчальних закладів*

ТЕРНОПІЛЬ
НАВЧАЛЬНА КНИГА – БОГДАН

УДК 378.1
ББК 74.58
Т 35

Рецензенти:

Безкоровайна О.В., доктор педагогічних наук, професор

Шахов В.І., доктор педагогічних наук, професор

Журавльова Л.П., доктор психологічних наук, професор

Рекомендовано Міністерством освіти і науки, молоді та спорту України як навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів (лист № 1/11– 3486 від 18.02.2013 р.)

Тернопільська В.І.

Т 35 Довідник з виховної роботи зі студентами / В.І. Тернопільська, Т.В. Коломієць, І.О. Піонтківська. — Тернопіль : Навчальна книга — Богдан, 2014. — 264 с.

ISBN 978-966-10-3841-6

Матеріали довідника вміщують основні поняття теорії та методики виховного процесу у вищому навчальному закладі (сутність, принципи, зміст, форми, методи позааудиторної виховної роботи зі студентами) з урахуванням досягнень сучасної науки та досвіду розбудови національної системи освіти; розкривають особливості студентської молоді як соціальної групи, педагогічні засади формування та розвитку студентського колективу, органів студентського самоврядування. Особливу увагу приділено ролі та функціям куратора академічної групи в управлінні системою позааудиторної виховної роботи у вищому навчальному закладі.

Довідник рекомендовано широкому освітянському загалу, передусім викладачам, кураторам академічних груп, аспірантам, студентам педагогічних вищих навчальних закладів, спеціалістам відділів освіти, працівникам методичних служб, усім, хто не байдужий до проблем виховання особистості.

**УДК 378.1
ББК 74.58**

*Охороняється законом про авторське право.
Жодна частина цього видання не може бути відтворена
в будь-якому вигляді без дозволу автора чи видавництва.*

ISBN 978-966-10-3841-6

© Навчальна книга — Богдан, 2014

ВСТУП

Проблема організації виховного процесу у вищому навчальному закладі є однією з найактуальніших у педагогічній теорії та практиці й спонукає освітян до пошуку нових шляхів якісного вдосконалення виховання студентської молоді. Вищі навчальні заклади за своїм статусом зобов'язані професійно готувати не тільки дипломованих спеціалістів, а й виховувати всебічно й гармонійно розвинених громадян, підготовлених до соціальної та професійної діяльності в сучасному суспільстві, громадян, здатних примножувати його цінності. З огляду на це, акцент слід робити на формуванні у студентів насамперед духовно-моральних якостей як домінуючих для становлення майбутнього фахівця.

Застосовуючи у своїй роботі новітні технології виховання, викладачі, куратори можуть суттєво вплинути на формування у вищому навчальному закладі комфортного гуманізованого середовища як ключового компонента особистісно-професійного розвитку майбутніх спеціалістів та сприяти актуалізації їх внутрішніх резервів для повноцінної творчої самореалізації в усіх сферах життєдіяльності.

Положення, які висвітлюють у пропонованому «Довіднику з виховної роботи зі студентами», відображають новий погляд на стан виховної теорії й практики та відповідають тим потребам, які склалися у суспільстві на даному етапі. Основні відомості теорії виховання викладено в інформаційних компонентах тем: наукові засади виховання, його сутність, принципи, зміст, форми організації, методи, засоби, особливості формування наукового світогляду й активної життєвої позиції студентської молоді. Компактність інформації, що подається, досягається шляхом структурування знань, виділення головних ідей, використання логічних схем і

відносно коротких формулювань. До інформаційних компонентів тем органічно вплетені відомості, факти, приклади, які доповнюють та пояснюють деякі важливі для розуміння положення.

Довідник з виховної роботи допоможе організаторам виховного процесу у вищих навчальних закладах ґрунтовніше ознайомитися з основами сучасної теорії й методики виховання, особливостями ролі куратора академічної групи в управлінні позааудиторною діяльністю студентів. Значне місце у посібнику відведено розкриттю складових педагогічної культури, педагогічної майстерності куратора академічної групи.

Пропонований довідник може бути корисним не тільки викладачам, кураторам, заступникам деканів з виховної роботи, але й тим, хто цікавиться питаннями виховання молоді.

РОЗДІЛ 1

РОЛЬ ВИХОВАННЯ У РОЗВИТКУ ЛЮДИНИ ТА ФОРМУВАННІ ЇЇ ОСОБИСТОСТІ

Процес здобуття освіти у вищій школі — явище складне, багатогранне, динамічне. Основною соціальною детермінантою, яка визначає морально-духовне зростання молоді людини, є її професійно-пізнавальна діяльність. Саме вона має бути джерелом розвитку морально досконалої особистості. Така діяльність безпосередньо трансформується згодом у власне професійну діяльність, пов'язану з духовними пошуками. Тому, розглядаючи професійну діяльність не як невідворотний тягар життя (таке смислове навантаження часто несе термін «робота»), а як один із основних способів здійснення життя та особистісної самореалізації, доцільно говорити не про її мотиви, а про високі духовні устремління; бачити за багатьма спробами професійного самовизначення не з'ясування власної недбалості методом спроб і помилок, а пошук покликання й життєвого призначення.

Виховання є суттєвим фактором розвитку та формування особистості. Під цим терміном розуміємо цілеспрямований, спеціально організований процес взаємодії викладача та студентів з метою формування в останніх позитивних властивостей та якостей особистості.

Світовий соціально-історичний досвід дає можливість визначити *головну мету виховання* як формування гармонійно та всебічно розвиненої особистості, підготовленої до ініціативної соціальної та професійної діяльності в сучасному суспільстві, особистості, здатної сприймати й примножувати його цінності. Мета виховання визначає його зміст, методи й засоби, оптимальна дія яких має забезпечити очікуваний результат.

Виховання — багатофакторний процес, що залежить від низки об'єктивних і суб'єктивних чинників. До об'єктивних чинників

належать соціально-історичні особливості, культурні традиції країни, прийнята в ній система освіти. До суб'єктивних — особистісні якості педагогів, рівень їх професійної майстерності, психологічні особливості та ціннісні орієнтації учасників виховного процесу.

Виступаючи двостороннім процесом (викладач — студент), виховання передбачає зміщення акцентів ініціативи від викладача (куратора) через партнерство до самовиховання, коли дієвості набуває ініціатива студента, що відбувається завдяки акту самовиховання.

Виховання коректує вплив спадковості й середовища з метою реалізації соціальної програми розвитку особистості. На відміну від соціалізації, яка відбувається в умовах стихійної взаємодії людини з навколишнім середовищем, виховання розглядають: як процес цілеспрямованої й свідомо контрольованої соціалізації (сімейне, шкільне, вузівське, релігійне виховання); як своєрідний механізм управління процесом соціалізації, ідеальною метою якої є людина, яка відповідає соціальним вимогам й одночасно протистоїть негативним тенденціям у розвитку суспільства, життєвим обставинам, що гальмують розвиток її індивідуальності. Виховання виконує дві основні функції: упорядковує весь спектр впливів на особистість і створює умови для прискорення процесів соціалізації з метою розвитку особистості. Сила виховного впливу полягає в цілеспрямованості, систематичності та у кваліфікованому управлінні цим процесом. Саме цим визначається роль, місце, можливості виховання у формуванні людини. Мета виховання — це очікувані внаслідок реалізації системи виховних дій зміни особистості.

Роль виховання оцінюють по-різному, причому діапазон цих оцінок надто широкий — від ствердження його повного безсилля і безглуздя (за несприятливої спадковості й негативних впливів середовища) до визнання єдиним засобом зміни людської природи.

Природні задатки можуть розвинути у здібності лише під впливом виховання та залучення людини до відповідного виду діяльності. Для розвитку задатків та перетворення їх у здібності потрібні працездатність і працелюбність. Останні є тими якостями, що досягаються завдяки вихованню.

Педагог досягне мети всебічного розвитку студента за умілого спрямування його діяльності. Тому ефективність педагогічної діяльності педагога визначається ефективністю діяльнісної активності студентів. Діяльність педагога сприяє розвитку студента

мірою того, як педагог керує його діяльністю, а не підміняє її власною. Будь-яка спроба педагога «привнести у виховання пізнавальні й моральні норми, минаючи діяльність самої дитини стосовно оволодіння ними, підриває... самі основи здорового розумового і морального розвитку особистості, виховання її особистісних властивостей і якостей»*.

Сприймання людиною виховного впливу залежить від рівня її підготовки до цього сприймання, який зумовлений впливом спадковості й середовища. Діапазон сприймання впливу надто широкий — від повного ігнорування виховних вимог до абсолютного підкорення волі педагога. Існуючий «опір вихованню», як протидія зовнішній силі, що виходить від педагога, вирішує долю кінцевого результату.

Результативність виховного впливу залежить від відповідності мети, змісту та методів виховання не тільки досягнутому рівню розвитку людини — «рівню актуального розвитку», а й «зоні найближчого розвитку» (Л.С. Виготський). Орієнтуючись на процеси, які ще не дозріли і знаходяться в стадії становлення, педагог може створити нову «зону актуального розвитку», актуалізуючи процес розвитку. У цьому розумінні виховання є головною силою, яка здатна сформувати повноцінну особистість.

Виховання відіграє головну роль у розвитку особистості лише за умови, якщо воно позитивно впливає на внутрішнє стимулювання її активності щодо роботи над собою, тобто коли розвиток набуває характеру саморозвитку. Ось чому Л.М. Толстой порівнював розвиток людини з тим, як росте плодоносне дерево. Адже в буквальному розумінні людина його не вирощує — воно саме росте. Вона лише копає землю, вносить добрива, обрізає зайве гілля, тобто створює необхідні зовнішні умови, що сприяють його саморозвитку. Сам же розвиток відбувається за своїми внутрішніми законами. Дещо подібне спостерігається і в саморозвитку особистості. Хоча він і відбувається під впливом соціальних, виховних факторів, але вони розвивають і формують особистість лише певною мірою. Усвідомлення цього викликає позитивний відгук у внутрішній сфері особистості, тим самим стимулюючи її власну активність у роботі над собою. Результат саморозвитку є самодетермінованим, внутрішньоспричиненим, а діяльність педагога, зокрема зміст і методи, на яких він розгортається, — це лише умова для генезису того чи іншого психологічного утворення.

*Рубинштейн Л.С. Проблемы общей психологии. — М., 1976.

Розуміння ролі активності самої людини у власному розвитку дозволяє педагогу цілеспрямовано організовувати діяльність студента, ставити його в позицію активного діяча, озброювати такими способами діяльності, що дають змогу активно виявляти свої сили, розкривати свої потенційні можливості.

1.1 Виховний процес у вищому навчальному закладі

Специфіка виховного процесу у вищому навчальному закладі полягає в тому, що він включає в себе формування у студентів професійної спрямованості й основ професійної етики. Організуючи виховний процес, важливо пам'ятати про умови його результативності, а саме: формування моральних рис особистості відбувається на основі діяльності людини та її міжособистісної взаємодії; співвіднесення зовнішніх впливів з індивідуальними особливостями особистості; знання джерел і рушійних сил її професійного та життєвого самовизначення.

Структурними елементами процесу виховання є мета виховання; його завдання; зміст, форми, методи й засоби виховання, результати, коригування результатів виховання. Структуру процесу виховання можна умовно зобразити у вигляді схеми (табл. 1.1).

Ідеалом виховання у нашому суспільстві є гармонійно розвинена, високоосвічена, соціально активна й національно свідомою людина, яка наділена глибокою громадянською відповідальністю, високими духовними якостями, родинними й патріотичними почуттями, є носієм кращих надбань національної та світової культури, здатна до саморозвитку й самовдосконалення.

Головна **мета національного виховання** — набуття молодим поколінням соціального досвіду, успадкування духовних надбань українського народу, досягнення високої культури міжнаціональних взаємин, формування у молоді рис громадянина української держави, розвинутої духовності, моральної, художньо-естетичної, правової, трудової, екологічної культури. Мета національного виховання конкретизується через систему виховних завдань, що є загальними не тільки для усіх виховних закладів, а для всього суспільства загалом.

Стрижневим завданням усієї системи виховання в Україні визначено виховання громадянина. Тому у вищих навчальних закладах суттєвим є використання теоретичної парадигми національного виховання, запропонованої В. Гнатюком, через триаду рис особистості «громадянин — патріот — гуманіст» (рис. 1.1).

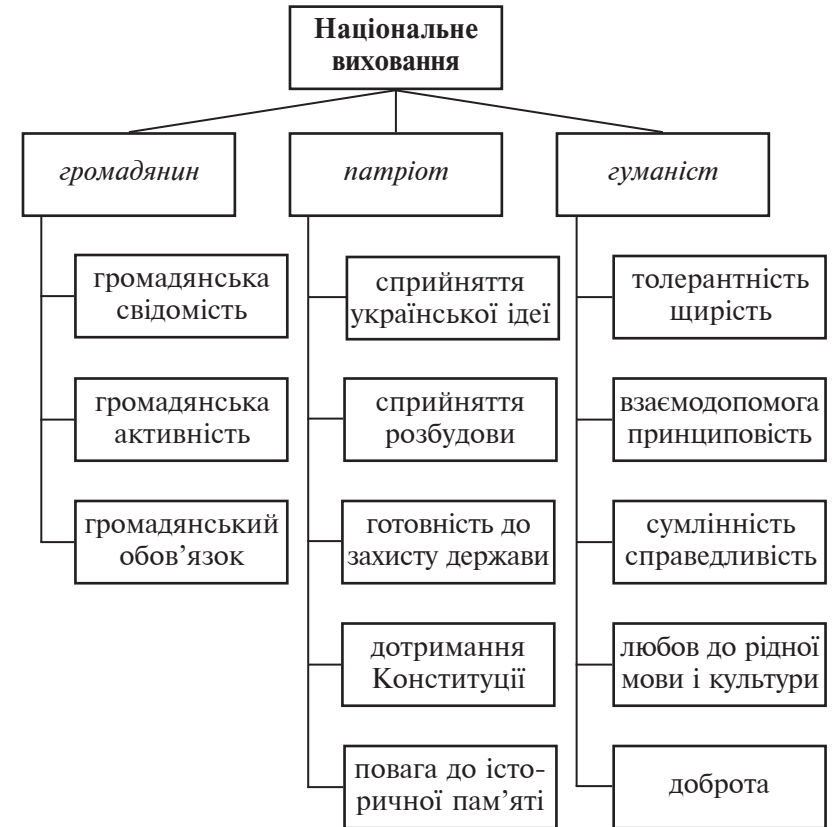

Рис. 1.1. Триада рис особистості (за В. Гнатюком)

Головною метою виховної роботи у вищому навчальному закладі є формування гармонійно розвинутої, соціально активної, національно свідомої особистості, професійно-грамотного, творчого фахівця, який поєднає в собі високі духовність і моральність, професійну компетентність, здатність самостійно та нестандартно

мислити, приймати рішення, швидко орієнтуватися у складних обставинах суспільного й особистого життя.

Досягнення мети виховання передбачає вирішення таких **завдань**:

- забезпечення умов для самореалізації особистості студента відповідно до його здібностей, власних і суспільних потреб та інтересів;
- формування у студентів основ загальнолюдської й народної моралі, культури поведінки, готовності будувати своє життя за принципами гуманізму;
- виховання любові до рідної землі, родини, свого народу, Батьківщини, формування національної свідомості, готовності до творчої праці на благо людей, подвигу в ім'я процвітання держави;
- виховання поваги до Конституції, законів України, державних символів, формування глибокого усвідомлення взаємозв'язку між ідеями свободи, правами людини та її громадянською відповідальністю;
- розвиток естетичних потреб, почуттів, художніх здібностей студентів, їх готовності будувати власне життя за законами краси;
- розвиток у студентів потреби у здоровому способі життя, формування відповідального ставлення до власного здоров'я як найбільшої життєвої цінності;
- виховання у студентів свідомого ставлення до своїх професійних обов'язків як вищої цінності людини й суспільства, формування готовності до праці в умовах ринкової економіки, розвиток діловитості, підприємливості.

Виховна робота несумісна з пропагандою насильства, жорстокості, міжнаціональної ворожнечі, людиноненависницьких теорій, поглядів, спрямованих на підривання державних інтересів України, та має світський характер.

Реалізація мети й завдань виховання зумовлює необхідність врахування об'єктивних закономірностей його перебігу, взаємодії системи чинників, що його детермінують.

Закономірності виховання — стійкі, повторювані, об'єктивно існуючі зв'язки у вихованні, реалізація яких сприяє ефективному розвитку особистості.

У процесі виховання особливо важливими є такі закономірності:

1. *Органічний зв'язок виховання із суспільними потребами та умовами виховання.* Розвиток суспільства зумовлює зміни, диктує нові потреби і в його виховній системі. Наприклад, у зв'язку з розбудовою незалежної Української держави виникла потреба формування у молоді української національної свідомості, любові до свого народу, його традицій, історії, культури.

2. *Взаємодія у виховному процесі всієї сукупності різноманітних чинників.* Виховує все: люди, речі, явища. Серед виховних чинників найвагомим є людський (роль батьків, педагогів).

3. *Опора у виховному процесі на позитивні якості студента, стимулювання його активності, формування позитивних емоцій від досягнутих успіхів.*

4. *Результати виховання залежать від виховного впливу на внутрішній світ студента, його духовну, емоційну сфери.* Виховний процес має постійно трансформувати зовнішні виховні впливи у внутрішні, духовні процеси особистості (її мотиви, установки, орієнтації, ставлення).

5. *Визначальними у вихованні є діяльність і спілкування.* Діяльність — головний фактор єдності свідомості й поведінки. Участь студента у різних видах діяльності (навчальній, трудовій, спортивній та ін.) забезпечує всебічний розвиток його особистості.

У вихованні закономірності виявляються в усьому різноманітті взаємозв'язків і взаємоперетворень. Їх необхідно враховувати під час створення будь-якої виховної ситуації.

Загальні закономірності виховання обумовлюють принципи виховного процесу.

Принципи виховання — вихідні положення, основні вимоги до діяльності педагога, якими він керується у побудові виховного процесу: визначенні його змісту, форм організації спільної діяльності, методів, засобів тощо.

Принципи виховання є узагальненою системою вимог, які охоплюють усі аспекти виховного процесу, відображають результати виховної роботи.

Процес виховання ґрунтується на **принципах**:

1. *Цілеспрямованість виховання.* Початком будь-якої діяльності, зокрема виховної, є визначення мети. Педагог відповідно до мети своєї діяльності повинен спрямовувати всю виховну роботу. Визначивши мету, він вчасно зможе побачити недоліки у вихованні, скоригувати виховний процес.

2. *Поєднання педагогічного керівництва з ініціативою та самодіяльністю студентів.* Педагогічне керівництво зумовлене недостатнім життєвим досвідом молодої людини, а виховання творчої особистості можливе лише за умови поєднання зусиль викладача з самостійністю, творчістю, ініціативою та самодіяльністю студентів. Різноманітна діяльність студентської молоді — основа виховання. Стимулюючи розвиток самостійних починань юнаків і дівчат, педагог дбає, щоб у їх поведінці органічно поєднувались слово і дія, відповідальність за результати справи. Цього можна досягти за безпосередньої участі студентських груп у плануванні заходів, залучення студентів до їх організації, проведення та оцінювання результатів, усвідомлення ними їх необхідності та значення.

3. *Повага до особистості студента, поєднана з розумною вимогливістю до нього.* Повага до людини передбачає гуманне ставлення до неї. Вона є стрижнем взаємин між викладачем та студентами. Відома формула А. Макаренка: «Якомога більше вимоги до людини і якомога більше поваги до неї» виражає суть цього принципу, який реалізується у стосунках між студентом та викладачем, між викладацьким колективом і колективом студентів, між студентами. Виховне значення педагогічної вимогливості полягає в тому, щоб стимулювати або припиняти, гальмувати певні вчинки молодих людей. Вимоги можуть бути прямими й непрямими. Прямі вимоги педагога повинні бути позитивними, стимулювати цілком певні вчинки; непрямі — можуть бути позитивними (прохання, довіра, схвалення), нейтральними (порада, натяк, умовна вимога) і негативними (погроза, недовіра, осуд).

Вимоги викладача (викладацького колективу) стають особливо ефективними тоді, коли вони спираються на здорову громадську думку колективу студентів і підтримуються ними. За таких умов громадська думка стає одним із засобів подолання негативних рис окремих студентів (проявів індивідуалізму, егоїзму, інших відхилень від норм і правил співжиття). Розумна педагогічна вимогливість не має нічого спільного з приниженням гідності особистості студента.

4. *Опора на позитивне в людині.* Виховання передбачає опору викладача на позитивне в особистості студента, його довіру до здорових намірів, прагнень юнаків і дівчат. Зосередження тільки на негативних рисах характеру та поведінці студентів деформує

виховний процес, заважає формуванню позитивних рис особистості. Неправильно лише дорікати молодій людині за недоліки, бачити в ній тільки негативне. Це може створювати у неї однобоке уявлення про себе, свої людські якості, взагалі про свою гідність. Принцип опори на позитивне в людині ставить серйозні вимоги до організації життєдіяльності студентів, потребує створення здорових стосунків між викладачами та студентами, продуманого змісту навчально-виховних занять, їх форм і методів.

5. *Урахування вікових та індивідуальних особливостей студентів.* Одне із завдань педагога — бачити неповторність, творчу індивідуальність кожної особистості студента, виявляти, розкривати, плекати у неї неповторний індивідуальний талант. Тому кожний педагогічний працівник повинен знати і враховувати індивідуальні особливості студентів: рівень їх фізичного та фізіологічного розвитку, здібності, інтереси, тип темпераменту, риси характеру, особливості почуттєвої сфери та психічних пізнавальних процесів (волі, мислення, мовлення, пам'яті, уваги, уяви), щоб, спираючись на позитивне, усувати негативне в їх діяльності та поведінці.

6. *Систематичність і послідовність виховання.* Ефективність виховного процесу залежить від послідовності, безперервності педагогічних впливів на студентів. Йдеться про систему педагогічних впливів, яка забезпечує формування в кожного студента світогляду, переконань, ідеалів, інтересів, морально-вольових рис, навичок і звичок позитивно орієнтованої поведінки. У цьому контексті важливою є послідовність, узгодженість, систематичність, планованість педагогічних впливів, підпорядкованих меті, принципам, завданням, змістові, формам і методам виховної діяльності загалом. У вихованні слід спиратися на набутий студентами життєвий досвід, закріплювати його в уміннях, навичках і звичках просоціальної поведінки.

7. *Єдність педагогічних вимог вищого навчального закладу та громадськості.* За результати виховання молоді відповідає не тільки навчальний заклад, а й все суспільство. На особистість впливає багато інших чинників, зокрема й недостатньо контрольованих. Оскільки з усім складним світом навколишньої дійсності людина входить у численні взаємовідносини, деякі з яких неминуче розвиваються та переплітаються з іншими відносинами, ускладнюються фізіологічним і моральним рівнем розвитку самої особистості, внаслідок чого виникають не тільки істотні виховні резерви, а й певні труднощі. Розумні, стійкі та єдині вимоги до молодої люди-

ни з боку різних соціальних інститутів посилюють педагогічний вплив на неї, підвищують ефективність виховного процесу.

8. *Єдність свідомості й поведінки.* Поведінка людини — це свідомість у дії. Як суспільний продукт, свідомість формується у процесі суспільної практики. Особливе значення єдності свідомості й поведінки як принципу виховання полягає в тому, щоб світогляд набув для кожного студента суб'єктивного сенсу, став переконанням, поєднанням знань із практичними діями. Виховання єдності свідомості й поведінки — складний і суперечливий процес. Він не є автономним, відірваним від обставин життя, зовнішніх впливів, серед яких можуть бути й негативні. Між усвідомленням того, як треба діяти, і звичною поведінкою існує певна суперечність, нейтралізувати яку можна засобами формування певних звичок і нових форм поведінки.

9. *Народність* передбачає єдність загальнолюдського й національного. Національна спрямованість виховання передбачає формування поваги до рідної мови, державних символів, розвиток національної свідомості, патріотизму, прищеплення шанобливого ставлення до культурної спадщини, традицій, звичаїв тощо.

10. *Природовідповідність* враховує багатогранну та цілісну природу людини: анатомо-фізіологічні, психологічні, вікові, генетичні, національні, регіональні особливості. Нехтування або лише часткове врахування природи особистості студента не дає змоги ефективно використати виховні можливості, натомість породжує нерозвиненість задатків, нахилів, талантів кожної конкретної особистості, загальмованість психічних процесів тощо.

11. *Культуровідповідність* передбачає органічний зв'язок із культурним надбанням всього людства, історією свого народу, його мовою, культурними традиціями, народним мистецтвом. Забезпечує розуміння духовної єдності та спадкоємності поколінь.

12. *Гуманізація* означає створення умов для формування кращих якостей і здібностей студента, джерел його життєвих сил. Виховання як основна складова у навчально-виховному процесі передбачає гуманізацію взаємин між усіма його учасниками, повагу до особистості, розуміння її запитів, інтересів, гідності, довіру до неї, сприяє вихованню гуманної особистості — широї, людяної, доброзичливої, милосердної, толерантної.

13. *Демократизація* розглядається як усунення авторитарного стилю виховання, сприйняття особистості студента як вищої со-

ціальної цінності, визнання його права на свободу, розвиток здібностей і реалізацію індивідуальності. Забезпечує співробітництво в системі «викладач — студент», врахування думки колективу й кожної особистості.

14. *Етнізація* передбачає наповнення виховання національним змістом, спрямованим на формування самосвідомості громадянина, відчуття етнічної причетності до свого народу.

Органічно пов'язані між собою, принципи виховання охоплюють усі аспекти цього процесу та спрямовують його на формування людини як цілісної особистості. Реалізація принципів виховання дає позитивні результати лише тоді, коли їх застосовують у гармонійному поєднанні.

До принципів, на яких базується виховання студентів, можна віднести:

- гуманізм і толерантність, повагу до студентів, їх цінностей, переконань, політичних симпатій, релігійних уподобань;
- урахування індивідуальних нахилів і здібностей студентів, рівня їх інтелектуального та загальнокультурного розвитку, специфіки курсу навчання й майбутньої спеціальності;
- партнерство як форму стосунків між викладачами і студентами, співпрацю у вирішенні питань навчання, відпочинку, побуту, широке використання можливостей органів студентського самоврядування, підтримку та стимулювання студентських ініціатив;
- єдність навчання, виховання та науково-дослідної роботи, що передбачає добросовісне виконання кожним студентом своїх функціональних обов'язків і громадських доручень, участь у науково-дослідній роботі та громадському житті групи, курсу, факультету, інституту, університету;
- цілісність і системність виховного впливу на студентів деканату, кафедр, інших структурних підрозділів інституту, викладачів, органів студентського самоврядування;
- пріоритет загальнолюдських цінностей, їх органічне поєднання з цінностями національними.

Процес становлення студента як спеціаліста складається з декількох етапів: усвідомлення соціальної ролі праці фахівця певної галузі, сприйняття вимог професії, усвідомленого висування цих вимог до себе, самовиховання необхідних якостей, моделюючих особистість професіонала, самореалізація у творчій діяльності.

Професійне становлення майбутнього спеціаліста відбувається у процесі його включення у виховну, навчальну, наукову, позааудиторну та громадську діяльність.

Результативність виховного процесу залежить від певних педагогічних умов, серед яких особливо значущим є співвідношення позиції особистості та системи педагогічних впливів.

Критеріями вихованості людини можуть бути:

- ступінь її сходження й повнота оволодіння загальнолюдськими й національними гуманістичними морально-духовними цінностями, що становлять основу відповідних вчинків;
- рівень та ієрархія якостей особистості, набутих нею в процесі виховання (табл. 1.1).

Таблиця 1.1

Сутність процесу виховання

Сутність процесу виховання	→	Закономірне, послідовне, організоване, безперервне, систематичне керівництво розвитком і формуванням особистості студента. Головним його елементом є взаємодія — передача теоретичних та практичних знань і духовних цінностей.
Структурні компоненти процесу виховання	→	1. Суб'єкти взаємодії. 2. Активність суб'єктів взаємодії. 3. Зміст і мета (педагогічне завдання). 4. Форми і методи. 5. Матеріальні, соціальні та духовні цінності. 6. Соціальні норми. 7. Соціально-психологічна ситуація. 8. Особистісно-розвивальний результат.
Мета виховного процесу	→	Формування гармонійно розвиненої, соціально активної, національно свідомої особистості, професійно-грамотного, творчого фахівця, який поєднує в собі високі духовність і моральність, професійну компетентність, здатність самостійно та нестандартно мислити, приймати рішення, швидко орієнтуватися у складних обставинах суспільного й особистого життя.

Суб'єкти виховного впливу	→	Сім'я, ВНЗ, засоби масової комунікації, первинний колектив, неформальні групи.
Суб'єкти виховного впливу	→	1. Педагогічна діагностика. 2. Педагогічне прогнозування. 3. Організація навчально-пізнавальної діяльності. 4. Організація ціннісно-орієнтаційної діяльності. 5. Організація соціально-комунікативної діяльності. 6. Організація предметно-трудової діяльності. 7. Регулювання та корекція ділових і товариських стосунків.
Критерії ефективності	→	Самопізнання, самоусвідомлення, самовиховання, ставлення до навчання й оволодіння знаннями, до громадсько-політичного життя, суспільно-корисної праці, друзів, батьків, інтересів України.

1.2. Напрями виховання у вищому навчальному закладі

Виховання — цілеспрямований процес, де кожна конкретна мета зумовлює відповідний зміст і методи. Напрямок виховання визначається єдністю мети та змісту. У педагогічній науці розрізняють моральне, естетичне, національно-патріотичне громадянсько-правове, фізичне, трудове, професійне виховання в їх нерозривному зв'язку, взаємозумовленості та взаємозалежності (рис. 1.2). Процес виховання як в цілому, так і в межах певного напрямку може бути реалізований на різних рівнях: на рівні соціуму, соціальних інститутів, окремих соціальних груп, інтерперсональному (міжособистісному) та інтраперсональному (внутрішньоособистісному у формі самовиховання). Сучасний період розвитку суспільства в нашій незалежній державі відкриває широкі можливості для

оновлення змісту освіти, що дає змогу формувати духовно багате покоління людей. Це обумовлює новий підхід до виховання студентської молоді. Виникла соціальна потреба у формуванні творчої особистості майбутнього спеціаліста, який би зміг вирішувати як щоденні, так і масштабні завдання, що забезпечують не просто виживання, а прогрес нації. Реалізація зазначених завдань здійснюється за напрямками виховання.

Рис. 1.2. Основні напрями виховання у ВНЗ

Моральне виховання — діяльність, що має на меті формування стійких моральних якостей, почуттів, навичок і звичок поведінки на основі ідеалів, норм, принципів моралі. Таким вихованням забезпечується засвоєння студентами моральної культури суспільства, норм поведінки, міжлюдських стосунків, сприйняття їх як правил, що регулюють власну життєдіяльність, усвідомлення критеріїв добра та зла. Завдяки моральному вихованню досягається єдність моральних знань, почуттів і високоморальних вчинків. Важливим показником міри моральності особистості є ступінь зрілості її основних моральних рис, таких як совість, честь, гідність, доброта, справедливість, відповідальність, порядність, дисциплінованість, принциповість. Втілюється моральність у конкретних вчинках, діях індивіда незалежно від сфери їх вияву.

У моральному вихованні поєднуються принципи та норми загальнолюдської моралі та національні моральні цінності. Моральне виховання також пов'язане з правовим. Поєднуючись, вони забезпечують формування культури людської поведінки. Студент є носієм певної моралі та виховується як під час навчально-виховного процесу, так і середовищем особистого буття.

Отже, у процесі організації життєдіяльності студентів у культурно-освітньому виховному просторі сучасного вищого навчального закладу складається система цілей, які орієнтують педагогічний персонал на розвиток студента як високоморальної, інтелігентної, конкурентоспроможної особистості культурної людини.

Виховання студента як *високоморальної особистості* має на меті розвиток:

- високого рівня моральних чеснот (чесності, обов'язку, відповідальності, доброзичливості тощо);
- моральної культури, включаючи розуміння високоморальних національних і загальнолюдських цінностей;
- гуманістичних поглядів, переконань і світогляду.

Виховання студента як *інтелігентної особистості* спрямовано на розвиток:

- високої культури спілкування та поведінки;
- високого рівня ерудиції;
- системності та критичного мислення;
- прогресивних поглядів та переконань;
- толерантності й поважного ставлення до людей іншої національності;
- кращих рис і традицій української інтелігенції.

Виховання студента як *конкурентноспроможної особистості* ставить на меті розвиток:

- працьовитості;
- стресостійкості;
- неперервного професійного саморозвитку;
- комунікативних і лідерських якостей;
- соціально-правової відповідальності;
- уміння виконувати та завершувати роботу на високому якісному рівні;
- прагнення постійно підвищувати свій рівень інформаційної культури.

Національно-патріотичне виховання — це діяльність, спрямована на формування національної свідомості особистості, яка проявляється в емоційно-ціннісному ставленні до історичного минулого власного народу, національній ідентифікації й прагненні до етнічного самозбереження. Така діяльність передбачає також формування у студентів поваги та любові до Батьківщини, відданості, готовності її захищати, збагачувати особистою працею, максимально сприяти вивченню та досконалому оволодінню державною мовою. Національна система виховання ґрунтується на засадах родинного виховання, народної педагогіки, наукової педагогічної думки, що ввібрали в себе надбання національної виховної мудрості. Вона охоплює ідейне багатство народу, його морально-естетичні цінності, трансформовані в засобах народної педагогіки, народознавства, принципах, формах і методах організації виховного впливу на молодь, а також постійну й систематичну виховну діяльність сім'ї, державних і громадських навчально-виховних закладів, осередків.

Громадянсько-правове виховання — це діяльність, спрямована на формування соціально зрілої, відповідальної поведінки юнаків та дівчат на основі знань, норм і принципів чинного законодавства України, поваги до прав і свобод інших людей, шанобливого ставлення до державних символів. Правова культура особистості невід'ємна від активної протидії особам, організаціям і установам, що порушують закони, зазіхають на територіальну цілісність і незалежність України, завдають збитків державі та її громадянам.

Виховання студента як громадянина передбачає становлення патріота, тобто людини з активною громадянською позицією, орієнтованої на демократичні цінності та свободи, здатної до захисту права та виконання своїх громадських обов'язків, відображених у Конституції України.

Важливим складником цього напрямку виховання є правова освіта, яка забезпечується викладанням правових дисциплін, пропагандою чинного законодавства викладачами, організацією зустрічей студентів і співробітників ВНЗ з працівниками правоохоронних органів, проведенням «круглих столів», вечорів запитань і відповідей, виставок тематичної літератури, ситуаційно-рольових ігор, участь в експедиціях. Організаційно правова освіта здійснюється передусім викладачами кафедри правових дисциплін.

Особливого значення набуває залучення студентів до суспільного життя: участь у добродійних акціях, благоустрої міста, тери-

торії ВНЗ, збереженні народного добра та охороні навколишнього середовища, шефській допомозі окремим верствам населення.

Важливим засобом правового виховання у ВНЗ є створення атмосфери вимогливості щодо сумлінного виконання студентами своїх функціональних обов'язків, дотримання положень і правил внутрішнього розпорядку ВНЗ, наказів та розпоряджень керівництва вищого навчального закладу.

Фізичне виховання — це діяльність, спрямована на виховання відповідального ставлення студентів до власного здоров'я та здоров'я інших, формування у них навичок збереження й зміцнення фізичного та психічного здоров'я, звички здорового способу життя, профілактику адиктивної поведінки.

Фізичне виховання має на меті розвиток і зміцнення здоров'я студентів, їх фізичних задатків та здібностей, утвердження активного, здорового способу життя, вироблення вмінь самостійно використовувати форми й методи фізичної культури в процесі власної життєдіяльності. Даний напрям виховання охоплює пропаганду здорового способу життя та конкретну діяльність, спрямовану на фізичне вдосконалення та фізичне загартування молоді. У сучасних умовах вкрай важливою є робота зі студентами щодо роз'яснення шкідливості вживання алкогольних напоїв і наркотичних речовин, куріння; також необхідно проводити профілактичні заходи щодо запобігання різноманітним захворюванням.

Фізичне виховання здійснюється на заняттях із фізичної культури, через участь юнаків і дівчат у роботі спортивних секцій, клубів, під час спортивних змагань, свят, ігор, конкурсів, туристичних походів тощо та на кураторських годинах.

Естетичне виховання — це діяльність, спрямована на формування у студентів здатності сприймати і перетворювати дійсність за законами краси в усіх сферах діяльності. Естетичне ставлення людини до світу пов'язане з емоційними переживаннями, насолодою від сприйняття об'єктів, які розглядаються як довершені, гармонійні, прекрасні. Найважливішими завданнями цього напрямку виховання є розвиток зрілих естетичних смаків, уміння відрізнити справжні естетичні цінності від хибних, надуманих, формування потреби в естетизації умов праці та проживання. Також необхідно навчити юнаків і дівчат працювати та спілкуватися з іншими людьми красиво, отримувати естетичне задоволення від результатів діяльності.

Формування естетичної культури студентів відбувається як у процесі навчання, так і в позанавчальний час. Теоретичним підґрунтям естетичного виховання є дисципліни соціогуманітарного спрямування, передусім історія, філософія, естетика, соціологія, психологія, культурологія. Виховний вплив значною мірою реалізується через участь студентів у художній самодіяльності, гуртках, студіях, відвідуванні театрів, виставок, музеїв, зустрічей з діячами літератури та мистецтва, проведення творчих вечорів, читання художньої літератури та поезії, слухання музики. Значну роль в естетичному вихованні відіграють національні естетичні традиції, народна творчість (фольклор, декоративно-прикладне мистецтво, архітектура та ін.).

Професійне виховання — це діяльність, спрямована на формування у студентів професійної самосвідомості, ерудиції та компетенції; здатності ставити завдання у визначеній сфері професійної діяльності та творчо їх вирішувати.

Навчально-виховний процес у навчальному закладі є основною ланкою професійного становлення студента. Тому принципово важливо поєднувати теорію та практику, з найбільшою ефективністю передавати студентам необхідний обсяг знань і вмінь, навчати їх систематично працювати над собою, уміло користуватися набутими знаннями в умовах ринкових відносин.

Виховання студента як фахівця орієнтовано на розвиток:

- глибокої зацікавленості, любові до обраної професії, професійної самосвідомості, ерудованості та компетентності;
- усвідомлення професійного інтересу й відповідальності;
- здатності ставити творчі завдання та ефективно їх вирішувати у вибраній сфері професійної діяльності;
- готовності приймати нестандартні рішення;
- відкритості для нових досягнень науки, техніки та практики.

Важливою в цьому процесі є особистість викладача, передусім дисциплін фахового спрямування. Одним із складників професійного становлення є оволодіння знаннями та навичками співпраці з людьми, психологічна готовність працювати в ринкових умовах та відповідати за результати своєї роботи. Результатом професійного виховання є любов і повага до вибраної професії, глибокі та різнобічні фахові знання та вміння, творчий підхід індивіда до вирішення наявних проблем, готовність приймати нестандартні рі-

шення, особиста відповідальність за справу, відкритість для нових досягнень науки, техніки та практики.

Формами професійного виховання є бесіди, круглі столи, конференції, конкурси, диспути, екскурсії на підприємства потенційних роботодавців тощо.

РОЗДІЛ 2

ПЕДАГОГІЧНІ ІНСТРУМЕНТИ ВПЛИВУ НА ОСОБИСТІТЬ СТУДЕНТА

2.1. Загальні методи виховання

Виховання як цілеспрямований процес формування особистості здійснюється за допомогою різних методів.

Метод виховання — шлях досягнення поставленої мети, сукупність способів цілеспрямованого впливу на свідомість, волю, почуття, поведінку студентів, їх корекцію й удосконалення з метою вироблення у них визначених метою виховання якостей.

Виховний вплив методів посилюється за умови використання відповідних прийомів виховання.

Прийом виховання — частина, елемент методу виховання, необхідний для ефективнішого застосування методу в конкретній ситуації.

Знання методів і прийомів виховання, уміння правильно їх обирати й застосовувати є ознакою високої майстерності педагога.

Від методів і прийомів виховання слід відрізнити засоби виховання.

Засоби виховання — матеріальні та нематеріальні (духовні) цінності, які сприяють підвищенню ефективності виховного процесу.

До засобів виховання відносять працю, книгу, слово, гру, мистецтво, засоби масової інформації, навчальний режим, спілкування.

У педагогіці розрізняють такі **групи методів**:

1. **Методи формування свідомості особистості**: бесіда, лекція, диспут, дискусія, переконання, навчання, приклад, пояснення.

2. **Методи організації діяльності, спілкування, формування позитивного досвіду суспільної поведінки**: педагогічна вимога, громадська думка, довіра, привчання, вправи (тренування), створення виховних ситуацій, прогнозування.

3. **Методи стимулювання діяльності й поведінки**: змагання, заохочення, покарання.

4. **Методи контролю, самоконтролю, самооцінки діяльності та поведінки**: спостереження, бесіда, опитування (анкетне, усне), тести, педагогічний експеримент, аналіз результатів діяльності, самопізнання, самоаналіз, самооцінювання, самоконтроль, саморегуляція (рис. 2.1).

Рис. 2.1. Класифікація методів виховання

Методи формування свідомості особистості — це методи різнобічного впливу на свідомість, почуття, волю особистості з метою формування у неї певних поглядів і переконань.

До них належать такі методи як бесіда, лекція, диспут, метод прикладу.

Бесіда — метод виховання та отримання інформації про особистість за допомогою безпосереднього словесного спілкування. Особливість її полягає в тому, що педагог, спираючись на наявні в студентів знання про моральні, етичні норми, підводить їх до розуміння, засвоєння нових.

Результативність бесіди залежить від чіткості сформульованої мети, продуманості та послідовності запитань залежно від реакції співрозмовника, його індивідуальних особливостей. Бесіда потребує широкого тону, переконливої та правдивої інтонації. Одна з передумов ефективності бесіди — психологічний контакт зі співрозмовником. У процесі бесіди слід враховувати, що інформація може бути суб'єктивною та вимагати доповнень, уточнень, перевірки за допомогою інших методів.

Бесіда буває фронтальною або індивідуальною. *Фронтальну бесіду* проводять з усією групою на будь-яку тему: політичну, моральну, правову, естетичну та ін. Однак особливі труднощі виникають тоді, коли доводиться переконувати людей у помилковості їх поглядів і переконань, неправильності поведінки. Для цього необхідно володіти різними прийомами, що сприяють підвищенню ефективності фронтальної бесіди. Наприклад, певною мірою погоджуючись із думкою студентів, з'ясовують слабкі й суперечливі місця в їх позиції, що насправді є спростуванням її. Розмова при цьому може відбуватися за такою логікою: «Я з вами згоден, але як бути, коли...». Слід продумати запитання, якими можна спонукати студентів до самостійних пошуків відповіді на суперечливі судження. Аргументи педагога мають бути неспростовними.

Особливо складною для педагога є *індивідуальна бесіда*, мета якої полягає в тому, щоб викликати співрозмовника на відвертість. Педагог повинен дбати про те, щоб проголошені ним моральні сентенції не тільки були усвідомлені, а й пропущені через внутрішній світ особистості, тобто пережиті. Без використання переконливих прикладів цього не досягти. Одночасно студент повинен відчути, що викладач є союзником, широко прагне допомогти

йому і знає, як досягти цього.

Якщо бесіда про порушення правил поведінки, її не починають із докорів, повідомлення про покарання. Доцільно спочатку з'ясувати причини порушення та мотиви негативного вчинку, щоб правильно визначити міру педагогічного впливу.

Недосвідчені педагоги часто індивідуальну бесіду зводять до розвінчення негативних вчинків. Більше користі приносить бесіда, якщо її розпочинають з аргументованого розкриття суті вчинку, щоб особистість, яка здійснила його, сама усвідомила його аморальність.

Лекція — розгорнутий системний виклад у доступній формі певної суспільно-політичної, моральної, естетичної проблеми.

Лекція має бути старанно підготовлена щодо змісту, стилю, методичних прийомів. Вона може мати епізодичний характер і належати до певного тематичного циклу або кінолекторію.

Для успіху лекції важливо продумати її композиційну побудову, підібрати переконливі аргументи, необхідні для оцінювання подій і фактів. Мова лектора має бути емоційною. Для підтримання уваги слухачів використовують спеціальні психологічні прийоми. Теоретичні положення лекції розкривають у тісному взаємозв'язку з практикою, життям колективу, що дає змогу встановити довірливий контакт лектора з аудиторією. Найскладнішим моментом лекції є відповіді на запитання студентів. Характер останніх може бути різним: стосовно уточнення фактів, оцінки лектором певного явища, його думки з приводу якоїсь проблеми, гострі запитання полемічного характеру. Лектор не повинен ухилятися від відповідей на запитання, оскільки це може бути підставою для хибного тлумачення певного факту або нерозуміння його взагалі.

Дискусійні методи (диспут і дискусія) створюють умови для висловлення власних поглядів і переконань, зіставлення їх з позиціями опонентів, обстоювання своєї думки.

Диспут — вільний жвавий обмін думками, колективне обговорення питань, що хвилюють його учасників.

Під час диспуту його учасники відстоюють свою позицію, переконуються в правильності чи помилковості своїх поглядів. Тут розкриваються їх ерудиція, культура мовлення, розвивається логічне мислення.

Тематику диспуту підбирають із таким розрахунком, щоб спонукати його учасників до роздумів над серйозними світоглядними

питаннями — про мету життя, справжнє щастя, обов'язок людини перед суспільством. На диспуті можна обговорювати й факти із життя групи, літературний твір, газетну чи журнальну статтю, певну актуальну проблему. Обираючи тему диспуту, необхідно попередньо з'ясувати, наскільки його учасники обізнані з нею.

Питання диспуту повинні викликати інтерес, примушувати задумуватися над суттю проблеми, сприяти формуванню власного ставлення до неї. При цьому створюють атмосферу невимушеності: усі повинні почувати себе рівними, ніхто не має права повчати й ображатися, виступи мають бути відвертими й аргументованими. Метою диспуту є не прийняття остаточних рішень, а створення можливостей для самостійного аналізу його учасниками проблеми, аргументація власних поглядів, спростування хибних аргументів інших.

Дискусія — метод групового обговорення проблеми з метою з'ясування істини шляхом зіставлення різних думок.

Часто дискусією називають суперечку осіб. Для дискусії характерні чіткість мети, компетентність, науковий підхід до проблеми, повага до аргументів опонента, послідовна критика міркувань учасників обговорення.

Організуючи дискусію, слід виходити з того, що найоптимальніша чисельність її учасників не повинна перевищувати 15 осіб, які, розподілившись на групи, розміщуються в приміщенні у формі кола, підкови.

Під час дискусії можливе використання різних прийомів: аргументації, дебатів, демонстрації, логоманії, неточних висловлювань, полеміки, софістики, евристики.

Переконання — метод виховного впливу, за допомогою якого викладач апелює до свідомості, почуттів, життєвого досвіду студентів з метою формування свідомого ставлення до дійсності та норм поведінки.

Переконання формуються в процесі засвоєння студентами моральних, естетичних, філософських та інших знань. Переконуючи інших, педагог повинен сам глибоко вірити в те, про що повідомляє.

Переконувати можна словом і ділом. Тому переконання здійснюють лише в єдності з іншими методами виховання: переконання шляхом бесіди, дискусії, лекції, за допомогою конкретного прикладу, педагогічної ситуації, на основі громадської думки колективу тощо.

Метод прикладу передбачає демонстрування взірця для наслідування. Застосовуючи цей метод, необхідно враховувати: специфіку наслідування прикладу різними віковими групами; етапність наслідування, джерела наслідування, використання негативного прикладу у вихованні. Він є переконливим аргументом і часто спонукає до наслідування. Інтенсивність виховного впливу прикладу зумовлена його наочністю і конкретністю. Чим ближчий і зрозуміліший він, тим більша його виховна сила. Використання прикладу у вихованні вимагає врахування вікових й індивідуальних особливостей молоді. Так, студенти як особи юнацького віку уже не наслідують сліпо приклад, а критично ставляться до нього. Однак за браком життєвого досвіду іноді прикладом вважають зовсім не те, що гідне наслідування.

Виховання на позитивному прикладі не можна зводити до називання позитивних героїв художніх творів, кінофільмів, кращих студентів тощо. Необхідно образно показати позитивні якості конкретної особистості, щоб викликати захоплення ними, прагнення їх наслідувати.

Негативні приклади використовують у превентивній роботі, зокрема у правовому, антиадиктивному вихованні, намагаючись продемонструвати недоцільність наслідування певних явищ. До прийомів виховання на негативному прикладі належать:

- громадський осуд негативних проявів;
- пояснення сутності негативного;
- протиставлення аморальним вчинкам кращих зразків високоморальної поведінки;
- показ на конкретних прикладах наслідків аморальної (асоціальної) поведінки;
- залучення вихованців до боротьби з проявами зла.

Дбаючи про формування свідомості особистості, необхідно під час формулювання конкретних світоглядних понять, обговорення поглядів і переконань враховувати наявні погляди студентів на життя. Намагаючись переконати їх, слід впливати не тільки на розум, а й на емоційну сферу студентів, наводити близькі й зрозумілі приклади, домагатися, щоб молода людина не тільки розуміла почуте, а й погодилася з ним. Надзвичайно важливим чинником при цьому є уміння переконувати, такт, майстерність самого педагога.

Вимогу у формі *натяку* застосовують здебільшого тоді, коли для одержання бажаного результату потрібний незначний виховний вплив. Ним може бути жарт, докір, погляд або жест, звернений до одного чи кількох членів колективу.

Вимогу у формі *умови* ставлять студентам тоді, коли для виконання бажаної для них діяльності їм необхідно спочатку зробити щось інше. При цьому види діяльності так поєднують, щоб вони впливали один з одного, щоб між ними був зрозумілий зв'язок. Використовуючи цю форму вимоги, не слід цікаву для студентів справу перетворювати на підкуп.

Негативна вимога. Своїм змістом і формою вираження вона демонструє негативне ставлення викладача до діяльності студента, до прояву його негативних моральних якостей (недовіра, осуд, погрози). Вимога у формі *недовіри* полягає в тому, що педагог усуває студента від певного виду діяльності, тому що він проігнорував або незадовільно виконав свої обов'язки. Ефективність такої вимоги залежить від авторитету викладача і від того, наскільки для студента є важливою ця довіра, цей вид діяльності.

Вимога у формі *осуду* виявляється в негативній оцінці педагогом конкретних дій студента й розрахована на попередження небажаних вчинків та стимулювання позитивних. Засуджувати можна наодинці або в присутності колективу. Це може бути докір, закид, гнів чи обурення.

Найбільш різкою формою вимоги є *погроза*. Студенту повідомляють, що у разі невиконання розпорядження до нього буде вжито серйозних виховних заходів. Погроза має бути обґрунтованою, у разі невиконання вимоги погрозу слід виконати.

Громадська думка як метод виховання за своєю сутністю є колективною вимогою. Адже, обговорюючи вчинок конкретної особистості, колектив прагне, щоб вона усвідомила свою провину. При цьому аналізувати чи критикувати треба не особистість, а вчинок, його шкідливість для колективу, суспільства й самого порушника. Розмова має бути такою, щоб людина самостійно вказала причину допущеного огріху. Під час обговорення обов'язково визначають шляхи подолання недоліків. За допомогою громадської думки людину легше переконати в хибності поглядів або неналежній поведінці, ніж в індивідуальній бесіді: вона бачить, як реагують одногрупники на поради педагога та членів колективу, пересвідчується, що її погляди ніхто не підтримує, і починає прислухатися до порад. Тому, організувавши обговорення поведінки, досвідчений

педагог уникає надмірного втручання в розмову. Коли колектив сам дає оцінку й ухвалює рішення, людина сприймає це серйозніше, оскільки переконується, що ніхто не налаштовував колектив проти неї, її одногрупники мають власну думку.

Викладач повинен формувати громадську думку заздалегідь, а не тоді, коли треба обговорити певний вчинок. Успішності цього процесу сприяють єдність педагогічних вимог, чітка система самоврядування, систематична робота зі студентським активом. Важливу роль відіграють також стимулювання студентів до висловлювання власної думки, колективний аналіз конфліктних ситуацій та їх вирішення, привчання критично оцінювати думки й явища, аргументовано відстоювати власну думку.

Доручення як метод виховання передбачає створення умов для формування та закріплення позитивних форм поведінки особистості. Для цього або педагог, або студентський колектив дає студенту завдання, виконання якого вимагає певних дій або вчинків.

Використання цього методу вимагає врахування індивідуальних особливостей особистості. Передусім доручення підбирають із таким розрахунком, щоб його виконання сприяло розвитку ще несформованих якостей. Наприклад, неорганізованим корисно давати завдання підготувати і провести захід, який вимагає самостійності, ініціативи, зібраності.

Одержавши доручення, студент повинен усвідомити його важливість, значення для колективу і для себе. Саме це і сприяє формуванню серйозного ставлення до нього, а також необхідних умінь, навичок. Доручення має бути посильним: нескладне виховує самовпевненість, непосильне — підриває віру у свої сили.

Педагог повинен не тільки визначити саме доручення, а й допомогти його виконати. Доручення можуть мати постійний або епізодичний характер. Постійні доручення доцільно давати людям, які вже мають необхідний досвід їх виконання, а також розвинуте почуття відповідальності. Доручення з часом доцільно ускладнювати за змістом і методикою його виконання.

Ефективність доручення як методу виховання значною мірою залежить від організації контролю за його виконанням. Відсутність контролю породжує безвідповідальність. Контроль може носити індивідуальний характер (з боку педагога) або здійснюватися у формі звіту на зборах колективу чи засіданні його активу. Виконання доручень слід обов'язково оцінювати.

Створення виховуючих ситуацій.

Виховуючі ситуації — це спеціально організовані педагогічні умови для формування в студентів мотивів позитивної поведінки чи подолання недоліків.

Ситуація стає виховуючою тоді, коли набуває виховного спрямування. Чим привабливіша, складніша, проблемніша вона для студента, тим більше зусиль він витратить на її аналіз, тим кращим буде результат. Виховуючі ситуації сприяють формуванню в студентів здатності уявляти себе на місці іншої людини, приймати найбільш доцільні рішення, узгоджувати з нею власні дії. Але виховуючу ситуацію не можна вважати універсальним методом, її використовують залежно від цільової установки особистісних рис студента, авторитетності викладача, групи тощо.

Виховуючі ситуації є різноманітними за своїми видами: вербальні (наведення афористичних висловів, розповіді з моральною проблематикою, казкові сюжети та реальні події), уявні (створення юнакам і дівчатам умов для аналізу ними своєї поведінки, оцінки певної події), конфліктні (в їх основі — гострі моменти, психологічні зриви, потрясіння), ситуації-задачі, ситуації-вправи (обговорення проблем ігрової ситуації, що спонукають студентів до певних дій, моральних вчинків).

Беручи за критерій особливість впливу на поведінку студентів, прийоми створення виховуючих ситуацій поділяють на дві групи: *творчі й гальмівні*.

До творчих прийомів належать вияв доброти, уваги та піклування; вияв умінь і переваг викладача; активізація прихованих думок і почуттів; зміцнення віри студентів у власні сили; довіра; залучення до цікавої діяльності.

Вияв доброти, уважності й піклування. Їх використання особливо важливе в індивідуально-виховній роботі. Доброта, увага та піклування, допомога куратора, викладача, одногрупників, породжує в студента почуття вдячності, створює атмосферу взаємної поваги й довіри.

Створення виховуючих ситуацій, у яких *виявляються уміння та переваги викладача*. Кожний студент, маючи певні нахили, уподобання, інколи звертається до викладача за консультацією з питань, що його найбільш цікавлять чи просто шукає цікавого співрозмовника. Якщо викладач виявить свою компетентність у галузі, до якої не байдужий студент, це викличе у нього захоплення, підвищить авторитет педагога.

Жодна людина не байдужа до свого місця в колективі. Однак вона переживає своє становище по-своєму, нерідко приховуючи свої думки та почуття. Спостереження за її поведінкою, розмови з нею дають змогу виявити, що для неї є особливо важливим. Створена відповідно педагогічна ситуація, що *активізує приховані думки й почуття*, дає змогу формувати позитивні риси особистості.

Інколи молода людина втрачає віру у власні сили, заявляє, що у неї нічого не вийде, вона нездібна. Такі студенти часто байдужі до зауважень, оцінок викладачів. Вони почувають себе неповноцінними, стають пасивними. У цих випадках дуже важливо мобілізувати їх здібності, *зміцнити віру у власні сили*. Для цього створюють таку педагогічну ситуацію, в якій особистість могла б у будь-чому виявити себе, переконатися, що вона на щось здатна.

Прийом *довіри* базується на вірі в те, що в кожній людині є щось хороше, позитивне, на що можна опертися і досягти вагомих успіхів.

В індивідуальній роботі використовують і прийом *залучення до цікавої суспільно-корисної діяльності*. Вона захоплює студента, у ній він «забуває» свої негативні потяги, у нього народжуються просоціальні прагнення, виявляються позитивні якості.

До гальмівних прийомів створення виховуючих ситуацій відносять паралельну педагогічну дію, удавану байдужість, осуд, наказ, попередження, обурення, ласкавий докір, натяк, іронію, вибух.

А. Макаренко часто користувався прийомом *паралельної педагогічної дії*, який він тлумачив як непрямий вплив на вихованця через колектив. При цьому подолання негативної риси характеру чи поведінки здійснюється не шляхом безпосереднього звернення до студента, а через вплив на нього колективу. Педагог виступає у такому випадку з претензіями до колективу та вимагає від нього відповідати за поведінку його членів. Після цього колектив має засудити негідний вчинок одного зі студентів, який, у свою чергу, повинен відреагувати на вимоги колективу.

Суть прийому *удаваної байдужості* полягає в тому, що педагог завдяки своїй витримці робить вигляд, що нічого не помітив, і продовжує свою роботу. Студент здивований, що на його витівку не реагують, його задум провалюється, він усвідомлює недоречність такої поведінки. За таких обставин не залишається нічого, як відмовитись від задуму навмисне порушувати дисципліну.

Одним із дієвих прийомів реагування є *осуд* негативних вчинків, поглядів і переконань. Педагоги або члени колективу на зборах або наодинці критикують осіб, які поведуться негідно. Пережите при цьому почуття сорому спонукає їх у майбутньому стримувати себе і не допускати подібних вчинків, виховує почуття відповідальності за свою поведінку.

Прийом *наказу* виражається категоричною вимогою викладача, який розраховує на безумовне його виконання. Наказуючи, педагог підкоряє своїй волі волю студента, тому наказ має бути чітко сформульованим і безальтернативним. Наказ часто використовують, коли потрібно не тільки організувати, а й скоригувати поведінку індивіда.

За допомогою прийому *попередження* викладач розкриває неприємні наслідки певних дій, які обов'язково проявляться, якщо не виправити поведінки. Суть його полягає в тому, що педагог викликає у студента хвилювання та бажання уникнути таких наслідків. У попередженні, окрім змісту слів, звернених до студента, важливу роль відіграє тон викладача — серйозний, переконливий, інколи погрозливий. Педагог має добре знати, що може вплинути на студента: виклик батьків до ВНЗ, обговорення поведінки на студентських зборах тощо.

Прийом *обурення* доцільний, якщо студент допустив негативний вчинок. Обурюючись, викладач одночасно розкриває негідність вчинку, викликаючи сором і бажання виправитися. Прояв обурення має містити й елементи переконання: аргументи педагога, його схвильованість примушують підопічного критично глянути на свою поведінку.

Педагогічний прийом *ласкавого докору* характеризується тим, що розмова з винуватцем ведеться приязно. Такий тон дає змогу студенту бути відвертішим, довірливіше ставитися до педагога, викликає бажання виправитися.

У певних випадках викладач не карає студента, який вчинив неправильно, і ставиться до нього так, ніби нічого не трапилося. Удаючись до *натяку*, він створює умови, за яких підопічний сам усвідомлює свою вину. Застосування цього прийому передбачає розповідь у присутності винуватця про хороший учинок самого викладача, інших осіб, тобто контрастний за змістом із його власним. Така розповідь і служить натяком на його провину.

Прийом *іронії* полягає в доброзичливому висміюванні негативних вчинків винуватців без приниження їх гідності. Його особливістю є створення педагогічної ситуації, за якої порушника ставлять у незручне становище перед одногрупниками. Почуття незручності й сорому, які в цей час його переповнюють, спонукають долати недоліки власної поведінки.

А. Макаренко використовував педагогічний *прийом вибуху*. Суть його полягає у створенні такої педагогічної ситуації, за якої швидко й докорінно перебудовується особистість студента. При цьому важливу роль відіграє те, що підопічний потрапляє у таку штучно створену ситуацію раптово. Інтенсивні психологічні зміни можуть відбутися тільки в педагогічній ситуації, що може викликати нові сильні почуття. Педагогу необхідно добре знати особистість студента, щоб вплинути на його почуття (радість, смуток, сором, гнів тощо), для того, щоб він по-новому оцінив себе, переконався у необхідності поводитися інакше.

Методи стимулювання діяльності й поведінки. Ці методи виконують функції регулювання, коригування й стимулювання поведінки та діяльності студентів. До них належать *змагання, заохочення й покарання*.

Змагання. Постаючи як конкуренція, боротьба за існування, цей метод є рушійною силою розвитку особистості. Змагання відзначається гласністю, об'єктивним порівнянням підсумків. Воно організовує, згуртовує колектив, спрямовує на досягнення успіхів, учить перемагати. У його результатах відображається вся багатогранність життя ВНЗ. Змагання змушує тих, хто відстає, підніматися до рівня передових, а передових надихає на нові успіхи.

Ефективність змагання залежить від того, наскільки воно відповідає прагненню особистості до здорового суперництва, самоутвердження, від обізнаності учасників з його умовами, контрольованості та гласності результатів. Не менш важливе використання матеріальних і моральних стимулів.

Заохочення виступає як підтвердження правильності вчинків, дій особистості. Воно сприяє закріпленню позитивних форм поведінки людини та знаходить прояв у різноманітних формах: вдячність, усна похвала, схвалення діяльності, преміювання, нагорода, доручення почесних обов'язків. Заохочення буде позитивним за певних умов:

1) лише за позитивні дії, вчинки повинні усвідомлювати як нагороджені, так і решта студентів;

2) своєчасність заохочення;

3) дотримання міри в заохоченні (надмірні часті заохочення одних і тих самих людей знижує виховний ефект методу, може призвести до появи в студента підвищеної самооцінки, завищеного рівня вимог, недоброзичливого ставлення інших студентів).

Покарання. За своєю суттю — це несхвалення, осуд негативних дій та вчинків, що суперечать нормам, принципам поведінки у суспільстві, з метою їх припинення або недопущення в майбутньому. Призначення покарання — виховувати в студентів вміння гальмувати виявлення тих якостей, прагнень здійснення вчинків, які за певних умов суперечать вимогам норм моралі. Розумна система стягнень не тільки законна, а й необхідна. Вона допомагає формуванню міцного людського характеру, виховує почуття відповідальності, тренує волю, людську гідність, вміння чинити опір спокусам і долати їх. В практиці різні форми покарання пов'язані:

- а) з покладанням додаткових обов'язків;
- б) з втратою або обмеженням певних прав;
- в) з вираженням морального осуду в різних формах.

Покарання, як і заохочення, слід використовувати тільки як виховний засіб. До порушників правил поведінки, дисципліни, режиму праці застосовують такі покарання: догана, усне зауваження. Найбільше покарання — відрахування порушника з навчального закладу.

Виховна ефективність заохочення та покарання підвищується, коли вони сприймаються як справедливі. До них не слід вдаватися часто, за необхідності можна поступово посилювати їх. Але обов'язково покарання повинні носити гуманний характер.

Методи контролю, самоконтролю, самооцінки діяльності та поведінки. Завдання їх полягає у з'ясуванні результативності конкретних виховних заходів, виховної роботи в конкретному колективі загалом.

До них належать такі методи, як *спостереження, бесіда, опитування (анкетне, усне), тести, педагогічний експеримент, аналіз результатів діяльності студента, самопізнання, самоаналіз, самооцінювання, самоконтроль, саморегуляція.*

Який би метод викладач не використовував, він повинен бути елементом конкретної програми вивчення особистості чи колективу.

Особистість формується та виявляє свої риси в різних видах діяльності. При цьому чим свідомішою, активнішою та цілеспрямованішою буде її діяльність, тим повніше й достовірніше будуть виявлятися її якості.

Поведінка людини залежить не тільки від її особистісних якостей, а й від характеру стосунків із колективом, особливостей життя колективу. Тому педагог має знати специфіку його впливу на особистість студента та його можливі реакції на цей вплив.

Особистість студента та сама група постійно розвиваються. Дослідження цих змін має практичне значення для подальшої виховної роботи, зокрема для правильного прогнозування її змісту та добору методів, форм виховного впливу.

Відомості про студента чи групу, отримані за допомогою одного методу, для достовірності й об'єктивності потребують перевірки іншими методами. Усім учасникам виховного процесу важливо також обмінюватися даними.

Самопізнання — процес відкриття себе, пізнання свого внутрішнього світу, сильних і слабких сторін своєї особистості.

Самоаналіз — аналіз власних думок, почуттів тощо. Він є ефективним методом з'ясування причинно-наслідкових зв'язків у власних діях і вчинках. Прагнення до самоаналізу допомагає студенту орієнтуватись у життєвому середовищі, самостверджуватись, посилює у поведінці владу розуму над емоціями, комплексами, інстинктами.

Самооцінка — оцінювання студентом самого себе, своїх можливостей, якостей та місця серед інших людей. Вона є важливим регулятором поведінки. Від самооцінки залежать взаємини студента з його оточенням, його самокритичність, самовимогливість, ставлення до своїх успіхів та невдач.

Саморегуляція — здатність студента керувати собою на основі сприймання й усвідомлення актів своєї поведінки та психічних процесів.

Самоконтроль — свідоме регулювання поведінки, мотивів на основі виявлення відхилень у думках, почуттях, діях, вчинках від загальноприйнятих вимог.

Вибір методів виховання.

Загальні *причини* (умови, фактори), що визначають вибір методів виховання:

1. *Цілі та завдання виховання.* Ціль не тільки виправдовує методи, а й визначає їх. Якою є мета, такими повинні бути й методи її досягнення.

2. *Зміст виховання.* Необхідно правильно пов'язувати методи не зі змістом взагалі, а з конкретними обставинами, в яких здійснюється виховний вплив.

3. *Необхідність застосування цілої системи методів* (без універсалізації будь-якого з них).

4. *Індивідуальні особливості студентів.* Загальні методи, загальні програми є лише канвою виховної взаємодії. Необхідна їх індивідуальна корекція.

5. *Умови виховання.* До них, крім матеріальних, психофізіологічних, санітарно-гігієнічних належать і взаємини, які складаються у групі: мікроклімат у колективі, стиль педагогічного керівництва.

6. *Засоби виховання.* Методи виховання стають засобами, якщо виступають компонентами виховного процесу. Крім методів, існують й інші засоби виховання, з якими методи тісно пов'язані та застосовуються в єдності (наочні посібники, твори образотворчого мистецтва, засоби масової інформації, різні види діяльності, педагогічна техніка та ін.). Значення цих факторів непомітно доти, доки вони знаходяться в межах норми. Але як тільки норма порушується, їх вплив на вибір методів виховання може стати визначальним.

7. *Рівень педагогічної кваліфікації.* Педагог обирає лише ті методи, якими він володіє.

2.2. Організаційні форми виховання

Форма виховання — це зовнішнє виявлення процесу виховання. Якщо зміст процесу виховання вказує на те, що є, то форма — у якому вигляді вона проявляється. Звісно, зміст викликає зміну форми й навпаки. Зміст формується, форма наповнюється змістом. Провідна роль належить змісту.

Зміст виховного процесу складають якості й властивості соціально-активної особистості, яка у своїй життєдіяльності керується загальнолюдськими і культурно-національними цінностями. У практичній педагогічній діяльності цей зміст втілюється в конкретну організацію, яка повинна йому відповідати. Невідповідність

між змістом і формою, формою та змістом гальмує розвиток виховного процесу.

У виховному процесі використовують масові, групові та індивідуальні форми його організації.

Масові форми виховної роботи. До масових форм організації виховної роботи належать тематичний вечір, вечір запитань і відповідей, конференція, тиждень певного навчального предмета, тиждень кафедри, зустрічі з видатними людьми, огляд, конкурс, туристичний похід, фестиваль, виставка тощо.

Читацька конференція є важливим засобом пропаганди художньої та наукової літератури, тому допомагає глибше зрозуміти зміст та образи твору, особливості мови та стилю, прищеплює літературно-естетичні смаки, задовольняє потреби студентів у науковому пізнанні та поглиблює наукові інтереси.

Види та тематика читацьких конференцій різноманітні: вони можуть проводитися на матеріалі однієї або кількох праць, бути присвяченими творчості письменника або конкретній науковій проблемі. Вибір теми визначається завданнями морального й естетичного виховання, характером навчального матеріалу й особливостями юнацького віку. У ході читацької конференції студенти порушують глибинні аспекти значущих проблем, претендуючи на самостійний аналіз, науково обґрунтовані висновки.

Тематичний вечір найчастіше буває суспільно-політичним (присвяченим державним святам, пам'ятним датам, політичним подіям) або патріотичним (до історичних дат).

Цінність тематичного вечора полягає насамперед у тому, що в його підготовці та проведенні беруть участь самі студенти. Обираючи тему, запрошуючи гостей, оформлюючи приміщення, готуючи книжкову виставку чи номер художньої самодіяльності, підбираючи кінофільми тощо, вони мають змогу виявити свою ініціативу, самостійність, ерудованість.

Вечір запитань і відповідей — це цікавий, динамічний спосіб роз'яснення студентам різноманітних питань внутрішньої політики України, міжнародного життя, науки, техніки, культури, спорту, побуту тощо.

На тематичних вечорах, вечорах питань і відповідей використовують різні методи і засоби впливу на студентів: виступи запрошених гостей, демонстрування кінофільмів, художня самодіяльність. Все це дає можливість зробити вечори цікавими,

виховну інформацію зрозумілою, переконливою, насиченою яскравими прикладами з життя.

Як правило, такі вечори група готує самостійно: студенти пишуть оголошення про майбутній вечір, виготовляють скриньку для збору запитань, зошит для записування питань та пропозицій, оформлюють приміщення, книжкові вітрини, добирають кінофільми, готують номери художньої самодіяльності.

Групові форми виховної роботи. До цих форм належать політінформація, кураторська година, гурток художньої самодіяльності, випуск стінної газети, похід, екскурсія.

Політична інформація. Вона може бути оглядовою або тематичною.

Кураторська година. Це важливий засіб формування наукового світогляду й моральної поведінки студентів.

Тематику таких виховних заходів розробляє куратор з урахуванням особливостей групи. Це може бути бесіда про етичні проблеми, лекція, диспут, усний журнал, зустріч із цікавою людиною, обговорення книги та ін. Останню кураторську годину місяця доцільно присвячувати підбиттю підсумків навчально-виховної роботи групи (успішності, відвідуванню, дотриманню правил проживання у гуртожитку тощо).

До підготовки виховного заходу куратор може залучати й самих студентів, що позитивно впливає на них.

Стінна газета. Вони бувають:

- за рівнем проведення — загальноузівськими, факультетськими, курсовими та груповими;
- за інформаційним наповненням — предметними, сатиричними та ін.

Завдяки їм вдається формувати громадську думку, спрямовувати її у конструктивне русло. До випуску стінгазети важливо залучати якомога більше студентів — через роботу в редакційній колегії, кореспондентській мережі. Активна участь студентів у підготовці стінної газети формує у них чесність, правдивість, принциповість, вміння аналізувати та давати оцінку фактам, явищам, критично ставитися до власних та чужих вчинків.

Похід є цікавою формою виховання. Особливо захоплюючими є походи по історичних місцях нашої Батьківщини. Зібрані під час походів і зустрічей матеріали оформляють у книги й альбоми.

Екскурсія є ефективним виховним заходом, що дає змогу розширити кругозір студентів, підвищити їх культурний рівень. Екскурсії можна організовувати на природу, на підприємство, в установу, до музею, на виставку. Методика підготовки та проведення виховної та навчальної екскурсії однакові. Однак виховна екскурсія має насамперед виховні цілі. Так, під час екскурсії на підприємство здійснюють професійне та економічне виховання, у Народний музей Бойової Слави — військово-патріотичне виховання, до виправних установ — правове виховання.

Індивідуальні форми виховної роботи необхідною умовою успішної виховної роботи є вивчення індивідуальних особливостей студентів. Початком індивідуальної виховної роботи має бути встановлення ширих, доброзичливих стосунків. Зробити це часом нелегко, оскільки студенти нерідко не довіряють викладачам. Велике значення при цьому має авторитет викладача (куратора), його знання психології особистості, вміння швидко орієнтуватися в ситуації, передбачати наслідки своїх педагогічних впливів.

Індивідуальна виховна робота має бути систематичною та послідовною. Вона повинна включати не тільки бесіди зі студентами з приводу допущених ними негативних вчинків, а й профілактичні розмови та інші заходи. Обов'язково також враховувати місце кожного студента в групі, стиль взаємин з одногрупниками, його ставлення до громадської думки колективу та ставлення колективу до нього. Це дасть змогу використовувати виховні можливості колективу в індивідуальній роботі з конкретним студентом.

В індивідуальній виховній роботі використовують різноманітні форми, зорієнтовані на розкриття та розвиток здібностей особистості. Це може бути колекціонування, спортивні, мистецькі заняття, різні види технічного аматорства тощо.

Людина виховується внаслідок дії сукупності різноманітних заходів і впливів. Будь-який метод, засіб, що використовують ізольовано, відірвано від системи виховних впливів, не досягає виховної мети. Адже, на думку А. Макаренка, вирішальною є не логіка певного методу, а логіка та дія всієї системи гармонійно організованих засобів.

Тому всі методи та форми виховання взаємопов'язані та взаємозумовлені. Жодний із них не може бути універсальним засобом впливу на особистість, на формування її якостей, яким би досконалим він не був (рис. 2.2).

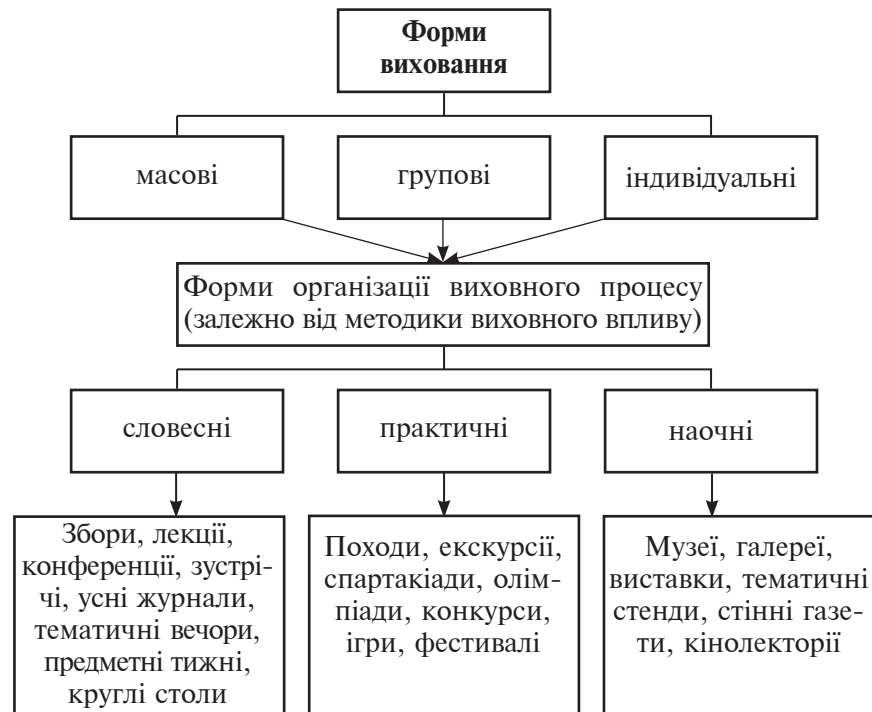

Рис. 2.2. Форми виховання

2.3. Технології виховання

Технологія виховання — це обґрунтована система педагогічних засобів, форм, методів, їх етапність, націленість на вирішення конкретного виховного завдання. Кожне завдання має адекватну технологію виховання. Зміна завдання приводить до зміни технології.

Виховний процес складається з відрізків процесу — виховних ситуацій, які містять у собі всі структурні компоненти цілісного процесу. Виховні ситуації лежать в основі різних форм виховної роботи, які мають назви: «виховний захід», «колективна виховна справа» (КВС), «колективна творча справа» (КТС), «виховна спра-

ва» (ВС).

Вислів «виховний захід» не відповідає сучасному розумінню суті виховної роботи. «Захід» передбачає одноразові, фрагментарні, роз'єднані виховні впливи. Виховний процес, в основі якого лежать окремі заходи, компанії, не може бути результативним. Тому більшість педагогів сприймає вислови «виховний захід», «педагогіка заходів» як синоніми формально-бюрократичної педагогіки, коли виховна робота спрямовується не на особистість, а на виконання планів і формальне дотримання встановлених традицій.

І.П. Іванов назвав організовану колективну діяльність студентів «колективною творчою справою» (КТС): «Сутність кожної справи — турбота про свій колектив, один про одного, про оточуючих людей, далеких друзів. Справа ця — творча колективна, тому що являє собою спільний пошук кращих рішень життєво важливої задачі, тому що робиться спільно — не тільки виконується, а й організовується: задумується, планується, оцінюється...»*. Очевидно, що КТС є не заходом, а турботою про близьких і далеких людей.

Останнім часом теоретики та практики надають перевагу поняттю «виховна справа». *Виховна справа* — це форма організації та здійснення конкретної діяльності студентів, яка є необхідною, корисною, здійсненою. Виховний процес складається з ланцюга виховних справ.

Серцевиною виховної справи є єдність двох підходів — *діяль-нісного та комплексного*. Перший вимагає організації різних видів діяльності студентів пізнавальної, суспільно-орієнтованої, трудової, художньої, спортивної, ціннісно-орієнтованої та вільного спілкування, а другий — єдності цілей, завдань, змісту, форм і методів виховання. Внаслідок цього одна виховна справа одночасно забезпечує вирішення декількох виховних завдань.

Виховна справа має певні етапи (підпроцеси). Таких етапів є *п'ять*:

- 1) цілепокладання (аналіз ситуації, формування цілі та завдань виховної справи);
- 2) планування виховної справи;
- 3) організація діяльності студентів;
- 4) самоствердження особистості, безпосередній вплив на колектив;
- 5) аналіз досягнутих результатів.

* Іванов И.П. Энциклопедия коллективных творческих дел. — М., 1989.

Розглянемо їх детальніше.

Перший етап — цілепокладання. Він повинен забезпечити визначення домінуючої (наприклад, моральної) і пов'язаних з нею інших цілей виховання (трудового, інтелектуального, фізичного та ін.), конкретних виховних завдань. Одним із важливих джерел цілепокладання виховної справи є соціальна ситуація періоду, у якому здійснюється ВС. Ця ситуація зумовлена суспільними подіями у місті, країні, світі, державними святами, ювілейними датами, народним календарем, національними традиціями, обрядами, подіями в житті вищого навчального закладу тощо. Другим джерелом є ситуація виховання у студентів необхідних якостей і рис особистості. Третім — загальна спрямованість роботи вищого навчального закладу на певний період. Узяті в єдності ці джерела забезпечують виховній справі життєздатність, актуальність, педагогічну доцільність, спрямованість.

На етапі цілепокладання куратор вирішує три важливі завдання:

1. Сприяє доцільному вибору соціальної ситуації, яка повинна:
 - а) забезпечити живу, творчу, різноманітну діяльність студентів;
 - б) задовольнити інтереси та захоплення студентів;
 - в) забезпечити їх максимальну активність, ініціативність, самостійність;
 - г) створити умови для гнучкості та широти маневрів;
 - д) забезпечити різноманітність, оригінальність, яскравість виховної справи.

2. Ставить діагноз рівню вихованості колективу й окремих студентів. При цьому необхідно, щоб в аналізі й самоаналізі вихованості брали участь усі члени колективу.

У кінцевому підсумку повинні бути чіткі відповіді на питання: Яким є колектив? Який рівень розвитку з даного напрямку він має? Чого необхідно досягти у процесі виховної справи? Якою системою виховних засобів можна досягнути запланованого результату?

3. Формулює ціль і конкретні завдання виховної справи. При цьому:

а) серед виховних завдань, які вирішуються в процесі виховної справи, він виділяє головну ланку, через яку реалізуються всі інші завдання;

б) домагається осмислення конкретних завдань виховної справи всіма її учасниками.

Другий етап — планування виховної справи. Етап повинен забезпечити розробку програми діяльності колективу відповідно до визначеної мети. Від якості планування залежить успіх виховної справи, тому що саме план спрямовує виховну діяльність на визначений курс, головні завдання й комплексне їх вирішення.

Складні виховні справи, що охоплюють багатьох учасників, планують методом сіткового графіка. На ньому наочно зображують цілі, завдання, шляхи («маршрути») їх досягнення, розподіляють учасників, визначають форми та методи роботи, проміжні етапи («станції») та іншу інформацію, необхідну для розуміння цілі.

Важливою умовою педагогічної ефективності цього етапу є колективний характер планування. Виховна справа є особистою справою студентів, тому в ній повинен брати участь весь колектив. У практиці роботи кураторів виникли нові форми, що сприяють колективному плануванню: анкети-побажання «Думаю, хочу, пропоную», конкурс між мікрогрупами на кращу пропозицію до плану, ділові ігри «Програма», «Ми прогнозуємо своє завтра» тощо.

Складання плану, програми майбутньої діяльності — справа непроста та відповідальна. Розвитку в студентів конструктивних умінь і навичок сприяє спеціальна робота педагога, спрямована:

- а) на осмислення змісту майбутньої діяльності, виділення її етапів, окремих дій;
- б) на самостійне визначення завдань, засобів і способів їх вирішення;
- в) на уточнення зовнішніх і внутрішніх умов досягнення наміченого результату;
- г) на озброєння студентів методикою складання наочних і зрозумілих графічних планів, сіткового планування.

Третій етап — організація діяльності студентів.

Планування виховної справи передбачає ефективну організацію спільної суспільно-орієнтованої, пізнавальної, трудової, художньої, екологічної, спортивної та інших видів діяльності студентів.

Головна мета виховних справ — розвиток активної життєвої позиції, ініціативності, креативності, готовності до ефективного самовираження, самореалізації у майбутній професійній діяльності. Виховні справи складають ланцюг вчинків у життєвих ситуаціях. Проте навіть вчинки не завжди свідчать про відповідну вихованість. Важливими є і спонукальні мотиви, які пояснюють вчинки. Формування широкого діапазону соціально значущих мотивів діяльності є важливою та необхідною частиною всіх виховних справ.

Упродовж останніх років передова педагогічна практика нагромадила цінний досвід, який необхідно враховувати в організації виховних справ.

1. Не можна допускати, щоб процес виховання перетворювався в «кампанію з ...». Виховання є не «кампанією», а тривалою кропіткою працею, яка складається з буденних справ.

2. Високі моральні якості базуються на простих. Так, для виховання громадянськості необхідно, щоб у студента були сформовані звички піклуватися про інших, виконувати обов'язки перед людьми, відповідати за свої слова, дії.

3. В основі взаємин куратора академічної групи та студента повинна бути єдність поваги та вимогливості: віра у можливість, розуміння сильних та слабких його сторін, намагання розвинути кращі сторони та вимога діяти заради поліпшення оточуючого життя й одночасно поліпшувати, удосконалювати себе.

4. Віра у творчі сили студентів, намагання їх розвинути несумісні з авторитаризмом, командною вимогливістю дій, які повинні виконувати студенти.

5. Етап організації діяльності студентів є «школою організації», у якій розвиваються організаторські здібності, уміння й навички студентів. Досвід роботи кращих кураторів академічних груп показує, що:

а) для створення широкого діапазону організаторської діяльності студентів слід у процесі колективного планування розширити діапазон різних форм їх роботи;

б) кожний учасник справи виконує одну функцію, яка найбільше відповідає його можливостям і бажанням;

в) при отриманні доручення, завдання, яке вимагає організаторської діяльності, студент повинен чітко уявляти його мету, умови та вимоги до реалізації;

г) усі організатори ВС одержують ґрунтовний і детальний інструктаж;

д) у процесі взаємодії зі студентами куратор сприяє виникненню реальної організаторської позиції студентів, тобто ситуації, яка об'єктивно вимагає від них активної організаторської дії;

е) педагогу слід підтримувати впевненість вихованців у тому, що вони досягнуть успіху, глибоко вірити у їх можливості, терпляче ставитися до помилок;

ж) необхідно спеціально консультувати студентів щодо правил ефективної організаторської роботи.

Четвертий етап — етап самоствердження особистості та безпосереднього виховного впливу на колектив.

Якщо ВС добре організована та підготовлена, то можна сподіватися, що вона успішно здійсниться. На цьому етапі куратор стежить за ходом реалізації програми ВС, виконуючи диспетчерські функції. Він спостерігає за колективом у цілому й окремими студентами, їх активністю, ініціативністю, креативністю, самоствердженням, пам'ятаючи, що виховна справа розвиває у вихованців певні якості. Намагається створити умови для вільного висловлення своїх думок і почуттів, виконання дій. Водночас уважно стежить за розвитком подій, не допускає, щоб вони набули небажаного напрямку.

П'ятий етап — підбиття підсумків. Колективний аналіз ВС проводиться з метою виявлення причин успіхів і невдач за такою апробованою схемою:

1) чи всі позиції підготовки й проведення ВС знайшли відображення у плані;

2) чи відповідав зміст програми визначеній меті;

3) чи відповідав визначеній меті, завданням і вимогам рівень її організації;

4) чи всі заплановані заходи достатньо підкріплялися ресурсами;

5) які фрагменти, частини ВС вийшли краще, чому;

6) чи витримана ВС у часі;

7) хто та чому порушив терміни;

8) ВС була системою чи набором мало пов'язаних між собою фрагментів і частин;

9) чи відповідало емоційне забарвлення виховної справи її задуму;

10) чи задовольняє якість ВС студентів, над якими питаннями вона змусила їх задуматися;

11) якої оцінки заслуговував кожний член колективу;

12) якою була поведінка студентів;

13) чому виникли випадки негативної реакції частини студентів на ті чи інші педагогічні дії;

14) від чого слід відмовитись і що нового ввести у наступні виховні справи.

У процесі аналізу слід виявляти зв'язки між явищами, шукати залежності, знаходити причини та наслідки.

Тематика виховних справ. Сучасна педагогічна практика має чималий арсенал комплексних виховних справ. За домінуючою виховною метою вони поділяються на *пізнавальні, соціально-орієнтовані, етичні, естетичні, екологічні, трудові, спортивні*:

- до *пізнавальних* належать: прес-конференції «За сторінками твоїх книг», турніри ерудитів і знавців наук, усні журнали «За сторінками улюбленого журналу», конкурси «Захист улюбленої газети», аукціони народної мудрості (про знання, природу, працю тощо); пізнавальні ігри (кімната таємниць і загадкових явищ, академія невідомих наук, складання тлумачного словника за певним принципом, відкриття музею тощо); захисти фантастичних проєктів «Людина 3000 року», «Міжгалактичне спілкування», «Роботи і робототехніка», «Вищий навчальний заклад майбутнього» та багато інших;
- до *соціально-орієнтованих* — День Конституції України, свято на честь незалежності України, День Перемоги, День матері, свята народного календаря; круглі столи «Герої мого народу»; конференції «Історія мого села», «Сторінки козацької слави», «Скіфські кургани», «Історія державних символів»; акції «Я — громадянин своєї країни», «Ніщо не забуде, ніхто не забутий», вечори «Краса землі моєї України», «Дружба народів — це правда жива», конкурси «Край зелених дібров і золотих ланів», «Мова рідна, ти ж у нас одна», диспути «Що б я змінив у житті свого народу?», «Моя програма виходу країни з економічної кризи», ділові ігри «Засідання парламенту», «Відкритий мікрофон», «Інститутський референдум»; кінолекторій «Проблемний екран»; економічний вісник, гра-естафета «Економіка та ми», клуб «Новинки прикладної науки» тощо.
- до *етичних* — акції «Добро вернеться тобі сторицею», «Дітям Чорнобиля»; диспути «Чи може бути щасливою непорядна людина?», «Конфлікт чи толерантність?», «У кого є совість?», «Краще гірка правда, ніж солодка брехня», «Що означає бути відповідальним за кохану людину?»; захист проєкту «Школа співробітництва»; круглі столи «Визнаю свою неправоту», «Сучасне звучання проблеми «Батьки та діти»; збір-розмова «Себе як у дзеркалі я бачу», клуб «Немає межі досконалості» та ін.;
- до *естетичних* — виставка-продаж «Ремесла України», «Українська вишиванка», акція «Калиновий вінок і вербова стрічка», конкурси «Козацькому роду нема переводу», умільців

сучасного аранжування квітів «Фантазії осені», «Зимові сюжети», українські вечорниці, вечір авторської пісні «Струни душі», конкурс поезії «Поетична весна», аукціон знань про сучасну естраду «Музичний каламбур», фестиваль першокурсників «Знайомтесь, ми прийшли!», музичний ринг, фестиваль мистецтв, фольклорний фестиваль, КВН, Свято квітів, Свято весни тощо;

- до *екологічних* — акції «Збережи природу», «Екологічними стежинами лісопарку», «День птахів», «День лісу», «Чисті озера», «Чисті джерела», «Біль Чорнобиля»; конкурси проєктів на захист навколишньої природи, природоохоронного плаката; прес-конференція «Природа — наше багатство»; КВК, що розкриває проблеми взаємовідносин людини і природи та ін.;
- до *трудових* — ярмарки «Золоті руки», «Матусині пироги мого виконання», «Народні ремесла», «Українська народна страва», «День підприємництва», «День урожаю»; ательє добрих послуг, майстерня з виготовлення сувенірів; конкурс «Я — господар»; рейд «Благоустрій нашого студмістечка»; акція «Алея троянд» тощо;
- до *спортивних* — свято «Сила грації»; спортивні ігри «Козацькі забави»; конкурси «Кращий бігун», «Кращий стрибун», «Кращий плавець»; спортивно-туристична гра «Слідопит»; походи з вивчення рідного краю; круглі столи «Спорт як спосіб життя», «Сам собі ворог» та ін.

2.4. Діагностика вихованості студентів

Під *вихованістю* у педагогіці розуміють комплексну властивість особистості, яка характеризується наявністю та ступенем сформованості соціально цінних якостей і властивостей, що відображають усебічність її розвитку.

Діагностування вихованості — це розпізнання й вивчення істотних ознак вихованості, їх комбінацій, форм вираження як реалізованих цілей виховання. Діагноз встановлюється тоді, коли куратор ще не володіє повною інформацією про вихованість студента, а робить висновок на підставі її суттєвих проявів з метою встановлення причин, що перешкоджають досягненню бажаного рівня розвитку якостей і властивостей особистості; визначення факторів, які сприяють успішній реалізації цілей виховання.

Діагностика спрямована на вивчення студентів, які удосконалюють своє самостановлення, і кураторів, що організують пізнавальну, трудову, художньо-естетичну та іншу діяльність юнаків і дівчат, створюють умови для зміни позиції особистості у системі відносин, її всебічного виховання.

Отже, поняття «діагностика виховання» ширше, ніж поняття «вимірювання виховання». Вимірювання проводиться з метою констатації стану вихованості. А у діагностиці оцінка вихованості є причиною більш глибокого вивчення протікання виховного процесу, визначення шляхів його удосконалення на основі знання про способи й умови взаємодії його компонентів.

Другою важливою особливістю діагностики є *прогностичний характер* її висновків. Прогноз потрібний для того, щоб внести необхідні корекції розвитку студента: підсилити бажані, нейтралізувати небажані тенденції. У цьому розумінні діагностика є основою індивідуального підходу до студента. Проте, оскільки розрив між метою і досягнутими результатами спостерігається постійно, завдання діагностики вихованості актуальне для всіх вихованців. Ступінь вихованості колективу визначається на підставі своєрідного поєднання вихованості всіх його членів.

Третьою особливістю діагностики вихованості є те, що перевага в ній надається методам, які сприяють виявленню *цілісної позиції* особистості студента. А вимірювання базується на узагальненні оцінок окремих актів поведінки вихованця. Спрямована на потреби організації виховного процесу, вона передбачає згорнуті рішення куратора і тому надає перевагу *інтегративній діагностичній інформації*. А це передбачає й інтегральну оцінку ступеня сформованості позиції особистості, а також її окремих позицій.

Під час вивчення виховання як процесу соціального формування особистості педагог (за І.Д. Бехом) повинен керуватись певними *принципами*, зокрема:

- *принципом гуманізму й педагогічного оптимізму* (дослідник виходить з оптимістичної гіпотези розвитку кожного досліджуваного, з бажання не нашкодити студенту, не загальмувати його природної активності, потенційних, резервних сил);
- *принципом об'єктивності й науковості* (беруть до уваги знання об'єктивних закономірностей психічного розвитку особистості, новоутворень кожного вікового етапу);

- *принципом комплексності, системності й систематичності* (передбачає послідовне вивчення не окремо взятих параметрів, а цілісного процесу виховання як формування соціальної особистості);
- *принципом детермінізму* (розуміння взаємозв'язку і взаємообумовленості різних сторін формування особистості);
- *принципом розвитку* (усі особливості перебувають у динаміці — виникають, розвиваються, трансформуються внаслідок як зовнішніх, соціальних, так і внутрішніх умов);
- *принципом індивідуального й особистісного підходу* (загальні закони психічного розвитку особистостей різного віку, статі, досвіду, здібностей виявляються своєрідно й неповторно).

Критерії вихованості.

Критерій (від гр. kriterion) — *ознака, на основі якої здійснюється оцінка, мірило. Критерії вихованості — це теоретично розроблені показники рівня сформованості різних якостей особистості (колективу).*

Критерії вихованості умовно поділяють на *тверді* та *м'які*. До «твердих» критеріїв належать важливі статистичні дані, які в комплексі характеризують загальний стан вихованості молоді: кількість правопорушень і тенденції їх зміни; кількість молодих людей, які відбувають покарання за скоєні злочини; кількість розлучень і сімей, які розпалися; темпи поширення пияцтва, наркоманії, куріння, проституції серед молоді та багато інших показників. У педагогіці ці критерії використовуються порівняно мало: упродовж десятиліть не прийнято було говорити про проблеми, які виявляються при використанні цих критеріїв.

Для характеристики виховання у вищому навчальному закладі застосовуються «м'які» критерії, що допомагають кураторам одержати загальне уявлення про хід і результати виховного процесу.

У психолого-педагогічній літературі є чимало методик і програм діагностики вихованості, які спираються на різні критерії.

За спрямованістю, способом і місцем застосування критерії вихованості умовно поділяють на дві групи:

1) пов'язані з проявом результатів, виховання у зовнішній формі — судженнях, оцінках, вчинках, діях особистості (провідні якості особистості, ставлення особистості, віддалений результат виховання, суспільна спрямованість, поведінка у проблемній ситуації та ін.);

2) пов'язані з явищами, прихованими від очей куратора, — мотивами, переконаннями, планами, орієнтаціями.

Більшість з наявних методик і програм вивчення вихованості студента громіздкі, недостатньо враховують реальні можливості куратора, фактор його часу. Педагог реально може здійснити обґрунтування мінімуму найбільш типових ознак, які характеризують вихованість студентів.

Вихованість особистості характеризується не сукупністю окремих якостей, а їх певною ієрархією, змодельованою відносно вектора «мотив-ціль»: мотиви діяльності «цементують» загальну спрямованість особистості на об'єктивну мету діяльності; осмислена мета виконує роль орієнтира в побудові програми дій; програма визначає модель діяльності, її етапи, засоби й способи вирішення тих чи інших завдань; ефективне виконання діяльності передбачає самоконтроль, самооцінку, корекцію, визначення цілі вищого рівня тощо. **Показниками вихованості виступають такі інтегральні прояви особистості, як система цінностей, здатність включатися у різні види діяльності, проявляти в ній цілеспрямованість, осмисленість, самостійність, творчу активність, відповідальність.**

Кожний з визначених критеріїв тісно пов'язаний із суб'єктивною позицією особистості, її цілеспрямованою активністю. Тому визначені компоненти взаємодіють, утворюють цілісність.

У визначенні показників і ознак вихованості студента вихідними є: з одного боку — інтегральні прояви особистості, їх структура, з іншого — їх динаміка: «зона найближчого розвитку».

Оскільки суб'єктом діяльності студент стає в міру того, як розвиваються мотиви, цілі, здатність свідомо й самостійно будувати та творчо реалізувати програму дій, здійснювати самоконтроль, самооцінку, корекцію діяльності, суттєвою ознакою його вихованості є ступінь співвідношення регуляції та саморегуляції. Саме це співвідношення показує, які мотиви є домінуючими, як конкретизуються суб'єктивні цілі, як поєднуються знання, уміння, переконання, дії.

«Ключем» для практичного визначення ступеня сформованості цих компонентів є диференційовані описи — ознаки різних рівнів вихованості.

Рівні вихованості. Інтегральне оцінювання позиції особистості дозволяє виділити чотири рівні вихованості студентів (Б.П. Бітінас).

Активна позиція. Вона характеризується позитивними оцінками всіх інтегральних проявів, їх взаємозв'язками, саморегуляцією. Отже, до цієї групи належать студенти, які сприймають ідеали суспільства, будують свою поведінку відповідно до норм, визначених суспільством; намагаються самостійно, творчо реалізувати ці ідеали й норми у відповідній діяльності, поведінці.

Пасивна позитивна позиція. Спрямованість змісту інтегральних проявів, сталість поведінки та діяльності також оцінюється позитивно. Проте активність вихованця не можна визнати достатньою. У зв'язку з цим нижчим є рівень їх самоорганізації й самоконтролю. Тому до цієї групи належать студенти, які постійно дотримуються норм суспільної поведінки, добросовісно виконують завдання педагогів, включаються у суспільно цінну діяльність, але спонукають їх до цього мотиви одного плану діяльності (частіше результативного). Однобічність мотивації недостатньо активізує сам процес діяльності, обмежує можливості прояву ініціативи, творчості. Завданням куратора академічної групи є актуалізація позиції цих студентів у системі колективних відносин, розвиток мотивів процесуального й результативного плану діяльності в єдності.

Нестійка позиція. Спрямованість змісту інтегральних проявів студентів позитивна, проте сталість поведінки оцінюється негативно. Ознаки активності, самоорганізації, саморегуляції відсутні. Це означає, що у студентів цієї групи соціальні ідеї не набули статусу особистісних спонукальних сил поведінки та діяльності. Тому поведінка ситуативна, залежить від випадкових обставин. Правильна поведінка, діяльність студентів можуть спонукатися соціально малоцінними мотивами, завдяки чому вони легко потрапляють під негативні впливи.

Негативна позиція. Вона характеризується негативною спрямованістю змісту позиції особистості; при цьому активність, самоорганізованість, саморегуляція лише ускладнюють негативну оцінку рівня вихованості. Порушення суспільних норм поведінки для студентів цієї групи є нормою. Мотиви їх поведінки й діяльності асоціальні. Студенти цієї групи є об'єктом перевиховання. Це передбачає руйнування їх актуальної позиції.

Методи діагностики вихованості. Уяву про ступінь сформованості в студента необхідних якостей може скласти лише комплекс діагностичних методів.

Для вивчення інтегральних проявів особистості у поведінці, діяльності педагога використовують метод *спостереження*, за допомогою якого можна побачити ці прояви в цілому, багаторазово, у різних умовах і взаємозв'язках.

Упродовж останнього десятиліття передова педагогічна практика розробляє *експериментальні справи й ситуації* — обмежені часом види діяльності студентів, які дозволяють побачити прояви особистості, одержати інформацію, яка потрібна педагогу. Виділяють такі види справ: перевіряючі, виховуючі, контролюючі, закріплюючі. Експериментальні справи й ситуації можуть створюватися як для всього колективу, так і для окремої особистості. В обох випадках вони результативні лише тоді, коли в їх основі лежать завдання, вирішення яких викликає значний інтерес у студентів.

Метод *компетентних оцінок* рівня вихованості. Суть його полягає в тому, що оцінку вихованості студентів дають компетентні особи (викладачі, куратори, адміністрація ВНЗ). На основі цієї оцінки куратор робить відповідні висновки. Близьким до методу компетентних оцінок є *рейтинг* — метод діагностики, коли до аналізу складних явищ виховання залучаються різні викладачі. На основі одержаних даних поглиблюються знання куратора академічної групи про студентів, що допомагає краще їх вивчити й осмислити суть своєї педагогічної діяльності.

Окремим випадком рейтингу є метод *самооцінки*. Оцінка людиною власних якостей особистості відіграє суттєву роль у її розвитку. Усвідомлення студентом зв'язків між власними вчинками й якостями особистості сприяє осмисленню цих якостей як причини здійснених вчинків.

Аналіз вихованості проводиться і за допомогою методу *незалежних характеристик*, коли окремо один від одного куратор, актив групи, сам студент, його батьки, одногрупники характеризують рівень вихованості за певною програмою. Більш оперативною інформацію можна одержати та проаналізувати за допомогою педагогічного консиліуму.

Для оцінки проявів вихованості використовуються й інші практичні методи діагностики: *прямі питання* типу «Що таке милосердя?», «Для чого людям моральність?». Відповіді на них допомагають куратору академічної групи та самому студенту краще розібратись у різних якостях особистості, осмислити їх. Для визначення ставлень студентів до тих чи інших фактів, вчинків, дій,

подій, використовуються спеціальні питання в усній чи письмовій формі: «Яких людей ти вважаєш порядними?». Вони можуть бути відкритими, що вимагають вільної аргументованої відповіді, або закритими, що передбачають вибір однієї з альтернативних відповідей.

Для діагностики оцінних суджень широко практикуються *твори* на задану тему: «Толерантність — як я її розумію», «Яким би я хотів бути». Цінність творів у тому, що вони виражають внутрішню позицію студентів, їх сумніви, роздуми, прагнення.

Діагностичне значення також має *позиція «промовчування»*, яка характеризує намагання частини студентів залишатись у тіні, ухилитися від прямих відповідей на поставлені запитання, зайняти нейтральну позицію.

Одержані відомості розширюють і поглиблюють знання кураторів про студентів, показують можливі причини, які сприяють закріпленню та розвитку позитивних проявів особистості чи, навпаки, живлять негативні прояви.

Важливо розпізнавати й аналізувати в єдності ступінь сформованості всього комплексу інтегральних проявів особистості, його спрямованість, структуру компонентів, співвідношення зовнішньої регуляції та саморегуляції.

Узагальнення даних вивчення особистості, вияв рівнів вихованості окремого студента і колективу упорядковує діяльність куратора, допомагає зіставити результати роботи й цілі виховання; конкретизувати завдання з урахуванням результатів діагностування; відібрати зміст, форми та методи роботи, які змінюють позицію особистості в системі взаємин, забезпечують збагачення позитивного досвіду діяльності, ставлень і поведінки.

Наукові засади проведення експерименту у сфері виховання (за І. Бехом). *Експеримент* — це шлях до узагальнення, яке виникає в процесі досліду. Він певним чином «дублює» реальний світ, моделюючи умови для виявлення явищ, які вивчають. Експериментальна операція пов'язана з управлінням тими чинниками, що детермінують поведінку людей, які беруть у ній участь.

За своїм характером педагогічне дослідження з проблем виховання може бути фундаментальним; прикладним; пошуковим; таким, що передбачає впровадження одержаних даних у практику.

Метою дослідження, спрямованого на вивчення процесу виховання та особливостей формування в ньому суб'єктів взаємодії (вихователя та вихованців), можуть бути:

- одержання емпіричних фактів;
- розкриття закономірностей виховного процесу;
- формування педагогічних законів;
- аналіз педагогічних концепцій виховання;
- вивчення взаємозв'язку різних сторін виховного процесу тощо.

Конкретна мета дослідження вимагає відповідного методологічного підходу та адекватної структури дослідницького процесу.

Процес педагогічного дослідження з проблем виховання складається з комплексу часткових процесів — особливих дій, які виконуються у певній послідовності. Успіх та ефективність роботи забезпечуються за умови, що дослідник усвідомлює весь процес дослідження в цілому.

Педагогічне дослідження з проблем виховання передбачає такі етапи:

- підготовка та організація;
- проведення емпіричного дослідження;
- обробка емпіричних даних.

Підготовка та організація дослідження. Цілеспрямована реалізація дослідницького задуму вимагає науково обгрунтованого керівництва цим процесом. Тому на етапі підготовки дослідник складає план роботи:

- вичленення окремих кроків та їх послідовність на різних етапах дослідження;
- розрахунок необхідних сил і можливостей, витрат часу на кожний етап;
- вироблення обов'язкового розпорядку діяльності (яка частина роботи та в який термін має виконуватись і хто з членів дослідницького колективу відповідає за неї);
- координація взаємодії окремих ділянок дослідження, призначення відповідальних осіб;
- організація підготовки й проведення емпіричного дослідження, встановлення можливої послідовності експериментів.

Дослідницький процес починається з вироблення концепції дослідження. На основі цілей, зафіксованих у планах, здійснюється теоретична робота — докладне визначення змісту предмета дослідження, аналіз, уточнення проблеми, розробка гіпотез. Останнє виступає необхідною та обов'язковою фазою, яка створює важливу передумову подальших етапів дослідження. Гіпотеза теоретично пояснює проблему, забезпечуючи її практичне розв'язання. Вона

є науковим досвідом, обгрунтованою здогадкою або ймовірним припущенням для пояснення способу існування, взаємозв'язків певного явища. Перехід від проблеми дослідження до гіпотези — це перехід від запитань до вимог, які стосувалися невідомого способу досягнення мети, до пояснювальних висловлювань стосовно можливого алгоритму її реалізації. У процесі перевірки гіпотези здійснюється новий перехід — від імовірного й гіпотетичного до достовірного, від гіпотези до теорії, від припущення до знання.

Проведення емпіричного дослідження. Оскільки експеримент не може проводитися подумки, здійснення оформляється документально, щоб у дослідника залишилися записи про все, що можна було зафіксувати. Насамперед йому необхідно визначитися зі змінними свого дослідження. Незалежною змінною є така реальність, яку експериментатор змінює за своїм планом. Кожному її станові відповідає одне значення залежної змінної. Основним результатом експерименту є певне відношення між незалежною та залежною змінними.

Важлива роль відводиться вибору *методики* педагогічного дослідження — сукупності використаних методів, об'єднаних спільною логікою, підпорядкованих одній дослідницькій меті. Методика залежить від основних теоретичних принципів, які реалізує конкретне педагогічне дослідження, і завдань, котрі воно вирішує. Добір методів і їх кількісний склад визначаються доцільністю, достатністю, об'єктивною необхідністю. Вдалою вважається *варіативна* методика, яка містить різні, відмінні один від одного, методи. За таких умов кожний із них доповнює попередній, уточнює одержані дані, поглиблює уявлення про педагогічне явище, яке вивчається.

Однією з провідних умов забезпечення ефективності, результативності педагогічного дослідження є *адекватність* методики його предмету. Ця вимога актуалізує проблему пошуку найдоцільнішої, такої, що більше відповідає предмету дослідження, сукупності методів вивчення процесу виховання.

Важливими характеристиками методики як інструменту педагогічного дослідження є валідність і надійність.

Валідність — комплексна характеристика методики, містить відомості про галузь досліджуваних явищ і репрезентативність діагностичної процедури щодо них.

У найпростішому та найбільш загальному формулюванні *валідність методики* — це поняття, яке вказує нам, що метод вимірює та наскільки добре він це робить. Вона визначається як комплекс відомостей про те, стосовно яких груп властивостей особистості можуть бути зроблені висновки, а також про ступінь їх обґрунтованості.

Надійність — характеристика методики, яка відображає точність вимірів, а також стійкість результатів тестування до дії сторонніх чинників. Результат педагогічного дослідження, звичайно, залежить від великої кількості неврахованих чинників (емоційний стан, втомленість, температура повітря в приміщенні, мотивованість досліджуваного тощо). Будь-яка зміна ситуації підсилює вплив одних і послаблює вплив інших чинників. У широкому розумінні слова «надійність» — це характеристика того, наскільки виявлені у досліджуваного відмінності за тестовими результатами є справжніми і якою мірою їх можна віднести до випадкових. У вузькому значенні «надійність» — це ступінь узгодженості результатів тесту, одержаних під час первинного й повторного його застосування, стосовно тих самих студентів у різні моменти часу, з використанням різних наборів тестових завдань або за інших змін умов обстеження.

У процесі педагогічного дослідження з проблем виховання можуть бути використані різноманітні *методи*: спостереження, аналіз педагогічної документації, вивчення продуктів діяльності студента, бесіда, інтерв'ю, анкетне опитування, експертна оцінка, тест, педагогічний експеримент.

Експеримент стає методом педагогічного дослідження, якщо ґрунтується на даних науки відповідно до теоретично обґрунтованої гіпотези; коли він перетворює дійсність, створює нові педагогічні явища, супроводжується глибоким аналізом; коли за його допомоги роблять висновки, теоретичні узагальнення.

Експеримент спрямовується дослідником на вивчення самого процесу виховання, на розкриття в ньому суттєвих зв'язків:

- між кінцевим результатом виховання та його умовами;
- між виховними заходами та морально-духовними властивостями особистості;
- між активністю (її змістом, спрямованістю, формою) педагога й студента тощо.

Є різні *типи експериментів*: тривалий — короткотривалий, простий — складний, контролюючий — перетворюючий, природний — лабораторний — комплексний. Дослідник може використати таку поширену форму педагогічного експерименту, як організація експериментальних і контрольних груп, за якої в одній вводиться новий (експериментальний) фактор, а в іншій — ні, а також лабораторний або природний експерименти.

Лабораторний експеримент проводиться в штучних умовах, проте дослідник може забезпечити наукову чистоту даних.

Природний експеримент здійснюється таким чином, щоб у досліджуваних не виникала підозра, що їх вивчають, тобто у звичайній обстановці (під час гри, навчання, праці). Порівняно з лабораторним у природному експерименті вченому важче забезпечити наукову чистоту. Він може бути навчальним і виховним. Складність полягає в тому, що виховний процес, активність його учасників (педагога та студентів) мають чималий вміст суб'єктивного.

Експеримент як основний метод педагогічного дослідження передбачає вивчення виховного процесу, особливостей поведінки його суб'єктів у спеціально створених умовах.

Обмеженість природного експерименту виявляється в тому, що:

- не всі об'єкти пізнання можуть стати об'єктом експериментального вивчення (мають значення здібності, мотиви, спрямованість тощо);
- використання прикладів іноді спричинює їх вплив на перебіг подій, спотворює картину дослідження;
- експеримент прикутий до одиничного факту, не виходить за межі безпосереднього відображення педагогічної реальності;
- кожен експеримент вимагає тривалої та ретельної підготовки дослідника;
- достовірність результатів значною мірою залежить від особистих якостей експериментатора — від уміння сформулювати мету, обрати матеріал, точно використати інструкцію; стежити за часом і послідовністю виконання завдання, особливостями реакцій досліджуваних; від уміння входити з ними в контакт; від знання способів теоретичного та статистичного аналізу одержаних даних.

До переваг природного експерименту належать:

- можливість виявляти закономірності, механізм процесу, що вивчається;

- варіативність умов проведення (наприклад: різні програми поведінки педагога, різна складність діяльності тощо);
- можливість дослідника самому викликати бажане педагогічне явище шляхом створення відповідної ситуації;
- можливість повторити експеримент, ще раз викликати педагогічне явище, що вивчається, перевірити й уточнити початкові дані;
- можливість швидко зібрати великий фактичний матеріал;
- наявність чітких критеріїв фіксації та обробки даних; явище, яке вивчається, активно втручається в його процес, свідомо варіює умови; спрощеність фіксації показників унаслідок того, що явище, яке вивчається, відокремлене від усіх інших;
- простота аналізу протоколу, який розробляється відповідно до методики та критеріїв фіксації даних;
- можливість виразити науковий (педагогічний) факт у числових показниках, піддати його кількісній обробці.

Проводячи експеримент, дослідник виходить із того, що недостатньо моделювання однієї експериментальної ситуації для підтвердження або спростування гіпотези. Щоб повторити експеримент, необхідно точно визначити й відтворити умови та фактори його проведення.

Експеримент доцільно поєднувати з іншими методами дослідження — спостереженнями, анкетуванням, вивченням продуктів діяльності, бесідою тощо.

У природному експерименті виокремлюють констатувальний, формувальний і контрольний етапи: **констатувальний** фіксує наявність або відсутність явища, яке вивчається, виявляє рівень його розвитку; на **формувальному** етапі дослідник програмує вплив на досліджуваного через організацію системи виховних впливів; на **контрольному** — перевіряє ефективність обраних впливів.

Дослідницька функція виховного формувального методу може повною мірою реалізуватися за умови, якщо при побудові на його засадах конкретних виховних методик орієнтуватися на такі наукові положення.

1. *Активне втручання в об'єкт дослідження.* «У дійсності, — зазначає С.Л. Рубінштейн, — ми глибше пізнаємо світ, змінюючи його. Це загальне положення про єдність і взаємозв'язок вивчення та впливу є одним із основних і найбільш специфічних методологічних принципів методики психологічного пізнання дітей»*.

* Рубінштейн С. Л. Основы общей психологии. — М., 1982.

Реалізація цього положення в конкретному дослідженні передбачає єдність виховання й вивчення студента.

2. *Пізнання сутності особистості як передумова її формування передбачає вивчення закономірностей її розвитку на всіх вікових етапах.* Це положення задає стратегію процесу експериментального виховання особистості. Здійснювати заплановані зміни морально-духовної структури суб'єкта можна лише тоді, коли приховуються внутрішні закономірності його становлення та організуються адекватні впливи. «Вивчати дітей, виховуючи і навчаючи їх, з тим щоб виховувати й навчати їх, — такий шлях єдино повноцінної педагогічної роботи і найбільш плідний шлях пізнання психології дітей».

3. *Положення про єдність поведінки й розвитку особистості визначає тактику експериментального впливу.* Вона зводиться до того, що формування вчинку, поведінки студента в цілому є водночас розвитком його особистісних цінностей, оскільки вчинок виступає особистісною цінністю в дії.

Виховний формувальний експеримент має здійснюватися за допомогою експериментального конструювання виховних програм і їх реалізації в природних умовах діяльності вищого навчального закладу.

Виховна програма — це складна система впливів, що діють на студента: характер виховного змісту, метод праці педагога (експериментатора), який реалізує програму, форма експериментального виховання. Якщо ми хочемо проводити формувальне дослідження як експериментальне (а не умовивідне), необхідно здійснити конструювання самої програми, а її апробацію організувати як перевірку ретельно продуманих гіпотез. Виховний зміст має бути побудований як послідовне введення експериментатором усе нових засобів (вимог, ситуацій, завдань), які допомагають залучити студента у виховуючу діяльність (самодіяльність).

Виховні засоби, або педагогічні умови генезису й розцінку певного особистісного утворення, що варіюються дослідником, доцільно позначити як незалежні змінні, а параметри даного утворення, що формуються, — як залежні змінні. Тоді планування формувального дослідження можна розглядати як обдумування послідовності введення незалежних змінних і способів «заміру» (фіксації) стану залежних змінних. У реальному перебігу фронтального виховання як введення нових виховних впливів, так і

фіксація зрушень в особистісному розвитку студента мусять здійснюватися досить обережно й тактовно, щоб не спричинити умови фронтального виховання, які наближаються до природного експерименту. Проблема полягає в тому, щоб ізолювати незалежну змінну, використати її в якомога «чистішому» вигляді. Цьому служить так зване факторне планування, коли враховуються усі можливі поєднання значень незалежних змінних (факторів), які вводяться в експеримент. Природно, що вибір незалежних змінних і їх значень визначається цілісним уявленням про предмет дослідження.

Організація експерименту за схемою факторного планування дає можливість досліджувати роль незалежних змінних, що має значення для розв'язання проблеми формування й розвитку того чи іншого особистісного утворення: ставлення, властивості, цінності, переконання, установки, принципу. Експеримент є перевіркою гіпотези про відношення між незалежними змінними, які вводяться в експеримент. Кожна з них має щонайменше по два значення. У цьому разі сутність організації експерименту полягає в тому, щоб кожна пара значень незалежних змінних поєднувалася один раз.

Отже, дослідник має справу з чотирма експериментальними ситуаціями. Якщо порядок висунування значень незалежної змінної не відіграє суттєвої ролі, тоді в усіх ситуаціях можуть бути використані ті самі досліджувані. Взаємодію між незалежними змінними можна виявити за допомогою математичного апарата дисперсійного аналізу.

Розглянемо приклад планування експерименту під час вивчення проблеми педагогічних умов прийняття студентом суспільно значущих моральних вимог. Так, на процес свідомого привласнення ним вимог впливає спосіб оволодіння кожною з них (перший фактор) і зміст матеріалу, на якому вона розкривається (другий фактор). Перший фактор має три найбільш суттєві значення:

- вимога задається студенту ззовні (сам на сам із вихователем);
- вимога задається студенту ззовні у присутності колективу;
- вимога «відкривається» самим студентом.

Другий фактор може мати два значення:

- зміст матеріалу подається як етичне поняття;
- матеріал організовується як моделювання реальної поведінкової ситуації, що лише відповідає етичному поняттю.

Основне у формуальному експерименті, який ґрунтується на факторному плануванні, — це вивчення і виявлення провідного фактора; ієрархії, вичленених і використаних виховних впливів (факторів); здійснення диференційованого підходу до умов, які впливають на формуюче явище, і врахування впливу незалежних змінних (це дає змогу здійснити оптимальний вибір їх у процесі створення, наприклад, виховних програм).

Під час організації експерименту в галузі виховання важливо враховувати такі моменти:

- у ході формуального експерименту (навіть тривалого, протягом трьох-шести місяців) отримані позитивні виховні зрушення слід інтерпретувати як тимчасові й нестійкі. Помилка наявної експериментально-дослідної виховної практики у тому, що для висновків використовують лише зміни, що виникають одразу після експерименту, і майже ніколи не аналізують довгострокову дію;
- у процесі розвитку в людини певної особистісної цінності експериментатор прагне до того, щоб вона реалізувалася в поведінці на тому рівні, який відповідає загальноприйнятому нормативу. Проте така позиція нереальна. Необхідно враховувати, що завдяки психологічним особливостям і можливостям, крізь призму яких відбиваються етичні вимоги, останні набувають специфічного забарвлення внаслідок своєрідності індивідуального світосприймання. Для особистості етичне значення не є проекцією загальнолюдських культурних надбань, а певною мірою суб'єктивується. Інтерпретуючи отримані емпіричні дані, варто робити відповідну поправку на цю особливість.

Теоретична і логічна перевірки валідності експериментального дослідження

Будь-яке експериментальне дослідження, його структура, зміст і висновки потребують прискіпливої логічної й теоретичної перевірки. Результати мусять порівнюватися з результатами аналогічних досліджень, виконаних іншими авторами, з наявними концепціями й законами в досліджуваній галузі. І якщо при цьому виявляються якісь розбіжності чи невідповідності з усталеними концепціями, то навряд чи доцільно робити передчасні висновки. Насамперед слід ще і ще раз перевірити своє власне дослідження, проаналізувати з логічної й теоретичної позицій увесь його хід,

усі елементи. Така перевірка необхідна, інакше виникає небезпека зробити висновки не лише сумнівні, а й неправильні.

Перевірка надійності дослідження за допомогою повторного експерименту

Цей спосіб особливо доцільний тоді, коли не вдається здійснити репрезентативну вибірку для проведення експериментального дослідження. Як же підвищити надійність тих досліджень, у яких вибірки проводяться за принципом дохідливості та зручності і, природно, не є репрезентативними? Для цього замість порівняння експериментальних груп з контрольними, яке можна використати лише як допоміжний, евристичний метод, що не має доказової сили, краще провести повторний експеримент в іншому навчальному закладі (або навіть у кількох інших). Потім зробити порівняльний аналіз первинного та повторного експериментів, наприклад установити дисперсію досліджуваної якості чи кореляційний аналіз результатів. Звичайно, і в цьому разі неможливо досягти повної надійності (що взагалі нереально), проте вірогідність результатів все ж буде вищою.

Перевірка надійності та валідності за допомогою експериментальних оцінок

Порівняння результатів педагогічних експериментальних досліджень з їх незалежною оцінкою, здійсненою і групою експертів (ними можуть бути, наприклад, викладачі, які працюють з досліджуваними студентами), є досить дійовим засобом підвищення надійності та валідності цих досліджень.

Врахування неконтрольованих факторів у педагогічному експерименті

Особливістю формуального педагогічного експерименту є те, що він здійснюється в умовах звичного навчально-виховного процесу. Внаслідок цього студенти відчувають вплив різного роду факторів, які можуть тією чи іншою мірою позначатися на його перебігу. Поділ факторів на контрольовані й неконтрольовані залежить від мети дослідження. До неконтрольованих зазвичай належать: склад групи досліджуваних, особистість викладача, куратора, періодичність і час проведення виховних занять.

Оскільки кожного студента можна характеризувати за кількома параметрами, а групи досить великі, то отримати однорідні групи складно. Цю проблему вирішують за допомогою замірів різних психологічних характеристик, якщо зібрати попередньо детальні

дані про досліджуваних з урахуванням позааудиторного оточення, стосунків у сім'ї тощо. Отримані результати дадуть змогу зібрати відносно однорідні групи зі студентів різних курсів. Такий підхід, очевидно, у деяких конкретних випадках може бути виправданим, але в більшості експериментів він неприйнятний, оскільки є небезпека зруйнувати усталений студентський колектив. Більш доцільним є добір приблизно однорідних за складом груп. Огріхи, що виникають при цьому, можуть компенсуватися завдяки збільшенню кількості досліджуваних і експериментальних груп.

Як відомо, на результати дослідження помітно впливає сам факт проведення експериментальної роботи. У цьому разі доцільно оголосити, що експериментальна робота проводиться в обох групах — експериментальній і контрольній, і у такий спосіб переконати студентів у тому, що всі вони беруть однакову участь в експерименті.

Очевидно, що результати виховання значною мірою залежать від індивідуальності педагога. Оскільки знайти двох однакових викладачів, кураторів майже неможливо, найпростіший вихід — працювати з тим самим викладачем в експериментальній і контрольній групах, хоча повної ідентичності домогтися навряд чи вдасться. Тому експериментатор мусить ретельніше готувати викладача, куратора перед кожним заняттям, розробити для нього докладні методичні вказівки. Найефективнішим засобом контролю виявляються відео та магнітофонні записи, за допомогою яких фіксується весь хід виховного процесу. Практика засвідчує, що на результативність занять суттєво впливають такі фактори, як періодичність і час проведення. Бажано, щоб години занять в експериментальній і контрольній групах були рівномірно розподілені по днях тижня.

Якщо педагогічний експеримент формуального типу планується без контрольних груп, то спочатку конструюється ідеальний процес виховання, який поділяється на етапи. Для кожного з етапів визначаються ідеальні результати, які фіксують зміни особистісних характеристик студентів. У процесі фактичного виховання отримують реальні результати. У ході аналізу ідеальних і реальних замірів вносять відповідні корективи як в ідеальну схему, так і в методику проведення фактичних занять. Потім цикл такого формуального експерименту повторюється. Згідно з ідеальною схемою, на початковій стадії передбачаються індивідуальні відмін-

ності студентів один від одного. У процесі фактичного виховання до індивідуальних особливостей додається низка різноманітних умов (вплив друзів, батьків, педагогів та ін.). Дієвість ідеальної схеми перевіряється не за кращими, а за гіршими результатами або, якщо це можливо, за середніми.

Обробка емпіричних даних

На цьому етапі здійснюється також статистична обробка одержаних даних. Дається відповідь на дослідницькі гіпотези. Відомості класифікуються, групуються, типізуються. Інформація обробляється таким чином, щоб її можна було використати й іншим дослідникам і практикам. За допомогою математико-статистичних методів вона перероблюється у вторинні дані — середні значення, коефіцієнти кореляції, показники значущості.

Статистична обробка в наукових дослідженнях з педагогіки виховання необхідна, оскільки її результати утворюють основу відповіді на гіпотези всієї наступної теоретичної роботи. При цьому формується науково обґрунтований висновок. Кожна підтверджена (непідтверджена) гіпотеза підлягає подальшому опрацюванню. Мета — зробити відповідні висновки для педагогічної практики. З перенесенням результатів дослідження в практику відбувається перевірка гіпотез в умовах реального життя.

Дослідження вважають закінченим тоді, коли його результати починають застосовувати в теорії та на практиці. Безпосереднє впровадження наукових даних у практику забезпечується:

- методичними посібниками;
- статтями;
- доповідями;
- програмами підготовки та перепідготовки педагогічних кадрів.

РОЗДІЛ 3

СТУДЕНТ ЯК СУБ'ЄКТ ВИХОВНОГО ПРОЦЕСУ

3.1. Загальні психологічні закономірності функціонування й розвитку особистості

У наш час в науковій літературі ще немає повного визначення поняття «студентство», як і немає одностайності щодо тлумачення характеру й специфіки праці студента. Проте є великий інтерес до цієї соціальної групи, який, передусім, пояснюється необхідністю підвищення якості підготовки спеціалістів для держави, що розбудовується. «Студент» у перекладі з латинської означає «той, що сумлінно працює», «той, хто бажає знання». За визначенням А.С. Власенко, «студентство — це особлива соціальна група, що формується з різних соціальних утворень суспільства й характеризується особливими умовами життя, праці, побуту, особливою суспільною поведінкою й психологією, для якої набуття знань і підготовка себе для майбутньої роботи у суспільному виробництві, науці й культурі є головним і здебільшого єдиним заняттям»*.

Студентський вік (18–25 років) є особливим періодом у житті людини. Вік від 18 до 25 років складає, швидше, початкову ланку в ланцюзі зрілих вікових періодів, ніж завершальну в ланцюзі періодів дитячого розвитку.

У соціально-психологічному аспекті студентство, порівняно з іншими групами населення, відрізняється більш високим освітнім, культурним та пізнавальним рівнями. У той самий час ця соціальна спільнота характеризується високим рівнем соціальної активності та досить гармонійним поєднанням інтелектуальної та

* Власенко А.С. Некоторые вопросы воспитания советского студенчества на современном этапе: Уч.зап.моск.обл.инст. — М., 1971. — с. 54.

соціальної зрілості. Врахування цієї особливості студентства лежить в основі ставлення викладача до кожного студента, як до партнера зі спілкування, цікавої для викладача особи. У руслі особистісно-діяльнісного підходу студент розглядається як активний, самостійно організовуючий свою діяльність суб'єкт педагогічної взаємодії. Йому властива специфічна спрямованість пізнавальної й комунікативної активності на розв'язання конкретних професійно-орієнтованих завдань. Крім того, цей етап життя людини пов'язаний з формуванням відносної економічної самостійності, відходом від рідної домівки й утворенням власної сім'ї.

Важливою особливістю студентства є те, що активна взаємодія з різними соціальними утвореннями суспільства, а також специфіка навчання у вищому навчальному закладі створюють для студентів великі можливості для взаємин. Тому досить висока інтенсивність різних видів міжособистісної взаємодії — це специфічна риса студентства. Соціально значущою рисою студентства є також напружений пошук сенсу життя, прагнення до нових ідей. Проте недостатність життєвого досвіду, поверховості в оцінюванні явищ життя деякі студенти від справедливої критики переходять до критицизму і навіть до нігілізму.

Психолог Самарін Ю.А. виділяє *суперечності, притаманні студентському віку*:

- між розвитком інтелектуальних і фізичних сил студента та жорстким лімітом часу, економічними можливостями для задоволення підвищених потреб (соціально-психологічна);
- між прагненням до самостійності у доборі знань і досить жорсткими формами, методами підготовки спеціаліста певного профілю (дидактична);
- між великою кількістю інформації, що надходить різними каналами та розширює знання студентів, й відсутністю часу, а іноді бажання розумової переробки, що призводить до поверховості у знаннях і мисленні та вимагає спеціальної роботи викладачів щодо поглиблення знань, вмінь студентів загалом (психолого-педагогічна).

Права та обов'язки студентства визначені Законом України «Про вищу освіту», «Положенням про вищий навчальний заклад» тощо.

Студенти мають гарантоване державою право:

- на навчання для здобуття певного освітнього та освітньо-кваліфікаційного рівнів;

- на вибір закладу освіти, форми навчання, освітньо-професійних та індивідуальних програм, позааудиторних занять;
- на додаткову відпустку за місцем роботи, скорочений робочий час та інші пільги, передбачені законодавством для осіб, які поєднують роботу з навчанням;
- на продовження освіти за професією, спеціальністю на основі одержаного освітньо-кваліфікаційного рівня, здобуття додаткової освіти відповідно до угоди із закладом освіти;
- на одержання направлення на навчання, стажування до інших закладів освіти, у тому числі за кордон;
- на користування навчальною, науковою, виробничою, культурною, спортивною, побутовою, оздоровчою базою закладу освіти;
- на доступ до інформації в усіх галузях знань;
- на участь у науково-дослідній, дослідно-конструкторській та інших видах наукової діяльності, конференціях, олімпіадах, виставках, конкурсах;
- на особисту або через своїх представників участь у студентському самоврядуванні, в обговоренні, вирішенні питань удосконалення навчально-виховного процесу, науково-дослідної роботи, призначення стипендій, організації дозвілля, побуту тощо;
- на участь в об'єднаннях громадян;
- на безпечні та нешкідливі умови навчання та праці;
- на забезпечення стипендіями, гуртожитками у порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України;
- на трудову діяльність у встановленому порядку в позанавчальний час;
- на перерву в навчанні у вищих закладах освіти;
- на користування послугами закладів охорони здоров'я, заходами лікування, профілактики захворювань та зміцнення здоров'я;
- на захист від будь-яких форм експлуатації, фізичного та психічного насильства, від дій педагогічних та інших працівників, які порушують права або принижують їх честь і гідність.

Обов'язками студентів є:

- дотримання законодавства, моральних, етичних норм;
- систематичне й глибоке оволодіння знаннями, практичними навичками, професійною майстерністю;

- підвищення загального культурного рівня;
- додержання статуту, правил внутрішнього розпорядку закладу освіти.

У психолого-педагогічній літературі виділяються різні типи студентів за структурними особливостями особистості. Переважна більшість авторів вважає, що в структурі особистості необхідно виділяти **чотири групи властивостей**:

- спрямованість особистості, до якої входять її потреби, мотиви, цілі, переконання, ідеали;
- темперамент — психічна властивість особистості, яка визначає динаміку її виявів у різних видах діяльності;
- здібності, тобто психічні властивості особистості, що визначають потенційні й реальні можливості людини у виконанні тієї чи іншої діяльності;
- характер — сукупність основних, стрижневих властивостей особистості, що визначають стиль її поведінки у суспільстві.

Спрямованість — це основа, що визначає психологічний зміст без виключення властивостей особистості, це своєрідний стрижень особистості.

Тип спрямованості особистості — це той провідний напрям, у якому людина себе стверджує, розвиває свої здібності. Якщо в основу виділення типів спрямованості особистості покласти суспільну цінність потреб, прагнень, то можна виділити три основні *типи спрямованості*:

- тип будівничого (студенти, що самостверджуються справами, задля інших людей, і це приносить їм задоволення);
- тип споживача (провідні мотиви їх активності пов'язані зі споживанням, самоствердженням у споживанні духовних і матеріальних цінностей);
- тип руйнівника (джерелом задоволення студента є руйнування того, що створюється іншими).

Б.Г. Ананьєв розробив типологію сучасного студентства, в основу якого було покладено такі критерії: ставлення до навчання, наукова та громадська активність, загальна культура, почуття колективізму.

Тип 1. Студент, що відмінно навчається з профілюючих, загально-теоретичних, суспільних дисциплін; займається науково-дослідницькою роботою; має високу культуру; бере активну участь

в громадській роботі; з колективом пов'язаний різнобічними інтересами. Це ідеал сучасного студента.

Тип 2. Студент добре навчається; вважає отримання спеціальності єдиною метою навчання у вищому навчальному закладі; суспільними дисциплінами цікавиться у межах програми; пов'язаний з колективом навчальними й професійними інтересами; бере участь у громадській роботі; оцінується викладачами та колегами як хороший студент.

Тип 3. Студент, що відмінно встигає у навчанні, розглядає науку як основну сферу інтересів і діяльності; виявляє інтерес до суспільних наук як засобу пояснення дійсності та своєї поведінки; має високу загальну культуру; активний у громадській діяльності, з колективом пов'язаний широкими науковими інтересами. Студент цього типу — майбутній учений. Серед цих студентів є такі, які займаються тільки наукою, всі інші заняття вважають марною тратою часу; саме про них говорять: «раціоналіст XXI століття».

Тип 4. Студент, що встигає у навчанні, активно цікавиться суспільними науками понад програми, науково-дослідницькою роботою, як правило, не займається; загальна культура обмежена професійними інтересами; виключно активний у громадській роботі, у житті колективу, інтереси якого розглядає як власні; це активний громадський діяч; його поважають за чесність, принциповість, єдність слова та справи; навчається на «добре» та «відмінно».

Тип 5. Студент, що встигає у навчанні з усіх дисциплін; науково-дослідницькою роботою не займається; розглядає спеціальність та культуру як основну сферу своїх інтересів та діяльності; у суспільному, громадському житті не бере активної участі; з колективом його пов'язують культурні та розважальні інтереси; у студентському колективі він — визнаний ерудит, знавець сучасного мистецтва, за його порадою інші студенти читають ті чи інші книжки. Іноді це заважає навчанню, але такий студент добре навчається й сумлінно ставиться до майбутньої професії.

Тип 6. Студент має низьку успішність; науково-дослідницькою роботою не займається; пасивний стосовно участі в громадській діяльності; відпочинок і розваги розглядає як головну сферу своєї діяльності; з колективом пов'язаний, головним чином, інтересами відпочинку; це посередній студент, який вважає себе «оригіналом», іноді морально нестійкий; до вищого навчального закладу

він вступив тому, що це «модно», «всі йдуть»; свою професію не любить і цінує її лише як джерело доходу; навчається з мінімальними зусиллями, де є можливість, використовує шпаргалку.

У науково-методичній літературі можна зустріти поділ студентів за рівнем відповідального ставлення до навчальної діяльності. Критерієм відповідальності найчастіше вважають: повноту виконання завдань, термін їх виконання, зацікавленість роботою. Виходячи з цих критеріїв, студенти поділяються на дійсно відповідальних, виконавців і безвідповідальних.

Дійсно відповідальних характеризує творчий підхід до виконання роботи. Завдання вони виконують вчасно, у великих обсягах, мають бажання займатися науковою роботою.

Виконавці виконують «від і до» усі вимоги, їх ставлення до роботи — формальне, немає бажання працювати, завдання найчастіше виконують в останній момент.

Безвідповідальні виконують завдання епізодично.

3.2. Студентське самоврядування як фактор удосконалення виховного процесу

Студентське самоврядування у вищому закладі освіти функціонує з метою забезпечення виконання студентами своїх обов'язків та захисту їх прав і сприяє гармонійному розвитку особистості студента, формуванню у нього навичок майбутнього організатора, керівника (рис. 3.1).

- Основними *завданнями* органів студентського самоврядування є:
- забезпечення і захист прав та інтересів студентів;
 - забезпечення виконання студентами своїх обов'язків;
 - сприяння навчальній, науковій та творчій діяльності студентів;
 - сприяння у створенні необхідних умов для проживання і відпочинку студентів;
 - створення різноманітних студентських гуртків, товариств, об'єднань, клубів за інтересами;
 - організація співробітництва зі студентами інших вищих закладів освіти та молодіжними організаціями;

- сприяння проведенню серед студентів соціологічних досліджень;
 - сприяння працевлаштуванню випускників;
 - участь у вирішенні питань міжнародного обміну студентами.
- Залучення студентів до роботи в органах студентського самоврядування сприяє реалізації таких *виховних завдань*:

- виховання лідерських якостей, організаційних здібностей, соціальної активності та громадської відповідальності учасників студентського самоврядування;
- виховання навичок командної роботи;
- неформальна освіта лідерів студентського самоврядування.

Принципи та функції студентського самоврядування. Організаційна структура студентського самоврядування, його зміст та форми мають ґрунтуватися на *принципах*:

- добровільності, колегіальності, законності та відкритості;
- рівноправної та вирішальної участі студентів у студентському самоврядуванні;
- активності, самодіяльності та творчої ініціативи;
- виборності та періодичної змінюваності органів і посад, варіативності й динамічності структури органів студентського самоврядування;
- систематичної звітності органів студентського самоврядування перед колективом;
- відкритості та публічності;
- демократизму;
- гуманізації та встановлення суб'єкт-суб'єктних партнерських стосунків між адміністрацією та студентським самоврядуванням, між професорсько-викладацьким складом та студентським колективом;
- орієнтації студентського самоврядування на захист прав та інтересів студентів на якісну освіту, виховання лідерських та організаційних якостей, соціальної активності, громадянсько-патріотичної свідомості майбутніх фахівців;
- взаємодії всіх органів студентського самоврядування разом з чітким розмежуванням їх функцій;
- соціально значущої домінанти в діяльності студентського самоврядування; урахування індивідуальних інтересів та особливостей студентів;

– інтеграції та диференціації педагогічного керівництва та студентського самоврядування.

Основними **функціями** студентського самоврядування є:

- захист і представництво інтересів студентів;
- сприяння громадській, соціальній та професійній самореалізації студентів;
- прийняття актів, що регламентують організацію та діяльність студентського самоврядування у вищому навчальному закладі;
- надання пропозицій щодо підвищення якості освіти з урахуванням наукових та професійних інтересів студентів;
- проведення організаційних, наукових, культурно-масових, спортивних, оздоровчих та інших заходів;
- діяльність, спрямована на підвищення свідомості студентів, їх вимогливості до рівня своїх знань, виховання патріотизму до свого навчального закладу;
- сприяння залученню студентів до творчої та науково-дослідної роботи;
- сприяння гласності всіх сторін життя студентства через засоби масової комунікації;
- сприяння працевлаштуванню студентів у вищому навчальному закладі.

Інші функції передбачаються Статутом вищого навчального закладу та Положенням про студентське самоврядування у відповідному вищому навчальному закладі.

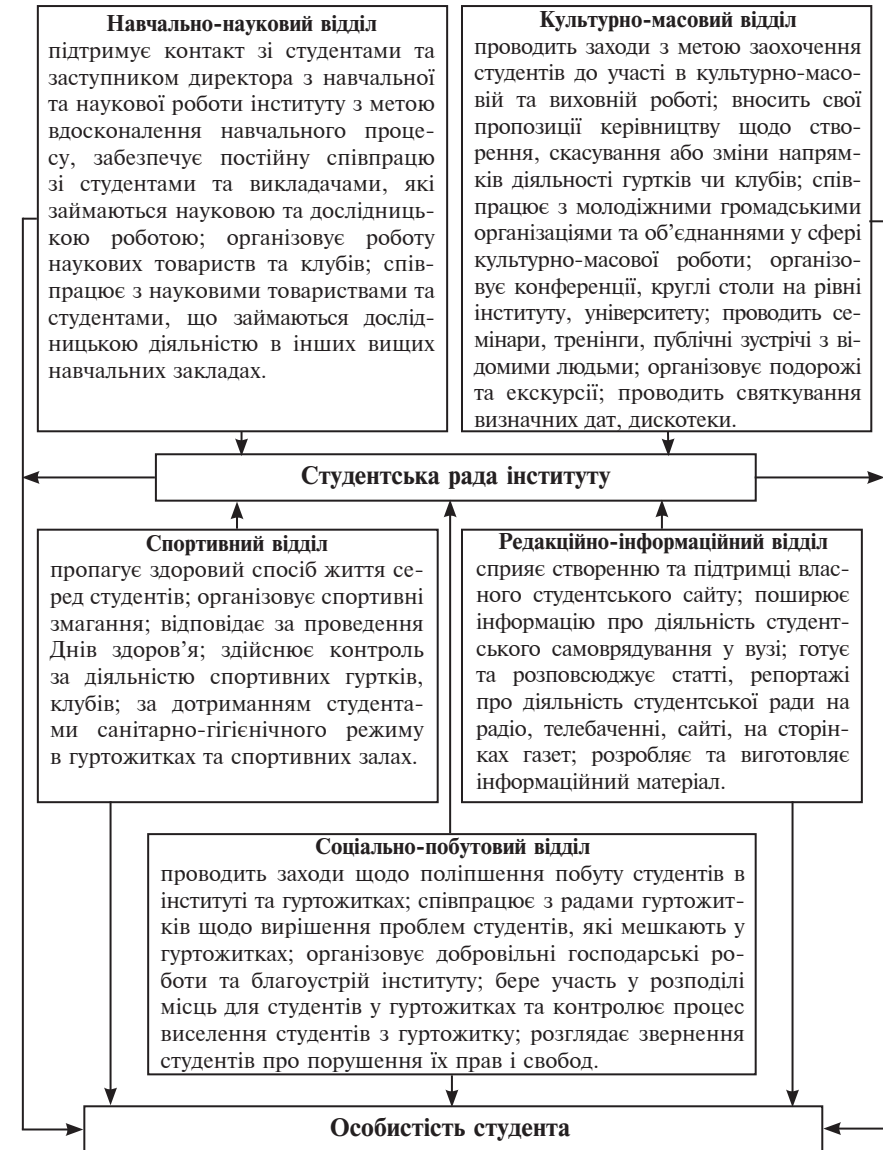

Рис. 3.1. Структура самоврядування

3.3. Формування колективу та його вплив на особистість студентів

Колектив — соціально значуща група людей, які об'єднані спільною метою, узгоджено діють для досягнення мети, мають органи самоврядування.

Ознаки колективу:

1. *Спільна спрямованість на соціально значущі цілі.* У розвиненому колективі гармонійно поєднуються особисті та суспільно значущі цілі.

2. *Єдина діяльність.* У колективі здійснюється навчальна, трудова та суспільна діяльність для досягнення загальних цілей і виховання громадської активності кожного члена.

3. *Відносини відповідальної взаємодопомоги, спільної мети.* Між членами колективу встановлюються відносини взаємодопомоги, відповідальності за свої вчинки і справи колективу.

4. *Психологічний клімат* у колективі повинен бути комфортним для кожного члена. У колективі студент повинен мати можливість самореалізуватися, отримати захист, підтримку від агресивних проявів соціуму.

5. *Дисципліна та самодисципліна* — це елемент, який об'єднує всі ознаки в одне ціле, передумова їх створення й прояву. Основою дисципліни в колективі є норми поведінки, визнані або встановлені самими членами колективу, а не нав'язані зовні.

Колектив виконує важливі соціальні **функції**. А саме:

- *організаторську* — колектив стає суб'єктом управління своєю суспільно-корисною діяльністю;
- *морально-виховну* — студентський колектив формує морально-ціннісні орієнтації, ідеали своїх членів;
- *стимулювання* — колектив сприяє активізації позитивних стимулів у студентів до виконання суспільно-корисних справ.

Студентська група створюється у зв'язку зі вступом випускників шкіл до вищого навчального закладу. Утворення групи є процесом її формального виникнення й наповнення людьми, які приносять у групу свої індивідуальні властивості, особистісні устремління, життєвий досвід взаємодії та розв'язання групових завдань. Формування взаємин між членами — це передумова перетворення групи, що об'єктивно виникла, на психологічну спільність.

Розвиток студентської групи. Студентська група, як і кожний соціальний організм, переживає у своєму розвитку зміни етапів, стадій, які різняться характером домінуючих тенденцій у внутріш-

ньо-групових взаєминах. Представники різних соціально-психологічних шкіл виокремлюють такі етапи розвитку групи:

1. Б. Такмен розглядає дві **основні сфери (виміри) групової життєдіяльності**: інструментальну (ділову) сферу, пов'язану з розв'язанням групового завдання, та експресивну (емоційну) сферу, домінантою якої є міжособистісний контекст розвитку групової структури (рис. 3.2). Обидві сфери групового розвитку, хоч і впливають одна на одну, наділені своїми внутрішніми особливостями та закономірностями. У кожній сфері існує по чотири стадії, які послідовно змінюють одна одну.

Рис. 3.2. Двовимірний модель розвитку групи (за Б. Такменом)

2. Л. Уманський виділяє два **напрями розвитку групи**: за про-соціальної орієнтації (рух до позитивного полюса) група, долаючи різні стадії, розвивається вгору аж до найвищої точки, якою є колектив. За асоціальної спрямованості (рух до негативного полюса) група перетворюється на антиколектив (рис. 3.3).

Поступальний розвиток групи зумовлюють такі **суперечності**:

- між потенційними можливостями групи та її реальною діяльністю;
- між зростаючою інтеграцією членів групи і потребою кожного з них реалізуватися в ній особисто;
- між посиленням орієнтації групи на спільне «Ми» й усвідомленням місця та ролі групи в ширшій соціальній спільності.

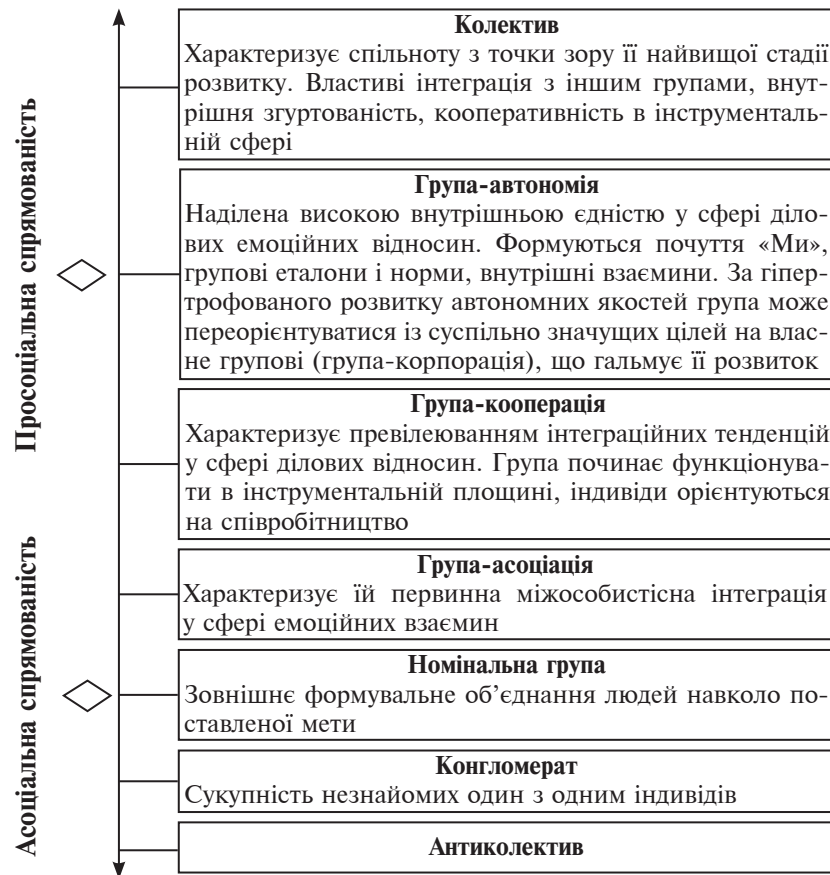

Рис. 3.3. Поетапний розвиток групи як колективу (за Л. Уманським)

3. І. Волков пропонує модель емоційної динаміки групи, що охоплює чотири послідовні **фази розвитку міжособистісного контакту**.

Рис. 3.4. Модель емоційної динаміки групи (за І. Волковим)

4. М. Вудкок і Д. Френсіс, аналізуючи проблему зрілості групи, зосереджуються на таких **стадіях її розвитку**: притирання, ближній бій, експериментування, ефективність і зрілість (рис. 3.5).

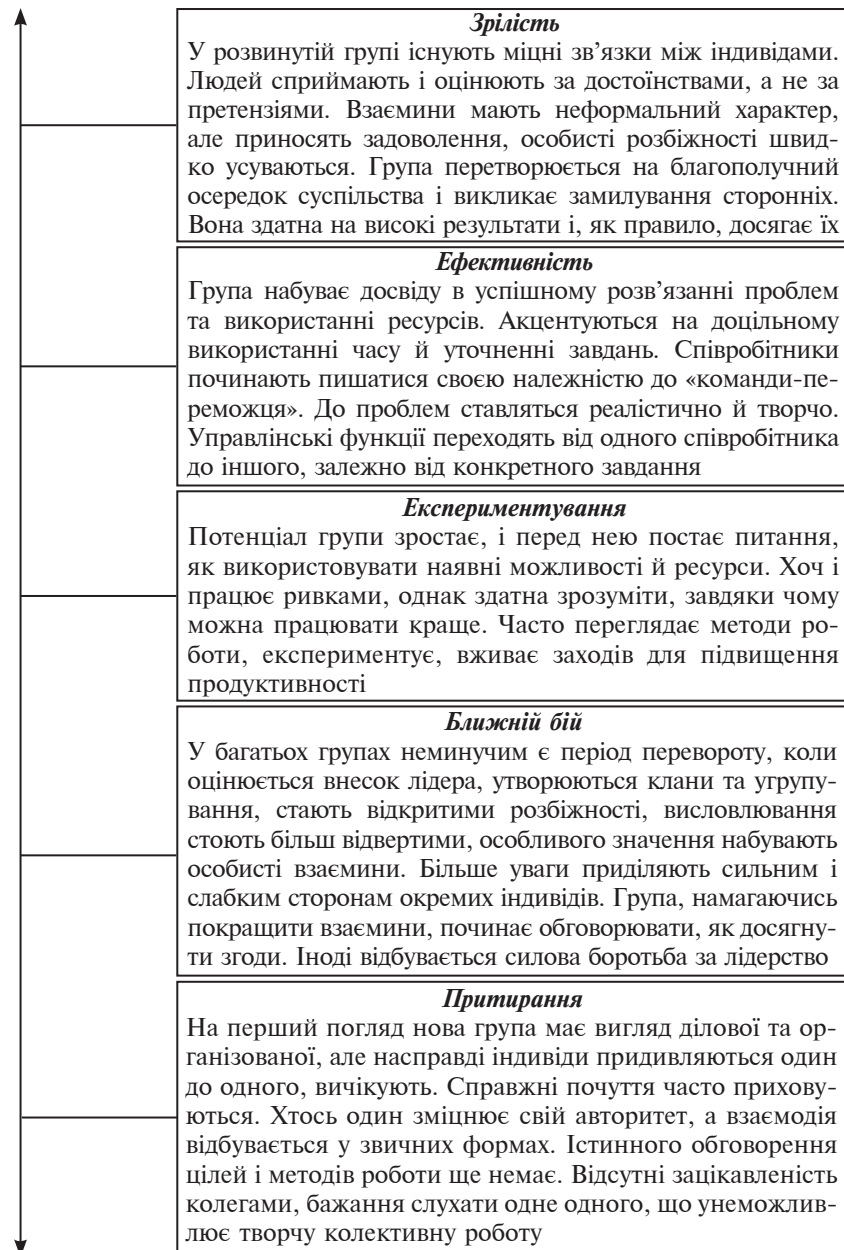

Рис. 3.5. Стадії розвитку групи (за М. Вудкоком, Д. Френсісом)

Незважаючи на певні відмінності, кожна модель утворення малих соціальних груп не залишає поза увагою такі **основні етапи**:

- *орієнтування в ситуації*. Особливість цього етапу полягає в орієнтації осіб групи в міжособистісних взаєминах;
- *конфлікт*. Він є результатом суперечності між індивідами, групою та індивідами, а також між різними уявленнями про групові цілі й засоби їх досягнення;
- *динамічна рівновага*. Забезпечує функціонування групи як єдиного цілого, не застраховуючи від виникнення нових непорозумінь.

Виокремлення цих етапів представниками різних наукових шкіл свідчить, що вони є неминучими в соціальному бутті кожної малої соціальної групи.

Нормативний вплив у групі. Важливою складовою функціонування студентської групи є реалізація групових норм. Вони становлять сукупність вироблених і санкціонованих групою правил і вимог, які регулюють поведінку студентів, зумовлюють специфічну для кожної групи систему взаємодії, взаємовпливу й спілкування.

Групову норму характеризують такі параметри:

- групова норма є продуктом соціальної взаємодії, що виникає в процесі життєдіяльності групи;
- групова норма може бути задана більш широким соціальним оточенням;
- для кожної групової ситуації норми не встановлюються, вони формуються залежно від значущих для більшості групи ситуацій;
- система норм забезпечує індивіда орієнтирами в навколишньому середовищі;
- соціальні норми не лише уніфікують поведінку в групі, а й регулюють внутрішньогрупові відмінності;
- норма може приписувати стандарти поведінки в загальній ситуації, а може визначати реалізацію конкретної ролі в конкретній дії, в якій опиняється людина як носій ролі;
- норми різняться за ступенем прийняття їх групою: одні — схвалюють майже всі, інші — підтримує меншість;
- норми різняться за мірою та широтою девіантності, які вони допускають, а також діапазоном санкцій, які при цьому застосовуються;
- групові норми призначені забезпечувати існування групи як цілісної системи;

– норми можуть бути чинником ригідності (лат. *rigidus* — твердий, заціпенілий) групи та особистості, обмежувати їх діяльність у нових чи невизначених ситуаціях, гальмуючи процеси індивідуального та групового розвитку.

Вплив норм групової більшості. Вплив групової більшості часто реалізується через конформізм як феномен групового тиску. На рівні буденної свідомості це поняття має позитивне, негативне та нейтральне значення.

Конформізм (лат. *conformis* — подібний, відповідний) — пасивне, пристосовницьке прийняття групових стандартів поведінки, безапеляційне визнання існуючих порядків, норм і правил, безумовне схилення перед авторитетами.

Конформна (лат. *conformis* — подібний) **поведінка** — дія людини, яка проявляється у її податливості реальному чи уявному тиску групи, у зміні установок і вчинків відповідно до позиції спільноти, до якої вона причетна.

Конформність — схильність індивіда підкорятися думці групової більшості, реальному чи уявному тиску групи.

Конформність проявляється там, де існує конфлікт між думкою особистості та позицією групи. Ознаками її є зміна поглядів і поведінки індивіда відповідно до поглядів більшості. За своєю сутністю конформність може бути зовнішньою (індивід тільки зовні демонструє підкорення думці групи, продовжуючи внутрішньо чинити їй опір) і внутрішньою (справжнє перетворення індивідуальних установок первинної позиції індивіда на користь групи, засвоєння ним думки більшості). Різновидом залежності особи від групи є негативізм — опір груповому тиску, демонстрація поведінки або думок, які суперечать позиції групи. Як антитезу конформності використовують поняття **нонконформність** (лат. *non* — ні й *conformis* — подібний, відповідний) — цілковита незгода, нехтування будь-якими нормами та цінностями групи. Ознаками її вважають заперечення вимог, очікувань, норм, розпоряджень соціуму.

Чинники, що зумовлюють конформну поведінку студентів: наявність конфлікту (реального, уявного) між індивідом та групою; тиск (вплив) групи через оцінки, образливі жарти тощо; однотайність більшості; згуртованість групи; особливості ситуації; особливості взаємозв'язку індивіда й групи; особливості відповіді на тиск групи; гендерні й вікові особливості; індивідуальні особливості індивіда; соціокультурні особливості; значущість ситуації для індивіда та ін.

Поняття групової згуртованості.

Внутрішнє життя групи, соціальне, психологічне самопочуття об'єднаних у ній індивідів, ефективність взаємодії з навколишнім середовищем залежать від згуртованості групи.

Групова згуртованість — утворення, розвиток і формування зв'язків у групі, які забезпечують перетворення зовні заданої структури на психологічну спільність людей, психологічний організм, який живе за своїми нормами й законами відповідно до своїх цілей і цінностей.

Групова сумісність — соціально-психологічний показник згуртованості студентської групи, що виражає можливість безконфліктного спілкування і погодження дій індивідів в умовах спільної діяльності.

Групова сумісність реалізується на трьох рівнях:

1. *Нижчий рівень.* Основою його є психофізіологічна сумісність темпераментів і характерів, сенсомоторна узгодженість індивідів під час виконання спільних дій, згуртованість, яка виражається в інтенсивності комунікативних внутрішньогрупових зв'язків і у взаємності соціометричних виборів.

2. *Більш високий рівень* характеризується узгодженістю функціонально-рольових очікувань осіб групи стосовно того, що саме, з ким і в якій послідовності повинен робити кожний, реалізуючи суспільно-значущу та єдину для всіх ціль.

3. *Вищий рівень* відтворює предметно-цільову й ціннісно-орієнтаційну єдність. Групова сумісність пов'язана з міжособистісною сумісністю — взаємним прийняттям партнерів зі спілкування й спільної діяльності, заснованим на оптимальному узгодженні ціннісних орієнтацій, соціальних установок, інтересів, мотивів, потреб та інших індивідуально-психологічних характеристик індивідів. Критерієм міжособистісної сумісності є суб'єктивна задоволеність партнерів процесом та результатами взаємодії, яка супроводжується взаєморозумінням, взаємоповагою, взаємними симпатіями, впевненістю в благодетності контактів.

Групова та міжособистісна сумісність є передумовою й показником згуртованості студентської групи, а та, у свою чергу, — одним із процесів групової динаміки, характеристикою ступеня їх єдності.

Ще один із значущих чинників функціонування і розвитку групи, безпосередньо пов'язаний із соціально-психологічним кліматом у ній, є соціально-психологічний клімат групи.

Соціально-психологічний клімат у студентській групі — якісний аспект міжособистісних взаємин, що виявляється в сукупності внутрішніх (психологічних) умов, які сприяють або перешкоджають продуктивній спільній діяльності та всебічному розвитку особистості в групі.

До позитивних ознак соціально-психологічного клімату студентської групи належать:

- наявність позитивної перспективи для групи й кожного її студента;
- довіра та висока вимогливість студентів один до одного;
- ділова критика, вільне висловлювання власної думки;
- відсутність тиску на членів групи;
- достатня поінформованість про цілі та завдання групи;
- задоволеність навчальною діяльністю й належністю до групи;
- усвідомлення відповідальності за стан справ у групі.

Досягнення групової згуртованості зумовлюють такі чинники:

- рівень емоційної привабливості, взаємної симпатії в міжособистісних стосунках студентів;
- ступінь привабливості групи для студентів, особливості групових цілей. Чим більше студентів задоволених своїм перебуванням у групі, тим вища її згуртованість;
- спосіб взаємодії в групі й провідний соціальний мотив, тобто мотиваційна сфера згуртованості осіб групи. Йдеться про домінуючий у студентській групі спосіб взаємодії;
- особливості та характеристики, які засвідчують подібність студентів між собою. Найголовнішим аспектом даного чинника є ціннісний (близькість поглядів, ціннісних орієнтацій членів групи);
- спосіб прийняття рішення, стиль керівництва у групі. Колегіальний стиль керівництва, який відкриває простір для участі студентів у вирішенні проблем, виробленні групового рішення, є найефективнішим. Хоча за певних обставин ефективними можуть бути й інші стилі керівництва;
- автономність, відносна ізольованість студентської групи. Оскільки абсолютна ізольованість негативно впливає на згуртованість групи, а звуження кола спілкування вичерпує його цінність, то для поліпшення психологічного клімату доцільно виходити за межі групових стосунків, налагоджувати контакти з іншими групами, ВНЗ.

Стабільність і згуртованість групи залежить від того, наскільки студент має змогу самоствердитися, самовизначитися, знайти в ній емоційний захист. Отже, згуртованість групи є також індивідуальною цінністю, оскільки посилює задоволеність групою, стабілізує самооцінки, міжособистісні контакти, знижує тривожність індивідів.

3.4. Девіантна поведінка особистості як комплексне порушення соціальних норм

Девіантна поведінка — певний спосіб поведінки, мислення, дій людини, який не відповідає нормам і цінностям даного суспільства.

До основних факторів, що обумовлюють девіантну поведінку студентів, належать:

1. *Біологічні фактори*, які виражаються в існуванні несприятливих фізіологічних або анатомічних особливостей організму індивіда та утруднюють його соціальну адаптацію. Зокрема це:

- *генетичні*, які передаються у спадок (порушення розумового розвитку, дефекти слуху, зору, тілесні вади, пошкодження нервової системи). Дані відхилення діти набувають, як правило, ще під час вагітності матері внаслідок неповноцінного й неправильного харчування, вживання нею алкогольних напоїв, куріння; захворювань матері (фізичні, психічні травми під час вагітності, хронічні та соматичні інфекційні захворювання, черепно-мозкові та психічні травми, венеричні захворювання); впливу спадкових захворювань, а особливо спадковості, обтяженої алкоголізмом;
- *психофізіологічні*, пов'язані з впливом на організм людини психофізіологічних навантажень, конфліктних ситуацій, хімічного складу навколишнього середовища, нових видів енергії, що призводять до різних захворювань;
- *фізіологічні*, які включають у себе дефекти мови, зовнішню непривабливість, недоліки конституційно-соматичного складу людини, які в більшості випадків викликають негативне ставлення з боку оточуючих, що призводить до спотворення системи міжособистісних відносин людини в середовищі його однолітків, колективі.

2. *Психологічні фактори* (наявність в особистості психопатології або акцентуації (надмірного посилення) окремих рис характеру). Ці відхилення виражаються в нервово-психічних захворюваннях, психопатії, неврастенії та підвищують збудливість нервової системи й зумовлюють неадекватні реакції індивіда. Індивіди з явно вираженою психопатією, яка є відхиленням від норм психічного здоров'я людини, потребують допомоги психіатрів.

Особи з акцентуованими рисами характеру (крайній варіант психічної норми) надзвичайно вразливі для різних психологічних впливів і потребують, як правило, соціально-медичної реабілітації поряд із заходами виховного характеру.

Характерні старші юнацькі реакції (відмова, протест, групування) — наслідок емоційно залежних, дисгармонійних сімейних відносин. У разі несформованості системи моральних цінностей індивіда сфера його інтересів починає приймати переважно корисливу, насильницьку, паразитичну або споживчу спрямованість. Для таких індивідів характерний інфантилізм, примітивність у судженнях, переважання розважальних інтересів.

Егоцентрична позиція індивіда з демонстрацією зневажливого ставлення до існуючих норм і прав іншої людини призводить до «негативного лідерства», нав'язування фізично слабшим одноліткам системи їх «поневолення», виправдовування своїх дій зовнішніми обставинами, безвідповідальність за свою поведінку.

3. *Соціально-педагогічні фактори* виражаються в дефектах шкільного, сімейного виховання. Такі індивіди, як правило, спочатку бувають недостатньо підготовлені до навчання, у подальшому не відчувають потреби в навчанні взагалі, що свідчить про їх навчальну дезадаптацію.

4. *Соціально-економічні фактори* включають соціальну нерівність; розшарування суспільства на багатих і бідних; зубожіння значної маси населення, обмеження соціально прийнятних способів отримання гідного заробітку; безробіття; інфляцію і, як наслідок, зростання соціальної напруженості в суспільстві.

5. *Морально-етичні фактори* проявляються, з одного боку, у руйнуванні моральних цінностей, суспільстві, утвердженні в молоді психології «фешизму», падінні моралі, з іншого — у нейтральному ставленні суспільства до проявів у неї девіантної поведінки. Наслідком байдужості суспільства, наприклад до проблем алкоголізму чи проституції, є зневажливе ставлення індивіда до сім'ї,

навчального закладу, держави, неробство, бродяжництво, формування молодіжних банд, агресивне ставлення до інших людей, уживання спиртних напоїв, наркотиків, крадіжки, бійки, вбивства, спроби суїциду.

Основні форми прояву девіантної поведінки. Під формами девіантної поведінки зазвичай розуміють конкретні прояви відхилення у вчинках та діях людини.

Наркоманія — це захворювання, яке виявляється в залежності від наркотиків, що поступово доводить організм до повного фізичного й психічного виснаження. Стан наркотичного сп'яніння характеризується відчуттям ейфорії, легкістю тіла, ясністю думки. Світ сприймається в райдужних тонах, втрачається відчуття часу. Уживання наркотиків — опіуму, гашишу, кокаїну — супроводжується тахікардією, сухістю в роті, а також іншими серйозними розладами. Для абстинентного синдрому, так званої «ломки», тобто наркотичного похмілля, характерні різкий спад настрою, загальна слабкість, сонливість, тремор (тремтіння) кінцівок. Наркоманія має соціальні наслідки: для злочинних елементів це найлегший шлях добування грошей. Зловживання наркотиками призводить до зростання смертності, особливо серед молоді, та розвитку у неї соматичних і психічних захворювань. Наркоман деградує як особистість, оскільки рабська залежність від наркотиків змушує його чинити аморальні вчинки.

Токсикоманія — це захворювання, викликане споживанням токсичних речовин (таблеток транквілізаторів, кофеїну, отриманого від міцного чаю — чифіру, вдиханням ароматичних речовин побутової хімії). У стані сп'яніння, крім ейфорії, виникають зорові галюцинації.

Пияцтво та алкоголізм. Між цими поняттями існують відмінності. Алкоголізм характеризується патологічним потягом до спиртного й подальшою соціально-моральною деградацією особистості. Пияцтво — це надмірне споживання алкоголю, яке разом із загрозою здоров'ю особистості порушує її соціальну адаптацію. Алкогольна залежність розвивається поступово та визначається складними змінами, які відбуваються в організмі. На розвиток алкоголізму впливає декілька факторів, серед яких головні — спадкові чинники, індивідуальні властивості особистості й особливості соціального середовища.

Проституція. Термін «проституція» походить від латинського слова «prostutio» — осквернення, збезчещений. Учені виділяють такі суттєві ознаки проституції:

- а) рід занять — задоволення сексуальних потреб клієнтів;
- б) характер занять — систематичний промисел у формі статевих зв'язків з різними особами без чуттєвого потягу, спрямований на задоволення статевої пристрасті клієнта в будь-якій формі;
- в) мотив занять — заздалегідь узгоджена винагорода у вигляді грошей або матеріальних цінностей, які є основним або додатковим джерелом існування повії.

Суїцидальна поведінка. Суїцид — це свідоме позбавлення себе життя, спроба самогубства. Суїцидальна поведінка часто пояснюється відсутністю в індивіда життєвого досвіду та невмінням визначити життєві орієнтири. Крім загальних причин цієї форми девіантної поведінки є особливі причини: утрата коханої людини; уражене почуття власної гідності, крайня перевтома; руйнування захисних механізмів особистості внаслідок алкогольного сп'яніння, уживання психотропних засобів, токсикоманія, наркоманія; ототожнення з відомою людиною, яка вчинила самогубство; стан фрустрації чи афекту у формі гострої агресії, страху, коли людина втрачає контроль над своєю поведінкою.

Правопорушення — одна з форм девіантної поведінки, яка спрямована проти інтересів суспільства в цілому чи особистих інтересів громадян. У юриспруденції розрізняють правомірну й неправомірну поведінку громадян. Неправомірні дії (правопорушення) — такі юридичні факти, які суперечать нормам права. Подібні дії порушують встановлений у країні порядок. Усі правопорушення поділяються на злочини та провини.

Асоціальність — свідчення моральної неповноцінності, відсутності вищих соціальних почуттів, виявляється в ігноруванні етичних норм.

Ознаки асоціальності:

- нехтування своїми обов'язками, невиконання обіцянок;
- потяг до насолоди і «гострих» відчуттів без обмежень і затримок;
- несприйняття критики, ворожість до людей, які прагнуть тримати особистість у соціально допустимих рамках;
- нестійкість бажань — від бурхливих афектів до нудьги, роздратування, злості;

- крайній егоїзм, себелюбство, нескромність;
- застосування силових методів розв'язання конфліктів;
- користолюбство.

Причини появи асоціальних нахилів:

- широкий спектр недоліків виховання, що виявляється у несформованості нормовідповідної поведінки через незнання чи нерозуміння етичних норм, дефектів самооцінки (завищена), відсутності вольової регуляції емоційної сфери (імпульсивність, розгальмованість), призводить до появи асоціальних спонукань.

Конкретними причинами асоціальності можуть бути:

- асоціальна поведінка батьків (пияцтво, бійки, наркоманія, шахрайство та ін.);
- повна байдужість до індивіда чи надмірний контроль за нею з боку дорослих;
- крайня нестійкість нервових процесів за наявності додаткових умов, які сприяють появі асоціальності;
- під'юджування індивіда до негативізму з боку інших під виглядом захисту власного «Я» від маніпуляторських посягань оточуючих та інші ілюзії дорослих;
- вияв кризових явищ у розвитку особистості, «бунт» проти обмеження самостійності.

РОЗДІЛ 4

КУРАТОР ЯК СУБ'ЄКТ ВИХОВНОГО ПРОЦЕСУ

4.1. Особливості діяльності куратора академічної групи

Реалізація виховної роботи в студентських групах здійснюється через *інститут кураторів*. Це управлінська ланка, яка взаємодіє з іншими в системі позааудиторної виховної роботи та забезпечує її організацію на рівні студентської академічної групи. Результатом діяльності куратора є набуття молодою людиною соціального досвіду поведінки, формування національної самосвідомості, ціннісних орієнтацій, розвиток індивідуальних якостей особистості.

Куратор призначається адміністрацією ВНЗ на підставі подання декана факультету, а також з урахуванням побажань студентів для роботи з академічними групами 1–4-х курсів.

На посаду куратора академічної групи призначається провідний спеціаліст, досвідчений педагог. Враховується також профіль підготовки фахівців та специфіка діяльності факультету. Термін перебування на посаді куратора — один навчальний рік (згідно з наказом ректора ВНЗ). Термін дії наказу щодо призначення на посаду може щорічно продовжуватись. Обов'язковими умовами призначення на посаду є: стаж викладацької роботи у вищому закладі освіти (не менше двох років, з них у даному університеті — не менше одного року); обов'язкове викладання одного з лекційних курсів або проведення семінарсько-практичних занять в академічній групі. Куратор, як правило, працює із конкретною академічною групою протягом трьох-п'яти років. Діяльність куратора академічної групи здійснюється на підставі Статуту ВНЗ, Положення

про куратора академічної групи з урахуванням особливостей і традицій ВНЗ. Зміст його діяльності визначається такими основними документами: Законом України «Про освіту», «Про вищу освіту», «Концепцією виховання дітей та молоді у національній системі освіти», відповідними інструктивно-методичними документами Міністерства освіти і науки України, а також Положеннями, розробленими структурними ланками ВНЗ. Згідно зі своїм соціальним статусом та функціональними обов'язками, куратор академічної групи у своїй діяльності реалізує конкретні виховні функції.

На кураторів академічних груп розповсюджується система матеріального заохочення, прийнята у ВНЗ на основі подання декана факультету за погодженням проректора з виховної роботи. Результати діяльності куратора обговорюються систематично на засіданні кафедр, радах факультетів, ректоратів та вченої ради згідно з планом роботи ВНЗ.

Документація, яку веде куратор, визначається відповідно до основних нормативних документів щодо організації навчально-виховної роботи у вищих закладах освіти. Діяльність куратора академічної групи здійснюється на підставі плану виховної роботи, розробленого на навчальний семестр, рік, згідно з перспективним та річним плануванням університету за формою, затвердженою вченою радою. Адміністративно куратор академічної групи підпорядкований заступнику декана факультету й погоджує свою діяльність з деканом та завідувачами кафедр.

Організаційно-методична допомога кураторам надається адміністрацією ВНЗ згідно з їх посадовими обов'язками та рівнем професійної компетентності. Методична підготовка куратора забезпечується різноманітними формами методичної роботи.

Функції куратора академічної групи: аналітична, організаторська, комунікативна та соціальна.

Аналітична функція передбачає планування та організацію виховної роботи студентською групою на підставі урахування куратором: особливостей міжособистісної взаємодії у групі, мотивів навчальної та пізнавальної діяльності студентів, рівня їх інтелектуального розвитку, індивідуальних особливостей, соціально-побутових умов життя (останнє досліджується куратором спільно зі старостою групи), стану здоров'я, результатів навчання тощо.

Організаторська функція забезпечує надання необхідної допомоги студентському самоврядуванню, творчим групам, радам тощо.

Соціальна функція реалізується у гуманістично-орієнтованій взаємодії «педагог — студент». Куратор академічної групи допомагає студенту в особистісному розвитку, засвоєнні та прийнятті ним суспільних норм, цінностей, дотриманні засад духовно повноцінного буття. Він бере на себе місію старшого колеги в оволодінні студентом позитивними соціальними ролями, використовуючи позааудиторну виховну роботу як «ситуації соціального досвіду поведінки». Але й сам куратор виступає суб'єктом соціалізації, тому що також приймає та переробляє соціальний досвід, носієм якого є студентство. Отже, педагогічним засобом соціалізації є множинність стосунків, які виникають не тільки в навчальному процесі, а й в організації виховної позааудиторної роботи.

Куратор академічної групи спільно з активом групи складає проєкт плану діяльності групи на навчальний рік, який затверджується на зборах академічної групи; стежить за виконанням плану, у процесі якого аналізує ефективність заходів, розвиток творчої ініціативи студентського самоврядування; веде індивідуальну роботу зі студентами; виявляє нахили, здібності студентів і сприяє їх участі в роботі наукових гуртків, творчих студій, культурних товариств, клубів за інтересами, спортивних секцій, у художній самодіяльності; тримає в полі зору успішність студентів, встановлює контакти з відповідними кафедрами з метою створення належних умов для навчання, надання їм необхідної допомоги, здійснення заходів для роботи з обдарованими студентами; висловлює свої рекомендації академічній групі щодо проведення виховних заходів, присутній на них, сприяє залученню студентів до факультетських та загально-університетських заходів; піклується про житлово-побутові умови студентів, їх культурний відпочинок, бере участь у розподілі місць у гуртожитку, періодично відвідує його; вносить пропозиції щодо відзначення та заохочення кращих студентів, бере участь у складанні характеристик студентів академічної групи; несе відповідальність за свою роботу перед деканатом і кафедрою.

Планування значною мірою визначає результати та перспективність системи виховної роботи. Цілеспрямоване й чітке планування допомагає кураторам уникнути багатьох помилок та негативних явищ у студентській групі. Обґрунтований план дозволяє намітити загальні перспективи та конкретні шляхи вирішення поставлених виховних завдань.

Основні вимоги до плану:

- цілеспрямованість плану (зміст та форми виховної роботи, що плануються, передбачають реалізацію конкретних цілей та завдань). Кожна справа має сприяти вирішенню поставлених завдань. Залежно від мети кожна форма роботи має свою специфіку використання;
- врахування потреб та інтересів, індивідуальних особливостей кожного студента;
- співтворчість педагогів та студентів в організації виховної роботи;
- зв'язок з життям суспільства, майбутньою професійною діяльністю студентів;
- комплексний характер планів;
- цілісний підхід до процесу планування;
- наступність змісту та форм виховної роботи;
- конкретність, доцільність плану, обґрунтованість виховної роботи, врахування особливостей студентського колективу, рівня його розвитку, традицій, що склалися;
- розумна насиченість плану.

Серед основних заходів виховної роботи кураторів можна виокремити: щотижневі кураторські години, які включаються до розкладу академічних занять, а викладачеві — до індивідуального плану роботи; бесіди, дискусії, інші заходи виховного впливу в студентських аудиторіях і гуртожитках (із залученням фахівців різного профілю); походи історичними місцями рідного краю, до музеїв, картинних галерей, на виставки, до театрів; колективний перегляд кінофільмів та вистав з їх наступним обговоренням; індивідуальна виховна робота зі студентами. Кураторам академічних груп належить ініціатива у виборі форм, методів, прийомів, засобів та напрямів виховної роботи; їх роботу на факультетах координують деканати, а кафедри забезпечують проведення конкретних заходів виховного впливу.

Ефективність виховної роботи кураторів оцінюють на основі сукупного аналізу навчальних та громадських показників академічної групи, виконання куратором своїх обов'язків, також з урахуванням його активності у вирішенні навчально-виховних питань.

Критеріями оцінювання роботи кожного куратора є:

- проведення виховних заходів зі студентами;
- робота в гуртожитку;

- проведення заходів, спрямованих на покращення навчального процесу та дисципліни;
- проведення індивідуальної роботи зі студентами; зв'язок з батьками;
- робота із забезпечення виконання студентами навчального плану, підвищення успішності й зниження кількості пропущених занять;
- проведення заходів з підвищення активності студентів: участь у культпоходах, екскурсіях, художній самодіяльності, святкових заходах, в організації робіт з облаштування приміщень та території ВНЗ тощо.

Під час звіту куратора контролюють:

- зміст плану виховної роботи (диференціація його з урахуванням індивідуальних особливостей студентів, різноманітність форм роботи та заходів, відображення напрямків виховного процесу, відповідність заходів реаліям сьогодення);
- виконання плану виховної роботи (регулярність проведення кураторських годин, відвідування їх студентами, відповідність проведених заходів запланованим, обговорення питань навчання та побуту студентів; групи);
- якість ведення журналу куратора.

4.2. Планування роботи куратора академічної групи

Планування роботи куратора — це усвідомлене цілеспрямоване прогнозування цілей виховання й проектування шляхів їх досягнення.

Скласти план виховної роботи означає визначити виховні завдання на конкретний період, розробити модель виховної системи, структуру й зміст виховної діяльності. Розробляють плани: *перспективні* (на рік і більше), *календарні* (місяць, семестр), *оперативні* (день, тиждень), *плани окремих виховних заходів*.

Розробляючи план, необхідно дотримуватися таких **принципів планування виховної роботи**:

1) *індивідуально-особистісного підходу* (забезпечується вивченням особистості кожного студента, особливостей його ціннісних орієнтацій та інтересів, потреб та потенцій у поєднанні з індивідуальними особливостями характеру й визначенням на цій осно-

ві перспектив залучення кожного студента до виховної діяльності вищого навчального закладу);

2) *цілеспрямованості* (передбачає проектування таких видів та форм діяльності (наукової, суспільно-корисної, пізнавальної, спортивно-оздоровчої, трудової, художньо-творчої), які забезпечують виконання визначених на період планування завдань виховання та розвитку студентської молоді);

3) *комплексності* (означає прогнозування єдності у виховному акті одночасно морального, естетичного, інтелектуального та фізичного розвитку студентів).

Плануючи роботу зі студентською групою, *потрібно враховувати*:

- індивідуальні особливості, стан здоров'я студентів;
- специфіку роботи вищого навчального закладу, його матеріально-технічну базу;
- можливості взаємодії з іншими соціальними інститутами виховання молоді.

Джерелами планування є:

- державні документи в галузі виховання, освіти та охорони здоров'я студентської молоді;
- інтереси, потреби та побажання самих студентів, професорсько-викладацького складу, деканату, ректорату;
- результати аналізу планів роботи, звітів, педагогічних щоденників та іншої документації попередніх років; плани роботи факультету, інституту, університету, гуртків, секцій, клубів;
- традиції вищого навчального закладу: свята, ювілеї, конкурси, тематичні дні, тижні;
- програми діяльності громадських організацій та об'єднань молоді міста, області, країни;
- досвід роботи інших груп, ВНЗ.

Технологія планування виховної роботи складається з ряду послідовних етапів:

1. *Діагностичний* — визначення рівня розвитку й вихованості студентів, їх потреб, інтересів, ціннісних орієнтацій, можливостей.

2. *Прогностичний* — цілепокладання, цілеутворення: інтерпретація цілей виховання у виховні завдання, їх конкретизація, деталізація, систематизація, уточнення та оцінка умов досягнення.

3. *Орієнтаційно-пошуковий* — висунення провідної ідеї діяльності студентської групи на заданий виховний період. Моделювання

оптимального варіанта суб'єкт-суб'єктних відносин, визначення основних напрямків виховної діяльності.

4. *Структурно-змістовий* — розробка змісту та визначення організаційних форм, часу й місця проведення виховних заходів, розподіл «ролей» виховної діяльності.

5. *Конструктивний* — операційно-інструментальна розробка форм, методів, прийомів, способів виховної роботи зі студентами.

6. *Контрольно-оцінний* — розробка системи засобів контролю та оцінки процесу й результатів виховної діяльності, уявне експериментування, аналіз, корекція й експертна оцінка розробленого плану виховної роботи.

Орієнтовна схема складання куратором психолого-педагогічної характеристики групи:

1. Загальні відомості про групу (курс, спеціальність; стать, вік, місце проживання, контактні телефони студентів та їх батьків).

2. Стан фізичного розвитку й здоров'я студентів.

3. Соціально-незахищені та пільгові категорії студентів.

4. Структура студентського колективу.

5. Особливості міжособистісних взаємин у студентській групі.

6. Загальний психологічний клімат у студентському колективі.

7. Індивідуальні та вікові особливості студентів групи.

8. Рівень навчальної успішності кожного студента.

(Запропонована схема складання психолого-педагогічної характеристики студентської групи рекомендаційна. Її можна взяти за основу, доповнити чи скоротити, враховуючи поставлені цілі, особливості конкретного колективу).

4.3. Педагогічна діагностика в роботі куратора академічної групи

Педагогічна діагностика є складовою педагогічної діяльності куратора академічної групи.

Педагогічна діагностика забезпечує науковий підхід до організації навчально-виховного процесу, оптимальний вибір форм, методів, прийомів, засобів виховання.

Педагогічна діагностика у ВНЗ має вирішувати такі завдання:

– визначати виховний потенціал педагогічного колективу;

- виявляти позитивні та негативні впливи у мікросередовищі студента і на цій основі планувати заходи щодо поліпшення виховної роботи;
- встановлювати реальні умови розвитку особистості й колективу студентів у ВНЗ: тих, що не встигають, обдарованих, дефіцитних;
- виробляти єдині педагогічні позиції, підвищувати ефективність виховних впливів на основі об'єктивного уявлення про студентів;
- забезпечувати індивідуалізацію та диференціацію у вихованні кожного студента;
- враховувати рівень розвитку здібностей, інтересів, ціннісних орієнтацій кожного студента;
- виявляти відносний рівень розвитку студентських колективів;
- аналізувати зміни рівня розвитку студентів під впливом виховних заходів;
- визначати потенційні можливості психологічного розвитку студента.

Педагогічна діагностика в роботі куратора академічної групи виконує виховну, інформаційну, оцінну, формуючу, контрольну-коректуючу та прогностичну функції.

До основних об'єктів педагогічної діагностики куратора академічної групи можна віднести:

- рівень вихованості та рівень сформованості інтегративних рис особистості (моральний, розумовий, естетичний, фізичний, соціальний розвиток);
- поведінку й діяльність студентів;
- виховний вплив у макро- і мікросередовищі;
- зміст, ефективність та продуктивність педагогічної діяльності;
- контроль за впливом на студентів різних діагностичних методів.

Усі об'єкти педагогічної діагностики взаємопов'язані між собою, знаходяться у неперервному русі та розвитку. У діагностичній діяльності куратора академічної групи можна виділити такі **аспекти:**

- *порівняння* (ступінь зрушення або змін);
- *аналіз* (виявлення причин змін, що відбулися);
- *прогнозування* (екстраполяція даних, отриманих внаслідок співставлень та аналізу поведінки студентів в інших ситуаціях);

- *інтерпретація* (процес, у ході якого інформація об'єднується залежно від її значення);
- *доведення до відома студентів результатів діагностичної діяльності*;
- *вимірювання* (ступінь вираженості певної властивості предмета), результати вимірювань повинні відповідати таким вимогам: об'єктивність, надійність, валідність.

У роботі куратора академічної групи виділяють три типи діагностики: початкову, коректуючу (поточну), узагальнюючу (підсумкову).

Початкова діагностика пов'язана з плануванням та керівництвом куратором студентською групою.

Виявлено три основні варіанти початкової діагностики:

- 1) колектив сформований вперше і куратор академічної групи не знайомий зі студентами;
- 2) колектив сформовано давно, але куратор академічної групи вперше починає роботу зі студентською групою;
- 3) куратор академічної групи і колектив групи працювали разом кілька років.

Перший варіант початкової діагностики застосовується для всебічного вивчення студентів. Другий варіант – куратор академічної групи вивчає не тільки студентів, але й сам колектив як складну динамічну систему. Третій варіант надає можливості куратору академічної групи провести вибірково діагностику колективу й особистості. Вона є доповненням до інформації, яка була отримана раніше.

Поточна (коректуюча) діагностика проводиться у процесі організації діяльності студентського колективу, орієнтує педагога на зміни, які відбуваються у групі. Одночасно оцінюється правильність раніше прийнятих рішень. Поточна діагностика виконує роль експрес-інформації і цим самим допомагає прийняти рішення щодо вдосконалення діяльності куратора.

Узагальнююча (підсумкова) діагностика дає можливість оцінити свою діяльність та намітити перспективи виховної роботи куратора зі студентським колективом.

Вивчення особистості студента та студентського колективу у педагогічній літературі класифікують залежно від:

- характеру участі студентів у її проведенні — на «пасив» (спостереження, кількісний та якісний аналіз продуктів діяльнос-

- ті) та «актив» (анкетування, тестування, соціометричні виміри, проєктивні, апаратно технічні методи);
- характеру проведення — на одномоментну (анкетування) та довготривалу (цілеспрямоване спостереження, біографічний метод);
- місця проведення — на студентську (внутрішньогрупову та міжгрупову) та лабораторну.

4.4. Педагогічний супровід адаптаційного періоду першокурсника

Важливим компонентом навчально-виховної роботи у вищому навчальному закладі є психолого-педагогічний супровід адаптаційного процесу студента до умов конкретного вищого навчального закладу.

Соціально-психологічна адаптація студентів першого року навчання розгортається в трьох взаємопов'язаних напрямках: психофізіологічному, особистісному і соціально-психологічному. Виходячи з цього, розрізняють *три види адаптації студентів-першокурсників до умов вищого навчального закладу*:

1. **Формальна** — стосується пізнавально-інформаційного пристосування студентів до нового оточення, структури вищої школи, вимог і своїх обов'язків.

2. **Суспільна (соціально-психологічна)** — передбачає активне пристосування індивіда до нового соціального середовища. Її головною функцією є засвоєння та прийняття студентом норм, правил, цінностей нової групи, форм соціальної взаємодії, формальних і неформальних зв'язків та предметної діяльності.

3. **Дидактична** — пов'язана з пристосуванням до нової дидактичної ситуації, що відрізняється від шкільної формами та методами організації навчального процесу. Ця новизна й пов'язані з нею труднощі створюють своєрідний дидактичний бар'єр, який необхідно подолати. Головними труднощами даного аспекту є зростання обсягу та складності навчального матеріалу, збільшення питомої ваги самостійної роботи, а також невміння працювати самостійно, планувати та розподіляти свій час та інше.

Основний зміст процесу адаптації студентів молодших курсів можна визначити як адаптацію першокурсників до умов вищого

навчального закладу, якій сприяє така система заходів: комплектування академічних груп з урахуванням психологічних особливостей студентів та їх психологічної сумісності; проведення ритуалу «Посвята у студенти»; проведення курсу «Вступ до спеціальності»; знайомство з історією вищого навчального закладу та його випускниками; організація консультпунктів у гуртожитку; ведення щомісячної атестації, що дозволяє контролювати самостійну роботу й допомагати першокурсникам.

Формуванню студентського колективу сприяє створення соціально-ціннісної єдності шляхом роз'яснення значущості навчання, його мети та завдань, стимулювання активу стосовно згуртування колективу; розвиток свідомості, творчості, дружби, розуміння взаємостосунків; закріплення авторитету активу; забезпечення дружньої спільної діяльності; проявлення турботи про студентів, врахування їх запитів.

4.5. Професійний імідж куратора академічної групи

Важливим елементом професійної діяльності куратора є техніка подачі самого себе — самопрезентація. Її меті служить імідж. **Імідж** (від англ. — образ, зображення, ікона) — це уніформа, камуфляж, що створює в людях, які оточують нас, безпосередньо ті уявлення, які є необхідними для його носія. **Імідж професіонала** — це вибіркоче поняття. Це образ, форма життєвого прояву людини, завдяки чому зовні стають очевидними особистісно-ділові якості. Імідж також виступає як суспільне визнання й оціночне ставлення.

Головними мотивами самопрезентації є:

- 1) прагнення до розвитку стосунків з людьми;
- 2) самоствердження особистості;
- 3) необхідність професійної діяльності.

Основними мотиваційними моделями самопрезентації є самопосилення, самозахист і самоствердження. **Самопосилення** — це високий рівень самооцінки, велич своєї особистості, власного «Я». Людина йде на ризик, щоб справити гарне враження, передбачає та рекламує майбутній успіх, приховує невдачі, намагається виокремитися серед інших тощо. У свою чергу, **самозахист** характеризується низькою самооцінкою, спробами захистити власне «Я» від негативного психологічного досвіду, можливих принижень

та невдач. Домінує мотив свідомого самоприниження, спроби приховати власне «Я». **Самоствердження** та **самореалізація** є можливими за наявності адекватної самооцінки, позитивного сприйняття інших людей, прояву унікальних рис особистості.

Підсумовуючи вищесказане, виділено два блоки, що характеризують високий рівень іміджу: професійні та особистісні якості куратора академічної групи (табл. 4.1).

Таблиця 4.1.

Складові іміджу куратора

Професійні якості	Особистісні якості
Знання педагогічних технологій, правових норм та положень	Високий рівень інтелектуального розвитку
Педагогічна техніка	Комунікативні здібності
Ораторське мистецтво	Розвинута інтуїція
Стиль, педагогічна культура, такт	Рефлексія
Організаторські здібності	Адекватна самооцінка
Опанування професією	Емпатія
Бажання зростати в професійному плані	Бажання самоактуалізуватися в професії

4.6. Комунікативна компетентність куратора академічної групи

Комунікативна компетентність куратора передбачає розуміння ним мотивів і стратегій поведінки; фрустрацій як власних, так і партнерів зі спілкування; уміння розбиратися в групових, соціально-психологічних проблемах; осмислення можливих перешкод на шляху до взаємного порозуміння; засвоєння технологій та психотехнік спілкування; володіння мовленнєвою компетенцією та професійною технікою мовлення; уміння регулювати емоційні стани; уміння поєднувати вербальні, невербальні та компенсаторні засоби спілкування (рис. 4.1.)

У рамках сучасної гуманістичної педагогіки куратор, у контексті його взаємодії зі студентом, виконує комунікативно-організаційну функцію. Для її реалізації педагог повинен мати якості, що

забезпечують ефективність комунікативної діяльності: здатність до спілкування з людьми; індивідуально-психологічне поєднання властивостей особистості, серед яких найбільш значущими є такі якості особистості, як емпатійність, рефлексія, креативність, толерантність, тактовність.

Діяльність куратора академічної групи *базується на принципах гуманізму, демократизму, оптимізму, індивідуально-особистісного підходу, наступності.*

Рис. 4.1. Принципи педагогічного спілкування

Комунікативність куратора — це сукупність істотних, стійких властивостей особистості, що сприяють сприйманню, розумінню, засвоєнню, використанню і передаванню інформації, спрямованої на навчання й виховання студентської молоді.

Комунікативні вміння — це вміння встановлювати зі студентами доцільні (з педагогічного погляду) взаємини як у навчальній, так і неформальній обстановці;

- вміння доброзичливо, тактовно, толерантно ставитися до кожного студента та членів педагогічного колективу;
- вміння працювати в колективі та налагоджувати ділові взаємини з іншими;
- вміння розуміти потреби й інтереси молоді, поважати, довіряти, не сковувати її ініціативу, враховувати її думку;

- вміння вимагати від студентів якісного та своєчасного виконання завдань з урахуванням їх індивідуально-психологічних особливостей;
- вміння знайти правильний підхід до студентів у критичній педагогічній ситуації;
- вміння налагоджувати дипломатичні стосунки зі студентами;
- вміння легко налагоджувати контакти з іншими людьми;
- вміння реалізувати три взаємопов'язані функції спілкування зі студентами: комунікативну, перцептивну й інтерактивну (рис. 4.2).

Рис. 4.2. Комунікативні риси, вміння та здібності педагога

4.7. Емпатійність куратора академічної групи як необхідна умова педагогічної взаємодії

Одним з рушіїв оптимізації педагогічного процесу є такий механізм міжособистісної взаємодії, як емпатія. *Емпатія* — особлива здатність (властивість) суб'єкта до осягнення (відбиття, проникнення, входження, долучення, відгукуваності, прийняття, співучасті, співчуття) емоційних переживань (станів) і внутрішнього світу (думок) іншої людини. Здатність до емоційного співпереживання, співчуття, відгук на психічний стан іншого відіграють важливу роль у спілкуванні, встановленні міжособистісних контактів, формуванні соціально-комунікативної культури. Саме тому у педагогічних дослідженнях надзвичайної гостроти набуває проблема педагогічної емпатії як необхідної умови педагогічної взаємодії.

У загальному розумінні *емпатія* — здатність особистості до відображення світу переживань іншої людини. Слід розрізняти емпатію як психологічну категорію та емпатійність як інтегральну характеристику особистості, що припускає певний рівень розвитку готовності й здатності людини до реалізації нею емпатійної поведінки в ході міжособистісної взаємодії.

Під педагогічною емпатією розуміють здатність педагога поставити себе в позицію студента, відчувати його стан, налаштуватися на його емоційний тон.

Педагогічна емпатія є важливим компонентом педагогічної майстерності.

Емпатія безпосередньо регулює взаємини людей та передбачає суб'єктивне сприймання іншої людини, проникнення в її внутрішній світ, розуміння її думок та почуттів. Установлено, що емпатія педагога виконує особливу регулятивну функцію, є важливою психологічною умовою успішної педагогічної діяльності. Емпатія пронизує кожний компонент педагогічної дії, підвищуючи її ефективність. Відповідний рівень її розвитку дозволяє ліквідувати бар'єри в педагогічному спілкуванні, прогнозувати наслідки своєї взаємодії зі студентами, знаходячи більш ефективні та адекватні засоби впливу. У процесі емпатійної взаємодії в студента формується система цінностей, яка в подальшому визначає індивідуальний стиль міжособистісних взаємин, сприяє розвитку особистісних якостей. Крім того, розвиток емпатії допомагає особистості інтеріоризувати традиції, цінності, норми колективу, прийняти стиль керівни-

цтва колективом, зрозуміти систему стосунків, зменшити рівень конфліктності у своєму оточенні, підвищити статус особистості. За допомогою емпатії особистість може точніше оцінити власну позицію в групі, отримати задоволення від спілкування, підвищити впевненість у власних силах. Емпатійні прояви є базою для розуміння викладачем особливостей, прагнень, мотивів вчинків та поведінки студента, що є основою успішного прогнозування та керування його активністю в кожній конкретній ситуації. Недостатній рівень емпатійності педагога призводить до підвищення конфліктності у взаєминах зі студентами, що негативно позначається на його авторитеті та ефективності педагогічної діяльності.

На особистісному рівні педагогічна емпатія представлена у вигляді професійної установки викладача на емпатійний спосіб взаємодії.

Професійна установка педагога на емпатійний спосіб взаємодії, спільно з принципами діалогізації, проблематизації, персоналізації, індивідуалізації утворюють систему педагогічної взаємодії. У той самий час емпатійний спосіб взаємодії виступає як один із принципів цієї системи.

Основними механізмами професійної установки куратора на емпатійний спосіб взаємодії є *емоційне зараження, ідентифікація, розуміння, рефлексія, децентрація.*

Психологічна *структура професійної установки на емпатійний спосіб взаємодії* включає три компоненти: *когнітивний* (здатність розпізнавати суттєві особливості в потоці експресивної або ситуативної інформації про поведінку; здатність передбачати наслідки поведінки, виходячи з наявної інформації); *емоційний* (здатність до емоційного відгуку на переживання іншого); *поведінковий* (здатність виділяти з контексту вербальну і невербальну експресію поведінки, здатність розуміти зміни в стосунках, існуючих між одиницями інформації про поведінку). Поведінковий компонент є вищим рівнем професійної установки педагога на емпатійний спосіб взаємодії, який об'єднує когнітивний і емоційний компоненти, сприяє реалізації принципів педагогічної взаємодії, створює умови для максимального саморозкриття і самопрезентації взаємодіючих сторін. У структурі професійної установки на емпатійний спосіб взаємодії може домінувати один або декілька компонентів у різному їх поєднанні.

Рівні прояву професійної установки педагога на емпатійний спосіб взаємодії обумовлюють існування *п'яти типів педагогічної взаємодії*:

- *активно-позитивна* професійна установка на емпатійний спосіб взаємодії (спрямована на встановлення довірливих стосунків);
- *функціональна* професійна установка на емпатійний спосіб взаємодії (орієнтована на вибірковість взаємовідносин);
- *нейтрально-байдужа* професійна установка на емпатійний спосіб взаємодії (спрямована на встановлення офіційних стосунків);
- *ситуативна* професійна установка на емпатійний спосіб взаємодії (орієнтована на мінливість стосунків);
- *приховано-негативна* професійна установка на емпатійний спосіб взаємодії (орієнтована на формальні стосунки).

Механізмами реалізації емпатійного способу взаємодії педагога є підбадьорювання, прийняття ідей з боку студентів і створення умов для співпраці студентів між собою. Ці механізми сприяють покращенню психологічного клімату в групі, більш щирому спілкуванню, дозволяють студентам краще розкрити та проявити свій потенціал, а викладачам точніше та адекватніше оцінити студентів. Розвинута емпатія є ключовим фактором професійного іміджу діяльності педагога.

Формування емпатійної культури студентів

Емпатія є важливим чинником морального розвитку студента. Вона виступає ефективним засобом розкриття, засвоєння й збалансованості внутрішнього змісту міжособистісних взаємин, соціальних норм. Без неї навряд чи можливе адекватне розуміння. Прояв емпатії в процесі комунікації свідчить про загальну установку не стільки на розуміння формального боку спілкування, скільки на входження в його прихований зміст, стан іншої людини, що відображається передусім невербальними засобами – інтонацією, жестами, позами. Тобто існує пряма залежність: чим вищою є загальна культура особистості, тим інтенсивнішою стає здатність співпереживати, співчувати та сприяти людям. Егоцентричні емоції тут змінюються альтруїстичними мотивами. Дійова співучасть у долі іншого, співчуття до чужого горя збагачують та розвивають не лише міжособистісні взаємини, а й весь внутрішній світ особистості. До того ж, проблема формування емпатійної культури студентів знаходиться й у площині професійного виховання. Вона покликана насамперед задовольнити

потребу працедавця у фахівцях, які не лише мають високий рівень фахової підготовки, але й спроможні до продуктивної міжособистісної взаємодії у процесі професійної діяльності. Необхідною умовою забезпечення її ефективності є розвиток емпатійності, як особистісної характеристики майбутнього фахівця.

Актуалізація емпатійних процесів (розвиток емоційної сприйнятливості, відчуття внутрішнього сприяння іншому) реалізується у процесі взаємодії, спілкування викладача і студентів. У будь-якій такій взаємодії має чітко простежуватися щира, невідомо турбота про іншу людину. Педагог має показати кожному студенту свою небайдужість до їхнього життя та власним прикладом пропагувати активну життєву позицію, особливо у питаннях взаємовиручки та взаємодопомоги. Здатність до співчуття та співпереживання, рівно як і співрадість за іншого, є одним із основних показників, що визначає високоморальну людину. Цю якість можна і потрібно розвивати, цьому слід виховувати студентів.

Процес формування емпатійної культури студентів припускає функціонально-рольову або ділову взаємодію. Для такого роду взаємодії характерне спілкування, пов'язане з головною функцією процесу – передачею студентові знань і умінь, необхідних для розвитку його емпатійної культури. Предметом діалогу виступає предметна діяльність, а в якості змісту – спеціальні знання та культурно-історичний досвід людства.

Ефективність процесу формування емпатійної культури студентів багато в чому залежить від умінь педагога використовувати метод *діалогічного спілкування*. Спілкування через діалог розглядається як емоційно-інтелектуальний метод стимулювання виховного процесу. Такий вид спілкування сприяє реалізації суб'єкт-суб'єктних стосунків у освітньому процесі.

Розвитку діалогічної взаємодії в процесі формування емпатійної культури студентів сприяють:

- установка на партнерство в спілкуванні;
- визнання прав партнера на власну думку та її захист;
- умінь слухати та чути партнера;
- готовність поглянути на предмет спілкування з позицій партнерства;
- здатність до співчуття, співпереживання, співдії.

Діалогічна взаємодія як метод має багатий арсенал емоційно-інтелектуальних прийомів, що сприяють становленню й розвитку емпатійної культури студентів. Серед них можна виокремити:

- **ідентифікацію** (від лат. *identificare* — ототожнення) — спосіб розуміння іншої людини через усвідомлене або неусвідомлене уподібнення його характеристикам самого суб'єкта. Ідентифікація розглядається як механізм перенесення себе в ситуацію, позицію іншої людини. У процесі цього проникнення засвоюються особистісні сенси, що допомагає зрозуміти внутрішній стан, наміри, мотиви, почуття іншої людини, а це, у свою чергу, забезпечує ефективність процесу формування емпатійної культури студента;
- **когнітивну інтерпретацію** — пояснення того, що намагається виразити співрозмовник, який в даний момент ще повністю не усвідомлює свої почуття і стан. Використання цього прийому є найбільш доцільним тоді, коли встановився сприятливий психологічний контакт. Основна мета — допомогти співрозмовникові побачити зв'язки, певні аспекти ситуації, які він повністю не усвідомлює;
- **саморозкриття** — ілюстрація на конкретному прикладі того, як в інших людей протікають процеси, подібні до тих, які переживає студент. Подібність повинна полягати не в схожості зовнішніх обставин, ситуацій, а в глибокій ідентичності значень і почуттів. Конкретні ілюстрації мають бути безоцінними, тобто не мати характеру моральних оцінок і повчань. Це образ (так повинно бути), що не ідеалізується, а інцидент, що був насправді, з різними проявами особливого стану, через які проходить людина. Аргументи мають бути детальними і точними, щоб студент мав можливість самостійно зробити висновок. Саморозкриття, будучи корисним емоційно-інтелектуальним прийомом стимулювання розвитку емпатійної культури студентів, не менше корисні приносить і для особистісного зростання куратора;
- **емоційний відгук** — відображення у формі безпосереднього переживання життєвого сенсу, явища і ситуації. Зовні емоційний відгук виражається в міміці, мові, пантонімі. Він виступає в ролі регулятора взаємодії й визначає її способи і засоби. Цей прийом може вплинути не лише на окремі дії студента, але і на його емоційний стан у цілому;
- **особистий контакт**. Це може бути фізичний (тактильний) контакт, який встановлюється за допомогою дотику; візуальний — за допомогою погляду; вербальний — за допомогою

- слів; пластичний — виражений жестом; предметно-дієвий — коли предмет і дія виступають засобом встановлення зв'язку. Найбільшу цінність для виховання емпатійної культури студентів являє візуальний контакт — «погляд очі в очі». Р. Кемпбелл стверджує, що відкритий, природний, доброзичливий погляд прямо в очі людині є важливим не лише для встановлення позитивної комунікативної взаємодії з нею, але й для задоволення її емоційних потреб. Візуальний контакт поступово доповнюється вербальним, тактильним, предметно-дієвим контактом. Опанування цим прийомом сприяє підвищенню ефективності всіх видів міжособистісної взаємодії;
- **жарт і гумор** — ефектний та ефективний прийом формування емпатійної культури студентів. Жарт знімає психологічну напругу, підкреслює доброзичливі стосунки, знімає сумовитий або агресивний стан духу, а отже, вивільняє активний розум і допомагає успішно вирішувати будь-яку проблему. Жарт активізує, відволікає, розслабляє, активізуючи емпатію. Проблема цього прийому не в його визнанні, а в його організації. Як навчити студента жартувати? Подумки піднятися над ситуацією та подивитися на неї збоку, спробувати виявити смішне в протистоянні двох партнерів, при цьому позначити словесно, що бачиться зі сторони. Смішне включає: двозначність, несподівані висновки, каламбури, незвичайне тлумачення власних імен, прислів'я, алегорію, метафори, іронію. Серед гумористичних прийомів можна виділити: іронію; парадокси; неправдиве посилення; подвійне тлумачення; неправдиве протиставлення; натяк;
- **позитивне підкріплення** — педагогічні дії, що спрямовані на появу в студентів почуття задоволення від власних дій або вчинків. Кінцева мета позитивного підкріплення — формування певного ставлення до соціальних і культурних цінностей та закріплення відповідних психологічних новоутворень. Позитивні підкріплення завжди емоційно забарвлені. У них повинно звучати визнання достоїнств студента як особистості, а не як людини, що здійснює певні вчинки. Підкріплення може бути мімічним (посмішка, схвалювальний погляд, доброзичливий вираз обличчя), пластичним (дружній жест, захоплений помах рук, погладження), вербальним (добре слово, комплімент), предметним (вручення сувенірів, тощо), дієвим (простягання руки, пропозиція чого-небудь, поступка).

Варто пам'ятати, що без емпатійного елемента педагогічна дія залишається незавершеною, оскільки в ній нівелюється основний адресат впливу — внутрішній світ студента. Це негативно позначається на стилі педагогічної діяльності, знижує рівень її ефективності.

КОРОТКИЙ ТЕРМІНОЛОГІЧНИЙ СЛОВНИК

Авторитет (від лат. *autoritas* — влада, вплив) — загально визнаний вплив окремої людини або колективу, організації у різних сферах суспільного життя.

Актив (від лат. *activus* — діяльний) — у соціальній психології — найдіяльніша, енергійна й активна частина соціальної групи, колективу.

Активність — риса темпераменту, що характеризується енергією впливу людини на навколишній світ і подоланням перешкод на шляху до мети.

Активність особистості — здатність особистості до свідомої трудової і соціальної діяльності, міра цілеспрямованого, планомірного перетворення нею навколишнього середовища та самої себе.

Активність характеру — структурна властивість характеру, яка визначається ступенем протидії зовнішнім обставинам.

Андрогогіка — наука про освіту та виховання людини впродовж усього її життя.

Асоціація — група, в якій міжособистісні стосунки опосередковує особистісно значущий для кожного зміст спільної діяльності.

Атракція — привабливість одного партнера зі спілкування для іншого.

Афективно-комунікативна функція спілкування — функція спілкування, що проявляється в зміні інтенсивності, а інколи й модальності емоційних станів людини в процесі спілкування.

Бар'єри взаєморозуміння — *естетичний*: виникає на основі перших вражень про людину, насамперед з її зовнішнього вигляду, манери поведінки, стилю одягу; *інтелектуальний*: у кожній людині різні прояви інтелекту розвиваються нерівномірно. В одних людей розвинений інтелект теоретичний, в інших — практичний, в одних виражена здатність до цілісного художнього пізнання світу, в інших — до логічного осмислення та суворого наукового відтворення; *мотиваційний*: коли співбесідникові нецікаві думки партнера, вони не зачіпають його особистих потреб, не спричинюють мотиву, який спонукав би до розуміння; *емоційний*: виникає тоді,

коли у взаєминах між людьми відсутній емоційний комфорт — стан максимальної емоційної зручності в природному й соціальному середовищі. Емоційний бар'єр виникає на основі антипатії — почутті неприязні, відрази до чогось або когось.

Бар'єр психологічний — внутрішня перешкода, яка заважає людині думати й правильно поводитися серед інших людей; часто виникає у сфері ділових, особистих взаємостосунків і перешкоджає встановленню відкритих та довірливих взаємин між людьми.

Бесіда репродуктивна — бесіда, спрямована на відтворення раніше засвоєного матеріалу.

Бесіда фронтальна — бесіда, яка проводиться з усією студентською групою.

Взаємодія — процес безпосередньої чи опосередкованої дії суб'єктів один на одного, що породжує взаємну зумовленість та зв'язок.

Взаєморозуміння — спосіб взаємодії між окремими людьми, соціальними групами, колективами, організаціями, країнами, за якого максимально осмислюється та враховується на практиці думка чи позиція сторін, які взаємодіють. Об'єктивною основою взаєморозуміння виступає спільність інтересів, ближніх або віддалених цілей, поглядів. Взаєморозуміння конкретно реалізується через сприйняття природної мови (головним чином), а також штучних засобів комунікації — жестів, формалізованих мов тощо. Воно передбачає обмін думками, цінностями, вивчення реального досвіду сторін з метою встановлення взаєморозуміння.

Використання життєвого досвіду студентів — метод навчання, який полягає в осмисленні наукових основ перебігу процесів, які студенти спостерігали в житті чи в яких самі брали участь.

Вимога негативна — вимога, яка своїм змістом і формою вираження демонструє негативне ставлення педагога до діяльності вихованця, прояву його негативних якостей (осуд, погроза, недовір'я).

Вимога нейтральна — вимога, в якій не виявляється чітке ставлення вихователя до вихованця; базується на ставленні вихованця до стимульованої діяльності (натяк, умовна вимога, вимога в ігровій формі).

Вимога позитивна — вимога, що виражає позитивне ставлення педагога до вихованця під час її постановки (прохання, довір'я, схвалення).

Виправлення — складний психічний процес перебудови особистості, що відбувається під впливом перевиховання й самостійної роботи над усуненням відхилень у власній свідомості та поведінці.

Витримка — воляова якість, що виражається в умінні людини своєчасно стримувати небажані спонуки, дії та вчинки.

Вихованець — той, хто приймає та засвоює досвід поколінь.

Виховання — це цілісний цілеспрямований соціальний процес передачі досвіду гуманістичних міжособистісних і суспільних відносин у реально існуючих спеціально створених умовах, процес підготовки людини й колективу до життя й праці; формування всебічно розвиненої особистості.

Виховання — цілеспрямований спеціально організований процес взаємодії вихователя й вихованців з метою формування позитивних властивостей та якостей особистості.

Виховання — це процес та результат виховної роботи, спрямованої на вирішення конкретних виховних задач.

Виховання — це спеціалізовано організований, цілеспрямований та керований вплив колективу, вихователів на вихованців з метою формування в них бажаних якостей, який здійснюється у навчально-виховних закладах і охоплює весь навчально-виховний процес.

Виховання — це передача накопиченого досвіду від старших поколінь до молодших.

Вихованість — комплексна властивість особистості, яка характеризується наявністю та рівнем сформованості в неї суспільно значущих якостей, що відображає всебічність її розвитку.

Вихователь — у широкому значенні — особа або організація, яка здійснює виховання; людина, яка покликана або призначена передавати досвід попередніх поколінь молоді; у вузькому значенні — посадова особа, яка займається вихованням дітей і молоді в навчально-виховних закладах.

Виховна робота — це організація індивідуальної, групової, колективної діяльності вихованців, яка включає їх у виховні взаємини відповідно до чітко визначеної мети.

Виховні взаємини — різновид взаємин між людьми, що спрямовані на розвиток особистості за допомогою виховання, навчання, освіти.

Вікова періодизація — поділ цілісного життєвого циклу людини на вікові відрізки, що вимірюються роками.

Вікові особливості — характерні для певного періоду життя анато-фізіологічні, психічні та соціальні властивості.

Внутрішні протиріччя — суперечності, що виникають на ґрунті незгоди з собою та відображаються в індивідуальних спонуканнях людини.

Вольові якості — відносно стійкі, незалежні від конкретної ситуації психічні утворення, що засвідчують досягнутий особистістю рівень свідомої регуляції поведінки, її влади над собою.

Воля — свідомо організаторська та саморегуляторська людиною своєї діяльності й поведінки, спрямована на подолання труднощів під час досягнення поставлених цілей.

Вправляння — багаторазове виконання певних дій чи видів діяльності з метою їх освоєння, яке ґрунтується на розумінні й супроводжується свідомим контролем і коригуванням. У педагогіці — метод виховання, що полягає в поступовому створенні умов, в яких вихованець виконує певні дії з метою вироблення та закріплення позитивних форм поведінки.

Вчинок — у психологічному розумінні — специфічний вид розумово-вольової дії, необхідна складова діяльності людини, вияву її характеру й поведінки.

Гра конструктивна — гра, в якій особа, діючи з предметами, осмислює їх значення й взаємодію.

Гра пізнавальна — метод, що передбачає захоплюючу розважальну діяльність, яка сприяє засвоєнню студентами знань, набуттю вмінь та навичок.

Гра сюжетно-рольова — колективна гра зі спільним задумом-сюжетом, відповідно до якого між учасниками розподіляються ролі. Сприяє розвитку у студентів соціально-комунікативних вмінь і навичок.

Гра функціональна — гра дітей раннього віку, у ході якої вони, діючи з предметами, відкривають їх функціональні властивості й способи дій із ними.

Громадська думка — спосіб формування й вияву масової свідомості, що виражає ставлення людей до суспільно значущих подій та фактів, важливий фактор соціальної комунікації. Як метод виховання за своєю суттю є колективною вимогою.

Група — об'єднання людей, створене на основі певної спільної для них ознаки, що виявляється в їх спільній діяльності, зокрема спілкуванні.

Група велика — група, що охоплює кілька малих груп.

Група дифузна — нестійке короткочасне об'єднання людей, що виникає лише на основі особистісно значущої діяльності.

Група мала — відносно стійке, нечисленне за складом об'єднання людей, у якому здійснюється безпосередній контакт між його членами.

Група неформальна — група, яка не має юридично закріпленого статусу, а виникає на основі спільності інтересів, симпатії, зближення поглядів, переконань тощо.

Група реальна — контактне об'єднання людей, яке утворилося на основі спільної для них просторово-часової ознаки.

Група референтна (еталонна) — реальна чи уявна група, поглядів, норми якої є зразком для особистості.

Група умовна — об'єднання людей, умовно створене дослідником на основі наявності в них спільної ознаки.

Група формальна — група, що має зовнішньо задані соціально значущі цілі діяльності, юридично визначений статус, нормативно закріплену структуру, призначене чи вибране керівництво й зафіксовані права та обов'язки її членів.

Гуманізм — система ідей і поглядів, яка визначає найвищу цінність людини як особистості, її право на свободу, щастя, розвиток і прояв усіх здібностей.

Девіантна поведінка — певний спосіб поведінки, мислення, дій людини, який не відповідає нормам і цінностям даного суспільства.

Диспут (як метод виховання) — спір на наукову, літературну чи іншу тему, колективне обговорення питань, що хвилюють.

Ділова гра — форма організації навчально-виховної діяльності, у ході якої в ігровій формі вирішуються важливі навчально-виховні завдання.

Ділова спрямованість особистості — вид спрямованості особистості, що характеризується переважанням мотивів, породжених діяльністю та спрямованих на неї.

Діловий рівень спілкування — це такий рівень, під час якого на перше місце ставиться справа, однаково цінна для партнерів.

Дія — відносно завершений елемент діяльності, спрямований на досягнення певної проміжної мети й підпорядкований загальному мотиву діяльності.

Дія вольова — дія людини, спрямована на досягнення свідомо поставленої мети й пов'язана з подоланням труднощів.

Діяльність — внутрішня (психічна) і зовнішня (фізична) активність людини, що регулюється усвідомлюваною метою.

Довіра — морально-психологічна категорія, яка визначає ставлення до дій іншої особи й до неї самої; ґрунтується на переконаності, що діє ця особа правильно, що їй притаманні сумлінність і чесність.

Доручення (як метод виховання) — метод, що передбачає вправлення вихованця в позитивних діях і вчинках.

Духовність — специфічно людська риса, яка виявляється у багатстві духовного світу особи, її ерудиції, розвинутих інтелектуальних й емоційних запитак, моральності.

Духовна педагогіка — галузь педагогічних знань, що передбачає пріоритет релігії у вихованні й навчанні особистості.

Евристична (сократівська) бесіда — бесіда, у процесі якої викладач уміло сформульованими запитаннями скеровує студентів на формування нових понять, висновків, правил, використовуючи набуті ними раніше знання, спостереження.

Екологічне виховання — систематична педагогічна діяльність, спрямована на розвиток екологічної культури особистості.

Економічне виховання — систематичний цілеспрямований вплив з метою формування в студентів економічних знань, умінь, навичок, потреб, інтересів, стилю мислення, які відповідають нормам господарювання та принципам моралі.

Екскурсія (від лат. *excursio* — прогулянка, поїздка) — форма навчання, виховання, яка передбачає відвідування учнями, студентами різноманітних об'єктів з метою пізнання їх особливостей.

Експеримент (лат. *experimentum* — проба, дослід) — метод духовного освоєння світу й людської діяльності, що ґрунтується на дослідах, випробуваннях, моделюванні тощо. У психології — метод збирання фактів у спеціально створених умовах, які забезпечують активний прояв необхідних психічних явищ. У педагогіці — метод вивчення певного педагогічного явища в спеціально створених і контрольованих умовах.

Експеримент перевірко́вий — педагогічний метод, що передбачає перевірку гіпотези, сформованої у процесі усвідомлення проблеми.

Експеримент творчий (форму́ючий) — педагогічний метод, що передбачає конструювання нових педагогічних явищ і процесів.

Емоційний комфорт — психічний стан максимальної емоційної зручності людини у природному й соціальному середовищі; позитивно впливає на ефективність діяльності студента, сприяє підвищеному виявленню його духовних потенцій, творчості.

Емоційне спілкування — різновид соціального спілкування, що ґрунтується на емоціях та почуттях людини. Конкретні вияви емоційного спілкування: почуття близькості з іншою людиною чи певною групою людей на базі вияву спільності почуттів, прилучення до духовного світу іншої людини.

Емпатія — специфічна форма психічного відображення суб'єктом (емпатуючим) об'єктивної реальності, якою є внутрішній (суб'єктивний світ) життєвий світ іншої людини (емпата).

Естетичне виховання — формування в особистості здатності сприймати й перетворювати дійсність за законами краси в усіх сферах діяльності.

Естетичне почуття — особливе почуття насолоди, яке відчуває людина, сприймаючи прекрасне в навколишній дійсності та творах мистецтва.

Естетичний ідеал — уявлення людини про прекрасне в абсолютному його вираженні.

Естетичний смак — здатність людини правильно оцінювати прекрасне, відрізнити прекрасне від потворного.

Етика — наука про мораль, природу, структуру та особливості походження й розвитку моральних норм і взаємовідносин між людьми в суспільстві.

Етнізація — наповнення виховання національним змістом, що забезпечує формування в особистості національної свідомості.

Ефективність — відношення досягнутого результату (відповідно до того чи іншого критерію) до максимально досягнутого чи заздалегідь запланованого результату.

Ефективність виховання — відношення досягнутих результатів до передбаченої мети у процесі формування духовного обличчя, суспільно значущих якостей особистості, соціальних груп, суспільства в цілому.

Ефективна комунікація — це комунікація, яка забезпечує динаміку у вирішенні проблем, використання найбільш оптимальних засобів шляхом досягнення взаєморозуміння між партнерами.

Єдині педагогічні вимоги — загальна лінія у навчально-виховній роботі, вироблена педагогічним колективом.

Жест — соціально сформований рух, що передає певний психічний стан людини.

Загальна педагогіка — галузь педагогіки, що вивчає основні теоретичні й практичні завдання виховання, навчання й освіти, досліджує проблеми навчально-виховного процесу.

Закономірність виховання — стійкий, об'єктивний, істотний зв'язок у вихованні, реалізація якого сприяє ефективному розвитку особистості.

Заохочення (як метод виховання) — метод, що реалізується через схвалення позитивних дій і вчинків з метою спонукання вихованців до їх повторення.

Занедбаність педагогічна — стійкі відхилення від норми в моральній свідомості, поведінці чи навчальній діяльності учня, студента, спричинені недоліками педагогічного впливу.

Засіб виховання — вид суспільної діяльності, який може впливати на особистість у певному напрямі.

Засоби спілкування — це, насамперед, мова, оптико-кінетична система знаків (жести, міміка, пантоміміка), пара- і екстра-лінгвістичні системи (інтонація), немовні виражальні засоби мови (паузи), система організації простору та часу комунікації, система «контакту очима»).

Звичка — дія чи елемент поведінки, які стали потребою.

Згуртованість — термін соціальної психології, що виражає ступінь міцності соціально-психологічних зв'язків у групі.

Здібності — психічні властивості індивіда, які є передумовою успішного виконання певних видів діяльності (набуття знань, умінь, навичок; використання їх у праці).

Здібності загальні — здібності, які певною мірою проявляються у всіх видах діяльності індивіда.

Здібності спеціальні — здібності, які проявляються лише в конкретних видах діяльності індивіда.

Злочинність дитяча — сукупність соціально небезпечних дій, здійснюваних дітьми й підлітками.

Змагання (як метод виховання) — метод, що передбачає здорове суперництво й самоствердження в колективі дітей та молоді.

Зміст освіти — система наукових знань, умінь і навичок, оволодіння якими забезпечує всебічний розвиток розумових і фізичних здібностей учнів, формування їх світогляду, моральної поведінки, підготовку до суспільного життя.

Зміст виховання — система цінностей світової та національної культури, яку студенти повинні засвоїти, зберегти й розвинути відповідно до поставленої мети та завдань виховання.

Знання — узагальнений досвід людства про дійсність, що має форму фактів, правил, висновків, закономірностей, ідей, теорій.

Зовнішність людини — загальний вигляд людини, який створюють фізіогномічна маска, одяг, зачіска, манера триматися тощо.

Ідеал — позитивно емоційно забарвлений взірець досконалості, який людина намагається наслідувати.

Ідентифікація (від лат. *identicus* — тотожний і *fasio* — роблю) — прийом наукового пізнання, за якого встановлюються тотожність, подібність об'єктів завдяки спільності певних рис, ознак.

Індивід — людина як одинична природна істота, представник виду *homo sapiens*.

Індивідуальність (від лат. *individuum* — неподільне) — сукупність неповторно своєрідних рис та особливостей людини, що відрізняють її від інших людей.

Індивідуальна педагогічна бесіда — взаємодія педагога зі студентом, батьками, спрямована на взаєморозуміння, пошук шляхів співробітництва для стимулювання розвитку вихованця.

Індивідуальний стиль діяльності — індивідуальна система прийомів і способів дій, характерна для конкретної людини й доцільна для досягнення успішного результату.

Індивідуальність — неповторне поєднання психологічних особливостей і рис людини, що визначає її своєрідність і несхожість на інших людей.

Ініціативність — морально-психологічна риса особистості, яка полягає у здатності та схильності до активних і самостійних дій.

Інтелектуальні почуття — почуття, які виникають у процесі пізнавальної діяльності людини й зумовлені нею.

Інтерація (від *inter* — між і *action* — дія) — сукупність зв'язків і взаємовпливів людей, що складається в спільній діяльності.

Інтерактивна сторона спілкування — це сторона спілкування, яка фіксує не тільки обмін інформацією, а й організацію сумісних дій, які дають змогу реалізувати деяку загальну для партнерів діяльність.

Інтерв'ю — розрахована на обнародування бесіда з конкретною особою, що дає змогу показати погляди цієї людини на певне важливе питання, подію. У психології — метод отримання соціально-психологічної інформації шляхом усного опитування.

Інтерв'юер — особа, яка в процесі соціально-психологічного дослідження намагається одержати певну інформацію від іншої особи (респондента) чи від групи осіб в умовах мовної взаємодії.

Інтерес — емоційний вияв пізнавальних потреб людини, що реалізується в спрямованості людини на певні об'єкти, прагненні глибше і повніше їх пізнати.

Інтерес безпосередній — інтерес до змісту певної діяльності та процесу її виконання.

Інтерес вузький — інтерес до певного виду діяльності.

Інтерес нестійкий — короткотривалий інтерес до певного об'єкта чи виду діяльності.

Інтерес опосередкований — інтерес до певної галузі діяльності, зумовлений її зв'язком із чимось іншим, що безпосередньо пов'язане з інтересами особистості.

Інтерес стійкий — інтерес до об'єкта чи певної галузі діяльності, який зберігається у людини протягом тривалого часу або всього життя.

Інтерес (як емоція) — позитивний емоційний стан, що є одним із провідних мотивів навчання й сприяє засвоєнню знань, навичок і вмінь.

Колектив — група, в якій міжособистісні стосунки опосередковуються суспільно цінним й особистісно значущим змістом спільної діяльності.

Комунікабельність — риса особистості, її здатність до спілкування з іншими людьми, товариськість; не є вродженою, вона фор-

мується в процесі життя та діяльності людини у соціальній групі (колективі).

Комунікатор — людина, яка повідомляє інформацію, кодуючи її за допомогою різних знаків.

Конгруентність — відповідність поведінки особистості її внутрішньому стану.

Консультація — порада (пояснення) педагога учням і студентам з будь-якого питання.

Конфлікт — зіткнення протилежних думок, цілей, інтересів, позицій; крайнє загострення суперечностей.

Конформність — схильність індивіда підкорятися думці групової більшості, реальному чи уявному тискові групи.

Колективний індивідуалізм — уміння поєднувати власні інтереси з інтересами оточення.

Корекційна педагогіка — галузь педагогіки, предметом якої є виховання, навчання та освіта дітей із вродженими чи набутими відхиленнями у фізичному або психічному розвитку.

Корпорація — група, в якій міжособистісні стосунки опосередковує особистісно значущий для її індивідів, але асоціальний зміст групової діяльності.

Критерії ефективності педагогічного процесу — показники, що виражають рівень вихованості студентів.

Куратор — суб'єкт педагогічної діяльності, який реалізує мету та завдання виховної роботи у вищому навчальному закладі на рівні студентської академічної групи.

«**Крок уперед**» — прийом самовиховання, що передбачає щоденне планування на наступний день роботи над собою.

Кругозір особистості — уявлення, поняття й фактичні відомості про предмети, явища природи, громадського життя й людської психіки, властиві особистості на кожному етапі її розумового розвитку.

Культура поведінки — дотримання основних норм людського спілкування, вміння знаходити адекватні засоби у спілкуванні з оточуючими.

Лідер — людина, яка завдяки своїм особистим якостям має переважний вплив на членів соціальної групи.

Локус контролю — індивідуальна якість людини, яка характеризує її схильність приписувати відповідальність за наслідки своєї діяльності зовнішнім силам (екстернальний локус контролю) чи внутрішнім станам і переживанням (інтернальний локус контролю).

Макрорівень спілкування — рівень аналізу, який передбачає вивчення розвитку спілкування протягом життя людини.

Мезорівень спілкування — рівень аналізу спілкування, на якому вивчають окремі контакти між людьми під час виконання певних завдань чи спілкування.

Мета — ідеальний об'єкт, який у свідомості задовольняє потребу, що виникла.

Мета виховання — сукупність властивостей особистості, які прагне сформувати суспільство.

Метод аналізу результатів діяльності — метод, що передбачає вивчення кількісного й якісного складу результатів різних видів діяльності, успішності, участі в конкурсах, громадській роботі учнів, студентів, та дає змогу скласти уявлення про їх освітній рівень, вихованість та ін.

Метод виховання — спосіб взаємопов'язаної діяльності педагогів і вихованців, спрямованої на формування у вихованців певних поглядів, переконань, а також навичок і звичок поведінки.

Метод виховання — шляхи та способи спільної взаємопов'язаної діяльності педагогів і студентів з метою досягнення виховних цілей.

Метод моделювання — математичний метод, що передбачає створення й дослідження моделей.

Метод науково-педагогічного дослідження — шлях опанування складних психолого-педагогічних процесів формування особистості, встановлення об'єктивних закономірностей виховання та навчання.

Метод педагогічного спостереження — метод, що передбачає спеціально організоване сприймання педагогічного процесу в природних умовах.

Метод психолого-педагогічного тестування — метод визначення рівня знань, умінь або загальної інтелектуальної розвиненості особистості за допомогою карток, малюнків, задач-шарад, ребусів, кросвордів, питань.

Метод ранжування — математичний метод розміщення зафіксованих показників у певній послідовності (зменшення чи збільшення), визначення місця елемента в певній множині (наприклад, складання списку студентів залежно від рівня їх успішності).

Методика колективних творчих справ (КТС) — організація колективних творчих справ, які поєднують у сумісній діяльності вихователів і вихованців.

Міжособистісне сприйняття — сприйняття розуміння та оцінки людини людиною.

Міжособистісні стосунки — взаємозв'язки між людьми, які суб'єктивно переживаються й об'єктивно проявляються в характері та спробах взаємних впливів, що здійснюються між людьми в процесі спільної діяльності та спілкування.

Мікрорівень спілкування — рівень аналізу спілкування, на якому вивчають окремі сполучені акти спілкування, що виступають у ролі його елементарних одиниць.

Міміка — зовнішнє вираження психічних станів за допомогою м'язів обличчя.

Мораль — система ідей, принципів, законів, норм і оцінок, що регулюють взаємини між людьми.

Моральна зрілість — якість особистості, яка сформувалася під впливом конкретно-історичних суспільних й індивідуальних умов, навчання, морального виховання, самовиховання.

Моральна свідомість — одна зі сфер суспільної свідомості, що відображає реальні взаємини й регулює моральний аспект діяльності людини.

Моральна спрямованість — стійка суспільна позиція особистості, що складається на світоглядній основі мотивів поведінки та виявляється в різних умовах як властивість особистості.

Моральне виховання — виховна діяльність, що має на меті формування стійких моральних якостей, потреб, почуттів, навичок і звичок поведінки на основі ідеалів, норм і принципів моралі, участі у практичній діяльності.

Моральний вчинок — специфічний вид розумово-вольової дії, необхідна складова діяльності людини, вияву її характеру й поведінки.

Моральний досвід — відповідний рівень сформованості моральних знань, моральних ставлень, моральної діяльності.

Моральні звички — корисні для суспільства стійкі форми поведінки, які є внутрішньою потребою особистості й виявляються у будь-якій ситуації й умовах.

Моральний ідеал — вираження вимог суспільства до людей у вигляді конкретного образу морально досконалої людини.

Моральні переконання — пережиті та узагальнені моральні принципи, норми.

Моральні почуття — запити, оцінки, спрямованість духовного розвитку особистості.

Моральність — характеристика особливого виду практичної діяльності людей, що мотивується моральними ідеалами, переконаннями, нормами, принципами.

Мотивація — спонукання, що викликають активність особистості й визначають її спрямованість.

Мрія — особлива форма творчої уяви, за допомогою якої людина створює образи бажаного майбутнього.

Навичка — часткова автоматизація виконання й регулювання доцільних рухів.

Навіювання — психологічний вплив однієї людини на іншу, який частково або повністю не усвідомлюється як тим, хто його здійснює, так і тим, хто йому піддається.

Наполегливість — воляова якість, що виявляється в умінні людини активно викликати дії, потрібні для подолання труднощів, й енергійно діяти під час досягання мети.

Народна педагогіка — інститут педагогіки, що охоплює накопичений віками народний досвід, погляди на мету, завдання, засоби та методи виховання й навчання підростаючого покоління.

Настрій — відносно тривалий психічний стан душевної орієнтованості, в основі якого лежить емоція (позитивна або негативна, однак не нейтральна).

Натхнення — психічний стан піднесеності творчих потенцій людини.

Національне виховання — виховання дітей та молоді, пов'язане з передачею їм культурно-історичного досвіду рідного народу, його традицій, звичаїв, обрядів, багатовіковій мудрості та духовності.

Обдарованість — високий рівень розвитку загальних і спеціальних здібностей, що є передумовою творчих досягнень.

Онтогенез — індивідуальний розвиток організму з моменту народження до смерті.

Особистісна спрямованість особистості — переважання в особистості мотивів, спрямованих на забезпечення власного благополуччя.

Особистісне невідоме — сукупність раніше усвідомлених переживань, які стали забутими або витісненими зі свідомості.

Особистість — людина, соціальний індивід, що поєднує в собі риси загальнолюдського, суспільно значущого та індивідуального, неповторного.

Оцінка дня, що минув — прийом самовиховання, що полягає в обліку своєї діяльності, щоденному оцінюванні її результатів з висвітленням оцінок за певні вчинки.

Патріотизм — одне з найглибших громадянських почуттів, яке полягає у любові до батьківщини, відданості своєму народові, гордості за надбання національної культури.

Педагогіка — сукупність теоретичних і прикладних наук, що вивчають процеси виховання, навчання й розвитку особистості.

Педагогіка народного календаря — складова народної педагогіки, що передбачає виховання дітей та молоді шляхом залучення їх до сезонних робіт, підтримання звичаїв, участі у святах і обрядах.

Педагогіка народознавства — напрям сучасної педагогіки, який вивчає шляхи та засоби практичного засвоєння студентами культурно-історичних надбань минулих поколінь: традицій, звичаїв свого народу.

Педагогічна вимога — педагогічний вплив на вихованця з метою спонукання його до позитивної діяльності, осуд його дій та вчинків, що мають негативний характер.

Педагогічна діагностика — виявлення за допомогою спеціальних методик стану навчально-виховної роботи, окремих її напрямів з метою коригування змісту, форм і методів їх реалізації в педагогічному процесі.

Педагогічна майстерність — характеристика високого рівня педагогічної діяльності, що ґрунтується на високому рівні фахових знань і вмінь педагога, його загальній культурі та педагогічному досвіді.

Педагогічна техніка — уміння використовувати психофізичний вплив як інструмент виховання.

Педагогічна технологія — сукупність психолого-педагогічних настанов, які визначають спеціальний підхід і поєднання форм, методів, способів, прийомів, виховних засобів (схем, креслень, діаграм, карт).

Педагогічний вплив — педагогічно доцільна організація життєдіяльності студентів, у процесі якої вони набувають необхідних рис і якостей, знань, навичок і звичок.

Педагогічний досвід — практика педагогічної діяльності людини та її результат, який виявляє рівень опанування її об'єктивними закономірностями.

Педагогічний процес — спеціально організована, цілеспрямована взаємодія педагогів і вихованців, метою якої є вирішення освітніх проблем і розвиток особистості.

Педагогічний такт — почуття міри в застосуванні педагогічного впливу на вихованців, коли оптимально враховують умови ситуації, її соціальні та педагогічні наслідки.

Перевиховання — виховний процес, спрямований на подолання негативних рис особистості, що сформувалися під впливом негативних умов виховання.

Переконання — система мотивів, що спонукають особистість діяти відповідно до своїх поглядів, принципів, світогляду.

Планування — усвідомлене, цілеспрямоване прогнозування цілей виховання та шляхів їх досягнення.

Пластичність характеру — здатність індивіда змінювати окремі властивості характеру за зміни зовнішніх умов.

Поведінка — система взаємопов'язаних реакцій і дій людини у взаємодії з навколишнім середовищем.

Позааудиторна робота — це організація й проведення у вільний від занять час колективами деканатів, кураторами, викладачами, органами студентського самоврядування виховної діяльності студентів з метою розширення діапазону їх соціальної взаємодії та спілкування, формування гармонійно розвиненого, соціально-активного, професійно-грамотного, творчого фахівця.

Покарання (як метод виховання) — метод, що реалізується через несхвалення, осуд негативних дій та вчинків вихованців з метою їх припинення або недопущення в майбутньому.

Потреба — необхідність у чомусь. У людей потреба є наслідком їх суспільно-історичного розвитку, а задоволення потреб відбува-

ється, головним чином, завдяки трудовій діяльності, у ході якої створюються речі, потрібні людині.

Почуття — специфічна форма відображення дійсності, в якій виявляється стійке суб'єктивно емоційне ставлення людини з властивими їй потребами до предметів і явищ, які вона пізнає та змінює.

«Правила моєї поведінки» — прийом самовиховання, що передбачає складання студентами правил власної поведінки.

Правове виховання — виховна діяльність закладу освіти, сім'ї, правоохоронних органів, спрямована на формування в молоді правової свідомості, навичок і звичок законслухняності.

Прагнення — усвідомлений мотив, у якому виявлена потреба, що може бути задоволена за допомогою вольових зусиль.

Привчання (як метод виховання) — метод, що ґрунтується на вимозі до вихованця виконувати певні дії, наприклад, дотримуватися правил проживання у гуртожитку.

Пригадування — активний процес відтворення у свідомості людини її попереднього досвіду.

Прийом виховання — частина, елемент методу виховання, необхідний для ефективнішого застосування методу в конкретній ситуації.

Прийом іронії — виховний прийом, що реалізується через викликання в студентів відчуття сорому, ніяковості за негідні вчинки, поведінку.

Прийом наказу — виховний прийом, що реалізується через категоричну вимогу педагога виконати певне завдання.

Прийом натяку — виховний прийом, що реалізується у формі розповіді про аналогічний вчинок і висміювання обставин, за яких студент повинен сам відчувати провину, порівнюючи свої дії з подібними прикладами.

Приклад у вихованні — метод формування свідомості, в якому конкретизуються моральні, естетичні норми, правила поведінки.

Прикладні дослідження в педагогіці — дослідження, які на основі фундаментальних знань дають відповіді на питання, що безпосередньо пов'язані з практикою.

Принципи виховання — керівні положення й правила, які відображають загальні закономірності процесу виховання та визначають вимоги до змісту його організації.

Принципи педагогічного процесу — система основних вимог до навчання й виховання, дотримання яких дає змогу ефективно вирішувати проблеми всебічного розвитку особистості.

Принциповість — волюва якість, що виявляється в умінні людини керуватися у своїх діях і вчинках стійкими принципами й твердими переконаннями, в істинності яких вона впевнилася та які прийняла як керівництво до дії.

Програма виховання — короткий виклад основних положень і цілей діяльності навчального закладу щодо виховання студентів упродовж усього періоду їх навчання.

Проектування змісту виховного процесу — обґрунтований вибір напрямків та конкретних видів діяльності, що забезпечують досягнення цілей виховання.

Професійна адаптація — процес пристосування людини до професійної діяльності, її умов, досягнення бажаної продуктивності праці й відповідності між професійними намірами, інтересами, якостями особистості та вимогами до діяльності.

Професійна діагностика — система психологічного вивчення особистості з метою виявлення її професійно значущих рис і якостей.

Професійна консультація — надання особистості на основі її вивчення науково обґрунтованої допомоги щодо найоптимальніших для неї напрямів і засобів професійного самовизначення.

Професійна орієнтація — система організації та проведення навчально-виховної роботи, спрямованої на засвоєння особистістю необхідних знань про соціально-економічні й психофізіологічні умови правильного вибору професії, формування у неї уміння аналізувати вимоги різних професій до психологічної структури особистості.

Професійна освіта — сукупність знань, практичних умінь і навичок, необхідних для виконання роботи в певній галузі трудової діяльності.

Професійний відбір — система діагностичної роботи, спрямована на перевірку відповідності індивідуальних характеристик особистості вимогам тієї чи іншої професії.

Професійна педагогіка — галузь педагогіки, що вивчає особливості, форми й методи навчання людей, які здобувають або мають

певний фах (лікувальна, театральна, військова, спортивна педагогіка та ін.).

Процес виховання — система виховних заходів, спрямованих на формування всебічно й гармонійно розвиненої особистості.

Психіка — властивість високоорганізованої матерії, що проявляється в суб'єктивному відображенні об'єктивної дійсності.

Психічні властивості — стійкі індивідуально-психічні особливості людини, які характеризують її як особистість чи індивідуальність та виявляються в її поведінці.

Психічні процеси — складні види внутрішньої діяльності людини, спрямовані на пізнання себе й навколишнього світу.

Психічні стани — емоційно забарвлені мінливі стани людини, які виникають під впливом різних обставин життя, стану здоров'я та інших факторів.

Психологічний захист — регулятивна система, яку особистість використовує для усунення психологічного дискомфорту, переживань, які загрожують Я-образу, і зберігає його на бажаному та можливому за певних обставин рівні.

Результат — зміни між початковим і кінцевим станом, які ми спостерігаємо в поведінці вихованців.

Рейтинг — метод оцінювання тих чи інших сторін діяльності компетентними суддями.

Розвиток — взаємопов'язаний процес кількісних та якісних змін, які відбуваються в анатомно-фізіологічному дозріванні людини, в удосконаленні нервової системи й психіки, а також пізнавальної й творчої діяльності, у збагаченні її світогляду, моральності, суспільно-політичних поглядів, переконань під впливом внутрішніх та зовнішніх факторів.

Розвиток — це процес та результат кількісних та якісних змін, які відбуваються з людиною від народження до смерті під впливом зовнішніх та внутрішніх факторів.

Самовиховання — усвідомлювана діяльність людини, спрямована на удосконалення самої себе, на вироблення у себе позитивних якостей, звичок і подолання негативних.

Самооцінка — судження людини про міру наявності у неї тих чи інших якостей, властивостей у співвідношенні їх з певним етапом, зразком.

Самосвідомість — усвідомлення людиною себе як особистості (своїх якостей і рис, стосунків з іншими людьми, місця й ролі в суспільстві).

Самохарактеристика — прийом самовиховання, що реалізується через складання власної характеристики.

Середовище — сукупність зовнішніх явищ, які стихійно діють на людину та впливають на її розвиток.

Симптомокомплекс — група взаємопов'язаних ознак чи властивостей, які залежать одна від одної й характеризують одне явище.

Система — органічний взаємозв'язок елементів множини, що утворюють певну цілісність. Система включає: 1) педагогічну мету; 2) навчальну, наукову інформацію; 3) засоби педагогічної діяльності викладачів, студентів.

Системний підхід — методологічний напрям, спрямований на розкриття цілісності педагогічних об'єктів, виявлення в них різноманітних типів зв'язків та зведення в єдину теоретичну картину.

Скласти план — визначити виховні завдання на конкретний період, сформувати структуру та модель виховної системи, програму виховних дій.

Сором — негативний емоційний стан, що виражається в усвідомленні невідповідності власних думок, учинків і зовнішності не тільки сподіванням оточуючих, а й власним уявленням про належну поведінку й зовнішність.

Соціалізація — процес перетворення людської істоти на суспільного індивіда, становлення його як особистості, залучення до суспільного життя.

Соціальна педагогіка — галузь педагогіки, що вивчає закономірності та механізми становлення й розвитку особистості в процесі здобуття освіти та виховання в різних соціальних інститутах.

Соціальна роль — нормативно схвалений зразок поведінки, якого інші люди очікують від кожного, хто займає дану соціальну позицію.

Соціальний контроль — оцінювання відповідності поведінки особистості наявній ситуації та вибраній ролі в процесах взаємодії людей.

Соціально-комунікативна культура — певний ступінь єдності комунікативних і соціальних властивостей індивіда, що виявляється

у його вмінні розв'язувати різноманітні життєві проблеми засобами спілкування, встановлювати міжособистісні взаємини на різних рівнях для забезпечення адекватної адаптації й самореалізації в суспільстві.

Соціально-комунікативна культура студента — інтегральне особистісне утворення в сукупності норм, цінностей, способів поведінки, прийнятих у соціумі, комунікативних умінь і навичок, що забезпечують можливість здійснення суб'єкт-суб'єктної взаємодії, адаптацію та самореалізацію його особистості в суспільстві.

Соціограма — графічне зображення результатів, одержаних за допомогою соціометричного тесту під час дослідження міжособистісних стосунків у малих групах.

Соціометрична зірка — особа, яка в умовах соціометричного дослідження одержала найбільшу кількість позитивних виборів у певній групі.

Соціометричний критерій — конкретне запитання, на яке повинен відповісти кожний досліджуваний під час проведення соціометричного дослідження.

Соціометрія — метод кількісною визначання взаємозв'язків, які утворюються між членами групи в процесі міжособистісного спілкування й взаємодії.

Спілкування — процес взаємодії між двома чи кількома особами, що полягає в обміні інформацією пізнавального чи емоційно-оцінного характеру.

Спостереження — це метод психолого-педагогічного дослідження, що полягає у цілеспрямованому збиранні психологічних фактів поведінки та діяльності особистості з метою їх подальшого аналізу й тлумачення.

Сприймання — відображення у свідомості людини предметів і явищ об'єктивної дійсності за їх безпосередньої дії на органи чуття.

Статеве виховання — складова загального процесу виховної роботи, що забезпечує правильний статевий розвиток дітей і молоді та оволодіння нормами взаємин із представниками протилежної статі, а також правильне ставлення до проблем статі.

Стереотипізація — привнесення в образ партнера зі спілкування рис, якими наділяють представників певної професійної чи національної групи.

Стиль взаємодії — схильність до певного виду взаємодії, направленість, готовність до нього, що проявляється у тому, як людина підходить до вирішення більшості ситуацій.

Стійкість характеру — здатність людини протидіяти зовнішнім впливам й умовам, які намагаються його змінити.

Страждання — негативний емоційний стан, пов'язаний з одержаною інформацією про неможливість задоволення найважливіших життєвих потреб, що до цього часу вважалось ймовірним.

Стратометрична концепція колективу — теорія колективу А. Петровського, згідно з якою міжособистісні стосунки в колективі утворюють багаторівневу структуру, що має за основу спільну діяльність, а компонентами є різні страти (шари) з відображеними в них різними характеристиками міжособистісних стосунків.

Страх — негативний емоційний стан, який виникає у людини за появи уявної або реальної загрози для її життя чи благополуччя.

Стрес — емоційний стан організму, який виникає в напружених обставинах і виявляється в порушенні перебігу психічних процесів, координації рухів, дезорганізації та гальмуванні всієї діяльності.

Ступінь глибини характеру — властивість, що визначається головними ставленнями особистості, які лежать в основі характеру.

Сублимація — витрата або переключення енергії лібідо на різні суцільно-корисні види діяльності.

Судження — відображення зв'язків між предметами й явищами об'єктивної дійсності чи між їх ознаками й властивостями, виражене в словесній формі.

Такт педагогічний — почуття міри, що підказує педагогу найделікатнішу лінію поведінки у ставленні до когось, чогось, уміння особистості поводити себе належним чином, виявляючи повагу до інших і зберігаючи почуття власної гідності.

Талант — природний хист, обдарованість, вища здатність людини до певного виду діяльності (творчої, наукової, політичної, виробничої).

Творча особистість — індивід, який володіє високим рівнем знань, має потяг до нового, оригінального, вміє відкинути звичайне, шаблонне. Притаманні риси є умовою успішного здійснення творчої діяльності.

Творчість — продуктивна людська діяльність, здатна породжувати якісно нові матеріальні та духовні цінності суцільного значення.

Темперамент — сукупність індивідуально-психологічних якостей, яка характеризує динамічний та емоційний аспекти поведінки людини й проявляється в її діяльності та спілкуванні.

Техніка педагогічна — комплекс знань, умінь і навичок, необхідних педагогу для чіткої організації навчальних занять, ефективного застосування на практиці обраних методів педагогічного впливу як на окремих студентів, так і на студентський колектив загалом.

Технологія формування творчої особистості — технологія навчання, виховання, яка створює умови для формування творчих здібностей студентів.

Трудове виховання — процес залучення молоді до різноманітних педагогічно організованих видів суцільно корисної праці з метою передання їй виробничого досвіду, розвитку в неї творчого практичного мислення, працьовитості й свідомості людини праці.

Увага — спрямованість і зосередженість свідомості, що передбачає підвищення рівня сенсорної, інтелектуальної чи рухової активності індивіда.

Уміння — зумовлена знаннями й навичками готовність людини успішно досягати свідомо поставленої мети діяльності у мінливих умовах її перебігу.

«**Упізнай себе**» — прийом самовиховання, що передбачає зачитування часткової характеристики на студента, який повинен здогадатися, що йдеться про нього.

Управління — діяльність, спрямована на прийняття рішень, організацію контролю об'єкта управління згідно з метою, аналіз і підведення підсумків на основі достовірної інформації.

Установка — неусвідомлювана готовність особистості до діяльності, за допомогою якої може бути задоволена потреба.

Уява — процес створення людиною на основі її попереднього досвіду образів об'єктів, яких вона безпосередньо не сприймала і не сприймає.

Факультатив — навчальний предмет, курс, що вивчається студентами за бажанням з метою поглиблення й розширення наукових і прикладних знань.

Фізичне виховання — система соціально-педагогічних заходів, спрямована на зміцнення здоров'я та загартовування організму, гармонійний розвиток функцій і фізичних можливостей людини, формування життєво важливих рухових навичок та вмінь.

Форма організації виховання — зовнішнє вираження узгодженої діяльності педагога та студентів, що здійснюється за встановленим порядком і певного режиму.

Формування особистості — становлення людини як соціальної істоти внаслідок впливу середовища й виховання на внутрішні сили розвитку.

Фрустрація — психічний стан емоційного напруження, який викликають об'єктивно нездоланні (або суб'єктивно уявлювані) перешкоди, що виникають на шляху до важливої мети.

Фундаментальні дослідження в педагогіці — дослідження, метою яких є розкриття загальних особливостей педагогічних явищ, наукове обґрунтування педагогічної діяльності.

Функція спілкування регулятивно-комунікативна — функція спілкування, що реалізується у регулюванні не тільки власної поведінки, а й поведінки інших людей.

Характер — комплекс сталих психічних властивостей людини, що виявляються в її поведінці та діяльності, у ставленні до суспільства, праці, колективу, самої себе.

Я-концепція — динамічна система уявлень людини про себе, на основі якої вона вибудовує взаємини з іншими людьми.

ДОДАТКИ

Додаток А

НОРМАТИВНО-ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ВИХОВНОЇ РОБОТИ У ВНЗ

Додаток А1

Положення про відділ виховної роботи зі студентами

1. Загальні положення

1.1. Основними завданнями відділу є організація та координація виховного процесу в інституті, налагодження тісного взаємозв'язку поміж студентським колективом та адміністрацією інституту шляхом активної співпраці з органами студентського самоврядування, покращення внутрішньо-інститутського та зовнішнього інформаційного забезпечення діяльності, висвітлення в засобах масової інформації, на сайті інституту подій, популяризація та пропаганда досягнень, формування привабливого іміджу на ринку освітянських послуг, забезпечення високого рівня культурно-мистецької роботи та створення умов для розкриття творчих здібностей талановитої молоді, задоволення потреб в дозвіллі, активному відпочинку, формування духовних цінностей через особисту і колективну залученість студентів до культурно-мистецьких заходів, співпраця з виокремленими структурними підрозділами інституту для реалізації завдань, що належать до його компетенції, медійний супровід підготовки і проведення виставок, семінарів і т.д.

1.2. У своїй роботі відділ керується законами України «Про освіту», «Про вищу освіту», Указами Президента України, Постановами уряду, наказами Міністерства освіти і науки України, наказами ректора університету, директора інституту, розпорядженнями заступника директора з виховної роботи і цим Положенням відповідно до структури та функціональних обов'язків працівників відділу.

1.3. Дане положення регламентує внутрішні відносини і зв'язки відділу з іншими відокремленими структурними підрозділами університету та сторонніми організаціями.

1.4. Відділ є структурним підрозділом інституту, що підпорядковується безпосередньо заступнику директора з виховної роботи та роботи зі студентськими організаціями.

1.5. Структуру та кількість штатних працівників відділу визначають з урахуванням покладених на відділ завдань та виконуваних функцій, відповідно до штатного розпису інституту.

1.6. До структури відділу входять сектори:

- виховної роботи;
- інформаційного забезпечення;
- культурно-мистецької діяльності та корпоративної культури.

1.7. Відділ розробляє план заходів на кожен навчальний рік, спрямований на вирішення актуальних проблем виховання студентів інституту та подає на затвердження директору.

1.8. Відділ проводить щотижневі розширені робочі наради за участю працівників відділу виховної роботи, заступників деканів факультетів, коменданта студентського гуртожитку, відповідальної особи за спортивно-масову роботу в інституті, голови Студентської ради інституту, на яких виробляється план оперативних виховних заходів та механізми його реалізації.

2. Сектор виховної роботи

Сектор виховної роботи створений для організації виховного процесу в інституті.

Сектор здійснює виховний процес через заступників деканів факультетів з виховної роботи, кураторів академічних груп, органи студентського самоврядування інституту, відповідальних за культурно-мистецьку та спортивно-масову роботу в університеті.

Для виконання поставленої мети сектор виконує такі функції:

2.1. Організовує виконання завдань національно-патріотичного, морально-естетичного, екологічного, громадянсько-правового виховання студентської молоді, сприяє вихованню гармонійно розвинутої, високоосвіченої, соціально-активної та національно-свідомої особистості, наділеною глибокою громадянською відповідальністю, високими духовними якостями й патріотичними почуттями.

2.2. Розробляє комплексний семестровий і річний план виховного процесу.

2.3. Координує виховний процес спільно з виокремленими структурними підрозділами і факультетами.

2.4. Сприяє ефективній діяльності органів студентського самоврядування та координує роботу з іншими студентськими організаціями та об'єднаннями.

2.5. Залучає до співпраці з питань організації виховного процесу громадські молодіжні організації, культурно-освітні заклади, адміністративні та правоохоронні органи, медичні та наркологічні служби тощо.

2.6. Сприяє покращенню соціально-психологічного клімату, вільного самовизначення та самоствердження студентів, самореалізації їх здібностей і талантів.

2.7. Забезпечує та координує діяльність студентських, творчих, спортивних об'єднань, гуртків, клубів за інтересами.

2.8. Координує складання графіків та контролює проведення виховних годин кураторами академічних груп.

2.9. Розробляє графік відвідування гуртожитків кураторами та контролює його виконання.

2.10. Забезпечує виховну спрямованість загальних інститутських заходів та координує їх проведення.

2.11. Приділяє значну увагу роботі зі студентами-сиротами, інвалідами, малозабезпеченими з питань їх соціального захисту, навчання, соціально-побутових умов проживання, вирішення особистих проблем.

2.12. Розробляє виховні заходи, спрямовані на соціально-культурну адаптацію студентів-іноземців, залучення їх до вивчення української мови, культури, традицій, звичаїв українського народу, культури міжнародного спілкування і дружби між народами.

2.13. Вивчає, узагальнює та забезпечує поширення в інституті кращого досвіду організації виховного процесу на факультетах, студентських групах та потоках.

2.14. Пропонує деканам, директору інституту та ректору університету прізвища студентів як для заохочення за активну роботу, так і для стягнень за порушення правил внутрішнього розпорядку.

3. Сектор інформаційного забезпечення

Сектор інформаційного забезпечення контролює та координує інформаційне забезпечення діяльності інституту, спрямоване на популяризацію та пропаганду його досягнень, формування привабли-

вого іміджу на ринку освітянських послуг, забезпечення зв'язків з громадськістю.

Сектор виконує наступні *функції*:

3.1. Доводить до широкого загалу інформацію про основні напрямки діяльності інституту, його місце в освітянському житті України, хроніку подій, пов'язаних із життям, відомості про нові відкриття та досягнення науковців інституту, кращих студентів та випускників.

3.2. Регулярно наповнює сторінку новин веб-сайту інституту статтями, повідомленнями, оголошеннями, анонсами тощо.

3.3. Щомісячно сприяє випуску студентської газети.

3.4. Збирає та формує текстову інформацію й доносить до загалу актуальні новини про навчальний заклад.

3.5. Готує прес-релізи для ЗМІ на основі довідкових матеріалів організаторів конференцій, семінарів тощо.

3.6. Сприяє доступу професорсько-викладацького складу та студентів до ЗМІ для популяризації інституту.

3.7. Координує підготовку та випуск різноманітних брошур, презентацій університету, інститутів та факультетів.

3.8. Разом з іншими структурними підрозділами інституту інформаційно забезпечує рекламну вступну кампанію серед випускників загальноосвітніх шкіл міста, області, регіону, оформляє рекламну продукцію та розміщує її в засобах масової інформації.

3.9. Інформаційно забезпечує заходи, які проводять відділи інституту.

3.10. Оновлює інформаційну документацію, яку розміщують на загальноінститутських інформаційних стендах.

3.11. Забезпечує збір інформації, фотографування та відеозапис університетських подій і заходів та розміщення їх на веб-сторінці вузу з подальшою передачею матеріалів для музею інституту.

3.12. Оформляє вітальні тексти, адреси, папки з нагоди днів народжень та ювілейних дат від імені ректорату університету та забезпечує їх розсилку до адресатів.

4. Сектор культурно-мистецької діяльності

Сектор культурно-мистецької діяльності створений для розкриття творчих здібностей талановитої молоді, задоволення потреб в дозвіллі, активному відпочинку, формуванні духовних цінностей через особисту і колективну залученість студентів до культурно-мистецьких заходів шляхом активної роботи гуртків та студій.

Для виконання поставленої мети сектор виконує такі *функції*:

4.1. Організовує роботу освітньо-мистецького центру (облаштування кімнат для репетицій і гурткової роботи, актові зали, фойє, озвучення та аудіозапис заходів, що відбуваються в інституті).

4.2. Забезпечує необхідним устаткуванням та матеріалами (технічного та електронного характеру тощо) для якісного озвучення та освітлення заходів, які проводять.

4.3. Організовує та забезпечує роботу гуртків та студій, команд КВК, клубу «Що, де, коли?», вокально-інструментальних колективів та хореографічних гуртків (підбір ведучих для проведення мистецьких заходів), вирішує питання придбання й ремонту сценічного обладнання, інструментів, установок, костюмів та декорацій для виступів і святкових програм, інструментів та додаткових звукових й світлових пристроїв.

4.4. Забезпечує проведення громадських, адміністративних, мистецьких та спортивно-масових заходів (місце проведення, необхідне обладнання й оформлення).

4.5. Розробляє мистецькі програми та сценарії концертів, урочистостей, акцій, створює звукові файли для різних святкових дійств.

4.6. Організовує і проводить огляди художньої самодіяльності факультетів, структурних підрозділів інституту, дні факультетів, вечори відпочинку, дискотеки тощо.

4.7. Контролює технічний стан, забезпечує обслуговування та збереження закріпленого за сектором обладнання і матеріалів.

4.8. Спільно із заступниками деканів та кураторами груп підбирає талановиту студентську молодь для подальшого її залучення до гуртків художньої самодіяльності.

4.9. Проводить гурткову роботу з малими вокальними формами (солисти, дуети, тріо, квартети, ансамблі). Готує учасників мистецьких гуртків до виступів у всеукраїнських, обласних, міських, інститутських та факультетських мистецьких програмах.

4.10. Розробляє план роботи мистецьких гуртків та студій, графік їх роботи (репетицій та виступів) із зазначенням дат, місця і характеру проведення.

4.11. Складає звіт про виконання роботи за рік, у якому вказує кількість гуртків, поіменні списки їх учасників, репертуар та час і місце проведення заходів.

4.12. Здійснює монтаж відеороликів проведених заходів.

Додаток А2

Положення про куратора академічної групи**1. Загальні положення**

1.1. Основною організаційною одиницею освітнього процесу у вищому навчальному закладі є студентська академічна група, робота з якою є найважливішим напрямом у системі навчально-виховної діяльності кафедр, факультету та інституту. Консультаційно-методичне керування роботою групи здійснює куратор.

1.2. У своїй діяльності куратор керується чинним законодавством України «Про вищу освіту», наказами Міністерства освіти і науки України, Статутом ВНЗ, рішеннями Вченої ради, наказами та розпорядженнями ректора, Концепцією виховної роботи, правилами внутрішнього розпорядку та цим Положенням.

1.3. Запровадження інституту кураторів у практику навчально-виховної роботи вишу проводиться з метою підвищення ефективності цієї роботи за рахунок покращення її організації, контролю, використання принципу індивідуального підходу, що враховує особистісні та вікові особливості кожного студента. Формування студентського колективу на початковому етапі є метою створення основи для його подальшої роботи на принципах самоврядування.

1.4. Куратор здійснює свою діяльність у взаємодії з кафедрою, деканатом, відділом виховної роботи, студентською радою інституту.

2. Призначення куратора та засади діяльності

2.1. Кваліфікаційною вимогою для призначення куратора є вища професійна освіта зі стажем роботи на посаді науково-педагогічного працівника не менше 1 року.

2.2. Кандидатури новопризначених кураторів навчальних груп обговорюються на засіданні кафедри, відповідне подання здійснюється завідувачем кафедри деканові факультету не пізніше 30 червня поточного навчального року. Кандидатури кураторів погоджуються Вченою радою факультету.

2.3. Призначення кураторів груп здійснюється наказом ректора на основі подання деканів факультетів.

2.4. Куратор веде кожну групу протягом усього періоду навчання студентів у ВНЗ.

2.5. Діяльність куратора фіксується в індивідуальному плані роботи викладача, поряд з його основним навчальним навантаженням, у розділі 5 «Навчально-виховна робота зі студентами».

3. Організація роботи куратора

3.1. Координація діяльності кураторів у групах на факультетах здійснюється проректором з виховної роботи, заступниками деканів з виховної роботи та іншими посадовими особами з урахуванням загального плану виховної роботи в університеті, інститутах, факультетах.

3.2. Планування та координація роботи кураторів на факультеті на загальноінститутському рівні здійснюється проректором з виховної роботи та роботи зі студентськими організаціями, іншими відповідальними особами, призначеними ректором університету.

3.3. Щомісячний план роботи кураторів передбачає:

- систематичні зустрічі куратора з академічною групою для проведення планових та позапланових заходів з виховної роботи;
- систематичні зустрічі куратора з викладачами, що ведуть заняття у цій академічній групі, для одержання інформації про успішність, опанування професійних програм та дисциплінованість студентів;
- план роботи куратора на семестр погоджується заступником декана з виховної роботи та затверджується проректором з виховної роботи та роботи зі студентськими організаціями;
- звіти куратора при потребі заслуховують на засіданнях Вченої ради факультету;
- поточна діяльність куратора фіксується в журналі куратора групи.

3.4. У розкладі занять факультету для студентів перших курсів передбачаються кураторські години.

4. Основні завдання роботи куратора

Головним завданням у діяльності куратора є реалізація на рівні академічної студентської групи комплексного процесу виховання у таких *напрямах*:

- ставлення до суспільства (громадянське виховання, орієнтоване на формування суспільних якостей особистості – громадянської самосвідомості, патріотизму, поваги до закону, суспільної активності, відповідальності, професійної етики);
- громадські відносини (виховання людяності як із громадянсько-правової, так і з моральної позиції – поваги до прав і

свобод особистості, релігійної та етнічної толерантності, гуманності, порядності);

- ставлення до культури (виховання поваги до культурних цінностей та досягнень людства, виховання духовності);
- ставлення до професії (опанування професійною етикою, розуміння суспільної місії своєї професії, формування відповідальності за рівень своїх професійних знань та якість праці);
- міжособистісні стосунки (моральне, розумове, естетичне, фізичне, екологічне, сімейне виховання, пропаганда здорового способу життя).

5. Обов'язки куратора

5.1. Знайомити студентів з організацією навчального процесу, Статутом інституту, правилами внутрішнього розпорядку інституту, правилами проживання в гуртожитку, розпорядженнями декана факультету, наказами ректора університету.

5.2. Сприяти адаптації студентів I курсу до нової системи навчання, паралельно ознайомлювати їх із правами та обов'язками відповідно до законодавства України про освіту, знайомити з історією, традиціями та сучасною організаційною структурою інституту.

5.3. Формувати в групі згуртований студентський колектив; створювати в ньому атмосферу доброзичливості, взаємодопомоги, відповідальності.

5.4. Допомогати студентському колективу у формуванні активу групи, котрий надалі буде самостійно координувати діяльність академічної групи.

5.5. Надавати допомогу активу академічної групи в організаційній роботі, сприяти залученню студентів до науково-дослідної роботи та розвитку різних форм студентського самоврядування.

5.6. Постійно організовувати і проводити моніторинг якості навчання і дисципліни студентів.

5.7. Підтримувати зв'язки з викладачами, які проводять заняття в групі.

5.8. Звітувати про підсумки якості навчання і дисципліну студентів на засіданнях Вченої ради факультету.

5.9. Негайно інформувати керівництво факультету та працівників деканату про факти порушення студентами дисципліни у навчально-виховному процесі.

5.10. Інформувати у разі необхідності батьків та керівників підприємств, установ, організацій, які сплачують за навчання, про якість навчання та дисципліну (поведінку) студента.

5.11. Виховувати у студентів дбайливе ставлення до навчально-матеріальної бази університету.

5.12. Проводити індивідуально-консультативну роботу в групі, враховуючи індивідуальні особливості кожного студента, його сімейно-побутові умови, інтереси, виявляти його здібності, залучати до участі у громадському житті інституту, факультету, культурно-масових та спортивно-оздоровчих заходах.

5.13. Будувати роботу куратора на індивідуальному (особистісно-орієнтованому) підході до студентів, на обізнаності у сфері їхніх інтересів, схильностей, побуту тощо та надавати консультативну допомогу в розв'язанні життєвих проблем.

5.14. За вимоги своєчасно подавати журнал куратора групи для поточного контролю проведеної роботи керівництву факультету.

5.15. Постійно удосконалювати свої знання і уміння з питань педагогіки та психології вищої школи, відвідувати заходи, спрямовані на підвищення власної педагогічної майстерності.

6. Права куратора

6.1. Вносити пропозиції керівництву університету (інституту, факультету) щодо вдосконалення навчально-виховної роботи зі студентами, організації їхнього дозвілля та побуту.

6.2. Одержувати необхідну для ефективної роботи куратора інформацію на кафедрах, в деканаті та органах студентського самоврядування.

6.3. Брати участь у роботі підрозділів університету під час обговорення питань, що стосуються групи або окремих її студентів.

6.4. Підтримувати зв'язки з батьками або родичами студентів.

6.5. Відвідувати навчальні заняття, бути присутнім на заходах та іспитах у своїй групі за погодженням завідувача кафедри.

6.6. Брати безпосередню участь у службових розслідуваннях за фактами порушення дисципліни в академічній групі.

6.7. Брати участь у всіх заходах, що проводяться у групі, в роботі студентської ради університету (інституту, факультету), вносити пропозиції щодо поліпшення роботи цих органів.

6.8. Подавати рекомендації до деканату факультету та органів студентського самоврядування щодо заохочення і підтримки студентів.

6.9. Брати участь у розселенні студентів у гуртожиток та здійснювати перевірку житлово-побутових умов студента.

6.10. За погодженням із групою вносити пропозиції щодо призначення і звільнення старости групи.

6.11. Разом визначати час і місце проведення аудиторних та позааудиторних виховних заходів.

6.12. Відвідувати студентський гуртожиток (кімнати, в яких проживають студенти групи).

7. Відповідальність

7.1. Куратор зобов'язаний дотримуватися морально-етичних норм при спілкуванні зі студентами і не допускати розповсюдження конфіденційної інформації, яка стосується студентів групи.

7.2. Куратор несе відповідальність за належне виконання обов'язків, передбачених цим Положенням.

8. Показники якості роботи куратора

Якість роботи куратора оцінюється на підставі анкетування студентів його академічної групи та викладачів факультету, рейтингу навчальної діяльності групи, кількістю пропусків занять студентами групи без поважних причин, участю студентів у громадському житті групи, факультету, інституту, міста.

Наприкінці навчального року за поданням декана факультету визначають та заохочують кращих кураторів навчальних академічних груп.

Додаток АЗ

Положення про Студентську раду

Розділ 1. Загальні положення

1.1. Студентська рада університету (далі — Студрада) — це орган студентського самоврядування, покликаний здійснювати самостійну громадську діяльність студентів по реалізації функцій управління університетом і здійснюватися студентами у відповідності з метою і завданнями студентських колективів.

1.2 У своїй діяльності Студрада керується цим Положенням, Статутом ВНЗ, Положенням про порядок обрання виконавчих органів студентського самоврядування ВНЗ, чинним Законодавством, Конституцією України та іншими нормативними актами. Студентська рада користується всебічною допомогою і підтримкою адміністрації у вирішенні питань забезпечення своєї діяльності (приміщеннями, обладнанням, документацією, коштами та іншим у межах чинного законодавства).

1.3. Студентська рада вузу вільна від втручання політичних партій, громадських об'єднань, релігійних організацій.

Розділ 2. Мета та завдання Студентської ради

2.1. Основною метою діяльності Студради є:

- забезпечення виконання студентами своїх обов'язків та захисту їх прав;
- сприяння гармонійному розвитку особистості студента, формування у нього навичок майбутнього організатора, керівника;
- вдосконалення навчально-виховного процесу, якісного навчання, виховання духовності і культури студентів, зростання у студентської молоді соціальної активності та відповідальності.

2.2. Основними завданнями Студентської ради є:

- забезпечення і захист прав та інтересів студентів;
- забезпечення виконання студентами своїх обов'язків;
- формування у студентів національної свідомості, гідності та самоповаги, гордості за свій навчальний заклад;
- сприяння навчальній діяльності студентів, залучення їх до науково-дослідної роботи, підвищення якості навчання;
- залучення студентів до безпосередньої участі у реалізації державної молодіжної політики;
- організація співробітництва зі студентами інших навчальних закладів і молодіжними організаціями, в тому числі зарубіжними і міжнародними;
- участь у вирішенні питань міжнародного обміну студентами;
- сприяння працевлаштуванню випускників;
- координація діяльності командирів та старост груп, контроль за дотриманням студентами навчальної та трудової дисципліни, правил носіння форменого одягу, оперативне реагування на їх порушення;

- координація роботи студентів з викладачами, кураторами академічних груп та кафедрами, деканатами факультетів;
- спільно з профкомом участь у розподілі стипендіального фонду та фонду соціальної допомоги студентам та аспірантам в межах існуючого законодавства;
- створення різноманітних студентських гуртків, наукових товариств, творчих об'єднань, центрів, клубів за інтересами;
- залучення студентів до художньої самодіяльності;
- організація і проведення вечорів відпочинку, дискотек, конкурсів, КВК, посвяти у студенти, випускних вечорів, днів факультетів та інших заходів, що носять культурно-розважальний, оздоровчо-спортивний і виховний характер;
- участь у поселенні студентів до гуртожитків та їх виселенні;
- організація належного побуту, відпочинку і дозвілля студентів в гуртожитку разом з деканатами, відділом виховної роботи, завідуючим гуртожитком;
- організація чергування студентів і сприяння у налагодженні пропускнуго режиму в гуртожитку;
- залучення студентів до трудової діяльності у вільний від навчання час спільно з деканатами факультетів;
- пропагування здорового способу життя, запобігання вчиненню студентами правопорушень, вживання ними алкоголю, наркотиків, паління;
- інформування студентів про рішення адміністрації ВНЗ, Вченої ради та інше.

Розділ 3. Структура та організація роботи Студентської ради

3.1. Студентська рада університету реалізується на рівні академічної групи, курсу, факультету та інституту.

3.2. Вищим органом студентського самоврядування є Загальна конференція студентів.

3.3. Виконавчі органи Студентської ради всіх рівнів є виборними, крім випадків, передбачених даним Положенням. Порядок обрання виконавчих органів студентського самоврядування здійснюється відповідно до Положення про вибори виконавчих органів студентського самоврядування вузу.

3.4. Студентську раду очолює Голова Студентської ради вишу, який обирається на Загальній конференції студентів, відповідно до Положення про порядок обрання виконавчих органів студентського самоврядування ВНЗ терміном на 3 роки.

3.5. Студентська рада складається з голови Студентської ради, першого заступника голови Студентської ради, секретаря Студентської ради, керівників відділів Студентської ради та членів Студентської ради.

3.6. Відділи Студентської ради складаються з керівника відділу та членів відділу.

3.7. Студентська рада збирається на чергові та позачергові засідання. Чергові засідання скликає голова Студентської ради не менше ніж два рази на місяць. Позачергові засідання скликаються за ініціативою голови Студентської ради, на вимогу не менше 1/3 членів Студентської ради.

3.8. Засідання Студентської ради є відкритим для всіх студентів вузу.

3.9. Засідання Студентської ради оформлюються протоколами, які підписуються Головою та секретарем Студентської ради.

3.10. Рішення Студентської ради приймаються відносно більшістю голосів за умови присутності не менше 2/3 її членів.

3.11. Рішення Студентської ради є обов'язковими для виконання всіма її членами.

3.12. Студентська рада:

- ухвалює структуру відділів Студентської ради;
- ухвалює план роботи Студентської ради;
- погоджує призначення заступника голови, секретаря, керівників відділів Студентської ради;
- скликає Загальну конференцію студентів;
- виносить на розгляд Конференції студентів питання, що вимагають її розгляду;
- вносить пропозиції адміністрації ВНЗ щодо організації навчального процесу, забезпечення соціально-побутових, оздоровчих і культурних потреб студентів;
- вносить пропозиції щодо матеріального та морального заохочення студентів, які досягли успіхів у навчанні, науковій роботі, громадській діяльності, роботі органів студентського самоврядування, надання матеріальної допомоги студентам;
- контролює дотримання студентами Правил внутрішнього розпорядку ВНЗ;

- забезпечує інформування студентів з питань, що стосуються їх інтересів;
- здійснює інші повноваження у відповідності з завданнями, визначеними цим Положенням, Статутом і Правилами внутрішнього розпорядку ВНЗ.

3.13. Голова Студентської ради:

- очолює та організовує роботу Студентської ради відповідно до основних завдань діяльності органів студентського самоврядування;
- затверджує рішення Студентської ради;
- контролює виконання рішень Студентської ради;
- затверджує план роботи Студентської ради;
- затверджує структуру відділів Студентської ради;
- представляє Студентську раду ВНЗ в стосунках з іншими громадськими та молодіжними організаціями та студентами інших навчальних закладів України і інших країн;
- вносить свої пропозиції до ректорату вищого навчального закладу, що стосуються організації навчального процесу, соціально-побутових, оздоровчих і культурних потреб студентів;
- входить до складу Вченої ради вузу;
- призначає заступника голови, секретаря, керівників відділів Студентської ради за погодженням Студентської ради;
- затверджує склад відділів Студентської ради за поданням керівників відділів Студентської ради;
- має право давати доручення всім членам Студентської ради;
- здійснює інші повноваження у відповідності із завданнями, визначеними цим Положенням, Статутом і Правилами внутрішнього розпорядку ВНЗ.

3.14. В разі неможливості виконання головою Студентської ради своїх обов'язків, його обов'язки виконує заступник голови Студентської ради.

3.15. Повноваження голови Студентської ради припиняються достроково у разі:

- особистої заяви про відставку;
- неможливості виконувати свої повноваження за станом здоров'я;
- усунення з посади, якщо на Загальній конференції студентів за це проголосувало не менше 2/3 делегатів.

Розділ 4. Загальна конференція студентів

4.1. Загальна конференція студентів є вищим органом студентського самоврядування, на розгляд якої виносяться найважливіші питання життя студентів, обумовлені основними завданнями діяльності організації.

4.2. Делегатами на Загальну конференцію студентів є студенти денної форми навчання у складі і кількості, затвердженій Студентською радою відповідно до кількості студентів, що навчаються на курсах.

4.3. Загальна конференція студентів:

- ухвалює Положення про студентське самоврядування та зміни до нього;
- обирає Голову Студентської ради таємним голосуванням;
- контролює роботу виконавчих органів студентського самоврядування;
- заслуховує звіт Студентської ради про виконану роботу;
- здійснює інші повноваження у відповідності із завданнями, визначеними цим Положенням, Статутом і Правилами внутрішнього розпорядку ВНЗ.

4.4. Загальна конференція студентів скликається Студентською радою раз на рік. Позачергова Загальна конференція студентів може скликатися за рішенням Студентської ради.

4.5. Конференція студентів є легітимною, якщо на ній присутні не менше 2/3 всіх делегатів.

4.6. Рішення Загальної конференції студентів приймаються відносною більшістю голосів.

4.7. Рішення Загальної конференції студентів є обов'язковим для виконання всім членам організації.

Розділ 5. Права та обов'язки членів Студентської ради

5.1. Члени Студентської ради мають право:

- звертатися до деканатів факультетів ректорату університету з пропозиціями і заявами, пов'язаними з вирішенням завдань, передбачених основними завданнями діяльності органів студентського самоврядування;
- виступати з пропозиціями та брати особисту участь у комісіях, створених адміністрацією для контролю за якістю навчального процесу, а також при вирішенні конфліктних ситуацій, що виникають між студентами та представниками адміністрації або окремими викладачами;

– отримувати в структурних підрозділах інституту об'єктивну і повну інформацію з питань, що стосуються студентів, а також здійснювати інші повноваження, передбачені Статутом ВНЗ і цим Положенням.

5.2. Члени Студентської ради мають права та обов'язки, якими наділені студенти вищих навчальних закладів України згідно чинного законодавства та відповідно Статуту ВНЗ.

Додатково члени Студентської ради *мають право*:

- обирати і бути обраними до будь-якого органу Студентської ради вузу;
- звертатися до інших членів Студентської ради стосовно питань, що належать до її компетенції та отримувати відповідь по суті.

5.3. Члени Студентської ради *зобов'язані*:

- чітко дотримуватися інструкції цього Положення, Положення про порядок обрання виконавчих органів студентського самоврядування ВНЗ, Статуту ВНЗ, Правил внутрішнього розпорядку ВНЗ і наказів ректора ВНЗ;
- виконувати рішення і вимоги органів студентського самоврядування, що спрямовані на досягнення мети і вирішення завдань організації.

Розділ 6. Фінансування та матеріально-технічне забезпечення діяльності Студентської ради

6.1. Для забезпечення діяльності Студентської ради ВНЗ адміністрація вузу надає приміщення, обладнання, інвентар тощо.

6.2. Фінансування діяльності органів студентського самоврядування може здійснюватися за рахунок:

- добровільних грошових внесків студентів;
- спонсорських коштів;
- коштів або майна, які надходять у вигляді безповоротної фінансової допомоги або добровільних пожертвувань;
- цільових коштів, спрямованих на основну діяльність органів студентського самоврядування ВНЗ.

Розділ 7. Прикінцеві та перехідні положення

7.1. Це Положення набуває чинності з моменту його ухвалення на Загальній конференції студентів ВНЗ та погодження з адміністрацією вузу і є основним документом, на підставі якого діє Студентська рада.

7.2. Зміни та доповнення до даного Положення вступають в силу з моменту їх ухвалення на Загальній конференції студентів ВНЗ.

7.3. Вирішення питань, що не врегульовані цим Положенням та іншими нормативними актами належить до компетенції Студентської ради ВНЗ.

Додаток А4

Положення про порядок обрання виконавчих органів студентського самоврядування

Розділ 1. Загальні положення

1.1. Виконавчі органи студентського самоврядування обирають студенти вищого навчального закладу (далі — ВНЗ) на основі рівного та прямого виборчого права шляхом таємного голосування на Конференції студентів ВНЗ.

1.2. Вибори виконавчих органів студентського самоврядування є рівними. Студенти ВНЗ беруть участь у виборах на рівних засадах.

Усі кандидати в органи студентського самоврядування мають рівні права і можливості брати участь у виборчому процесі.

Рівність прав і можливостей участі у виборчому процесі забезпечується:

1) заборонаю привілеїв чи обмежень кандидатів в органи студентського самоврядування за ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання або іншими ознаками;

2) заборонаю використання для проведення передвиборної агітації інших засобів, крім засобів наданих адміністрацією інституту.

1.3. Вибори виконавчих органів студентського самоврядування є прямими. Студенти ВНЗ (далі — виборці) безпосередньо обирають виконавчі органи студентського самоврядування.

1.4. Вибори виконавчих органів студентського самоврядування є вільними.

Виборцям забезпечують умови для вільного формування своєї волі та її вільного виявлення при голосуванні.

Застосування насильства, погроз, обману, підкупу чи будь-яких інших дій, що перешкоджають вільному формуванню та вільному виявленню волі виборця, забороняється.

1.5. Контроль за волевиявленням виборців забороняється.

1.6. Право висування кандидатів у члени виконавчих органів студентського самоврядування (далі — кандидати) належить студентам ВНЗ денної форми навчання. Це право реалізується ними через Загальні збори студентів всіх рівнів або шляхом самовисування у порядку, встановленому цим Положенням.

1.7. Членом виконавчого органу студентського самоврядування може бути обраний будь-який студент, який навчається у ВНЗ на денній формі навчання, за виключенням випадків визначених цим Положенням.

1.8. Виборчий процес — це здійснення суб'єктами, визначеними пунктом 1.9. цього Положення, виборчих процедур, передбачених цим Положенням.

Виборчий процес здійснюється на засадах:

- законності та заборони незаконного втручання будь-кого у цей процес;
- рівності всіх кандидатів у виконавчі органи студентського самоврядування;
- свободи передвиборної агітації.

Виборчий процес включає такі етапи:

- 1) складання списків виборців;
- 2) висування та реєстрація кандидатів;
- 3) проведення передвиборної агітації;
- 4) голосування;
- 5) підрахунок голосів виборців та встановлення підсумків голосування і результатів виборів.

1.9. Виборчий процес завершується офіційним оприлюдненням результатів виборів (відповідно до п. 7.1.) або офіційною публікацією (оголошенням) рішення Виборчої комісії про призначення повторних виборів.

1.10. Суб'єктами виборчого процесу є:

- студенти ВНЗ (далі — виборці);
- кандидати, зареєстровані у порядку, встановленому цим Положенням;
- Виборча комісія;
- спостерігачі.

1.11. Кількість виборців на вибори голови Студентської ради встановлюється відповідною Студентською радою (визначається на попередньому засіданні Студентської ради інституту і оприлюднюється на Конференції).

Кількість кандидатів, зареєстрованих у порядку, встановленому цим Положенням, є необмеженою.

Кількість членів Виборчої комісії встановлюється відповідно до п. 3.2.

Кількість спостерігачів пропорційна кількості факультетів університету, але не більше ніж подвоєна кількість членів виборчої комісії.

Розділ 2. Види виборів виконавчих органів студентського самоврядування, порядок і терміни їх призначення

2.1. Вибори виконавчих органів студентського самоврядування (далі — вибори) можуть бути черговими, позачерговими та повторними.

2.2. Чергові вибори проводяться у зв'язку з закінченням строку повноважень відповідного органу або посадової особи і не потребують окремого рішення про призначення виборів.

2.3. Позачергові вибори оголошуються головою Студентської ради університету або відповідною Студентською радою в порядку, встановленому цим Положенням.

2.4. Повторні вибори призначаються в порядку, встановленому цим Положенням, у разі визнання виборів недійсними або такими, що не відбулися, або у разі визнання особи такою, яка відмовилася від посади, або у випадку, передбаченому п. 6. 9 цим Положенням.

2.5. Чергові вибори відбуваються протягом останнього місяця останнього року повноважень в робочий день. Початок виборчого процесу чергових виборів Виборча комісія оголошує за 30 днів до дня виборів.

2.6. Позачергові вибори відбуваються в термін, визначений Студентською радою після офіційного оголошення про дострокове припинення повноважень посадової особи або виконавчого органу студентського самоврядування на загальних зборах відповідного органу в робочий день.

2.7. Повторні вибори відбуваються в 15-денний строк з дня оголошення Виборчою комісією рішення про їх призначення в

робочий день. Рішення про призначення повторних виборів приймається Виборчою комісією не пізніше як у 3-денний строк з дня прийняття рішення:

- про визнання виборів недійсними;
- про визнання виборів такими, що не відбулися;
- про визнання особи такою, яка відмовилася від посади; а також у випадку, передбаченому п. 6. 9 цього Положення.

Розділ 3. Виборча комісія та її повноваження

3.1. Виборча комісія створюється Студентською радою інституту за 40 днів для організації, проведення виборів голови Студентської ради та надання методичної допомоги Студентській раді для організації та проведення виборів.

3.2. Виборча комісія формується з представників всіх факультетів (по 1 студенту з кожного курсу факультету), які обираються відповідною Студентською радою.

3.3. Голова виборчої комісії та секретар виборчої комісії обираються членами виборчої комісії на першому засіданні. Рішення приймаються простою більшістю голосів.

3.4. Повноваження виборчої комісії:

- складає списки виборців окремо для кожного факультету;
- реєструє або відмовляє у реєстрації кандидатів;
- затверджує форму і текст бюлетеня для таємного голосування;
- контролює проведення передвиборної агітації кандидатами;
- інформує виборців про час і місце голосування;
- підраховує голоси виборців;
- призначає повторні та позачергові вибори голови Студентської ради.

3.5. На засіданні Виборчої комісії ведеться протокол, що підписується головою та секретарем виборчої комісії.

Розділ 4. Висування і реєстрація кандидатів

4.1. Кандидата на посаду голови Студентської ради висуває Студентська рада інституту шляхом подання до Виборчої комісії витягу з протоколу засідання, підписаний головуючим протоколу зборів.

4.2. Студент ВНЗ може самовисунути кандидатом на посаду у виконавчі органи студентського самоврядування шляхом подання заяви до Студентської ради університету або до Виборчої комісії про бажання балотуватися на відповідну посаду. Виключення становлять особи, перелічені в п. 4. 4. цим Положенням.

4.3. Висування та реєстрація кандидатів здійснюється не пізніше як за 7 днів до дня голосування.

4.4. Не може бути включеним у виборчий список на вибори голови Студентської ради університету студент, який має академічні заборгованості на момент балотування.

4.5. Кожен кандидат повинен подати особисту заяву про бажання балотуватися на відповідну посаду. Також своє резюме (з фотокарткою), передвиборну програму (у друкованому вигляді, викладену державною мовою, надруковану 14 шрифтом, 1,5 інтервалом, обсягом до 2 аркушів (А-4) у Виборчу комісію.

4.6. Після отримання всіх документів, передбачених п. 4.2., 4.5., Виборча комісія приймає рішення про реєстрацію кандидата.

4.7. Виборча комісія відмовляє у реєстрації кандидата у разі порушення, встановленого цим Положенням порядку висування кандидата, відсутності або неналежного оформлення документів, встановлених п. 4.2., 4.5.

Рішення про відмову в реєстрації кандидата повинно містити вичерпні підстави відмови. Копія цього рішення видається кандидату не пізніше наступного дня після його прийняття, але не пізніше як за 7 днів до початку виборів.

Рішення про відмову в реєстрації кандидата може бути оскаржено до Студентської ради університету не пізніше як за 5 днів до початку виборів.

4.8. Кандидат може бути виключений з виборчого списку в разі недотримання вимог цього Положення.

Розділ 5. Передвиборна агітація

5.1. Передвиборна агітація розпочинається з моменту реєстрації кандидата і закінчується за 1 день до дня голосування.

5.2. Передвиборна агітація може здійснюватися у будь-яких формах і будь-якими засобами, що не суперечать чинному законодавству України, Статуту ВНЗ, Правилам внутрішнього розпорядку ВНЗ, Положенню про студентське самоврядування ВНЗ та цьому Положенню.

Розділ 6. Голосування та встановлення результатів виборів

6.1. Форма і текст виборчого бюлетеня для таємного голосування на Конференції студентів університету затверджуються Виборчою комісією не пізніше як за 3 дні до дня виборів. Форма і текст виборчого бюлетеня для таємного голосування затверджується

Студентською радою не пізніше як за 3 дні до дня виборів.

6.2. Выборчий бюлетень повинен містити дату виборів, відомості в алфавітному порядку за прізвищами зареєстрованих кандидатів із зазначенням їх прізвищ, імен, по батькові. Праворуч проти відомостей про кожного кандидата розташовується порожній квадрат. Після прізвищ усіх кандидатів у виборчому бюлетені зазначається: «Не підтримую жодного кандидата» і праворуч від цих слів розташовується порожній квадрат.

6.3. Голосування проводиться в кабінках для голосування.

6.4. Про час і місце голосування Выборча комісія сповіщає виборців не пізніше як за 7 днів до дня його проведення.

6.5. Підрахунок голосів виборців здійснюється відкрито і гласно членами виборчої комісії, яке проводиться у тому ж приміщенні, де відбувалося голосування.

6.6. Недійсними вважаються виборчі бюлетені, на яких:

- у виборчому бюлетені для голосування зроблено більш як одну позначку проти прізвищ кандидатів чи проти прізвища кандидата і тексту «Не підтримую жодного кандидата»;
- не поставлено жодної позначки;
- неможливо з інших причин встановити зміст волевиявлення виборця.

6.7. Недійсними також вважаються виборчі бюлетені, які не відповідають формі і змісту виборчого бюлетеня, встановленого Выборчою комісією.

6.8. Выборча комісія складає протокол про підрахунок голосів. До протоколу про підрахунок голосів виборців прописом та цифрами заносяться:

- кількість виборців, внесених до списку виборців;
- кількість невикористаних виборчих бюлетенів для голосування;
- кількість виборців, які отримали виборчі бюлетені;
- кількість виборців, які взяли участь у голосуванні;
- кількість виборчих бюлетенів, визнаних недійсними;
- кількість голосів виборців, поданих за кожного кандидата;
- кількість виборців, які не підтримали жодного кандидата.

У протоколі про підрахунок голосів виборців зазначаються дата підписання членами Выборчої комісії. Протокол підписується го-

ловою, секретарем та іншими членами виборчої комісії, які присутні на засіданні комісії.

6.8. Обраним у день виборів голови Студентської ради вважається кандидат, який одержав на виборах найбільшу кількість голосів виборців, які взяли участь у голосуванні. Про обрання голови Студентської ради за підсумками голосування у день виборів Выборча комісія приймає рішення. У протоколі Выборчої комісії про підсумки голосування в день виборів голови Студентської ради при цьому зазначаються прізвище й ініціали кандидата, який відповідно до цього Положення обраний головою Студентської ради.

6.9. У разі, якщо найбільшу і водночас однакову кількість голосів виборців набрали два або більше кандидатів, Выборча комісія приймає рішення про призначення повторного голосування щодо цих кандидатів.

6.10. Повторне голосування проводиться з дотриманням вимог цього Положення.

6.11. Выбори вважаються такими, що відбулися, якщо участь у голосуванні взяло не менше 2/3 виборців.

6.12. Кандидат на посаду не може відмовитись від отриманих голосів на користь інших кандидатів.

6.13. У разі виявлення порушень, які мали місце до дня голосування, скарги подаються до Выборчої комісії до дня голосування.

Результати виборів можуть бути оскаржені до Студентської ради університету протягом наступного дня після офіційного оголошення результатів. Підставами такого оскарження є порушення, які мали місце під час голосування.

6.14. Новообраний голова Студентської ради вступає на посаду не пізніше як через п'ять днів після офіційного оприлюднення результатів виборів.

Розділ 7. Офіційне оприлюднення результатів виборів

Выборча комісія оприлюднює результати виборів голови Студентської ради на веб-сайті вузу.

Розділ 8. Прикінцеві і перехідні положення

8.1. Це Положення набирає чинності з моменту прийняття на зборах Студентської ради інституту і є основним документом на підставі якого обираються виконавчі органи студентського самоврядування у ВНЗ.

8.2. Забороняється втручання у перебіг виборів органів студентського самоврядування адміністрації ВНЗ та інших осіб, які не є студентами цього навчального закладу.

8.3. Членство у виконавчих органах студентського самоврядування автоматично втрачають особи, які перестають бути студентами денної форми навчання ВНЗ.

8.4. Вирішення питань стосовно порядку обрання виконавчих органів студентського самоврядування, що не врегульовані цим Положенням, належить до компетенції Вибірчої комісії, за згодою Студентської ради інституту.

Додаток А5

Положення про волонтерський загін

1. Загальні положення

1.1. Волонтерський загін створюється з метою поширення ідей гуманізму, поваги до старших, бездоленних та літніх людей; об'єднання студентської молоді, яка на добровільних засадах прагне брати участь у соціальних програмах із попередження негативних явищ у молодіжному середовищі, надання допомоги одноліткам у їх розвитку, соціальному становленні та інтеграції у суспільстві.

1.2. Загін формується та діє на підставі добровільності, самоврядування та рівності його членів.

1.3. Загін може мати власну символіку та іншу атрибутику.

2. Обов'язки волонтера

2.1. Брати участь у розвитку волонтерського руху.

2.2. Задовольняти соціальні та культурні інтереси громадян.

2.3. Організувати та надавати посильну соціальну допомогу різним верствам населення:

- інвалідам і ветеранам війни та праці;
- незахищеним у соціальному плані громадянам, дітям тощо.

2.4. Надавати соціальну допомогу громадянам, які потрапили в екстремальну та кризову життєву ситуацію.

2.5. Доводити до відома молоді інформацію щодо профілактики та запобігання тютюнопаління, алкоголізму, наркоманії; хвороб, що передаються статевим шляхом тощо.

2.6. Вивчати та впроваджувати передовий міжнародний і вітчизняний досвід із питань волонтерського руху.

2.7. Розробляти, втілювати та брати участь у соціальних проєктах, програмах, заходах, акціях тощо.

3. Права волонтера

3.1. Членами волонтерського загону можуть бути студенти та викладачі, які користуються авторитетом, відзначаються високими моральними якостями, мають організаторські здібності та орієнтуються на цінності суспільства.

3.2. Члени загону можуть вийти з членства за особистим бажанням чи бути відрахованими за рішенням зборів волонтерського загону за обставини, які не відповідають даному положенню.

Додаток А6

Положення про Комісію з профілактики правопорушень

1. Загальні положення

1.1. Комісія з профілактики правопорушень серед студентів університету (далі — Комісія) є постійно діючим органом, який утворюють з метою забезпечення високого рівня корпоративної культури, посилення контролю за дотриманням особами, які навчаються у вищому навчальному закладі, «Правил внутрішнього розпорядку ВНЗ», «Положення ВНЗ» і «Правил внутрішнього розпорядку в студентських гуртожитках», оперативності реагування, забезпечення об'єктивності накладання відповідних стягнень за аналогічні правопорушення, що скоєні особами, які навчаються в інституті, а також підвищення їх правосвідомості.

1.2. Комісія у своїй роботі керується законодавством України, нормативною базою ВНЗ, а також загальними засадами об'єктивності, законності, справедливості та неупередженості.

2. Завдання та обов'язки комісії

2.1. Основними завданнями комісії є:

- профілактика правопорушень серед осіб, які навчаються на факультеті (організація та контроль за проведенням лекцій, зустрічей та інших заходів із представниками правоохоронних органів, медичних, юридичних закладів тощо);

- оперативний розгляд правопорушень, скоєних особами, які навчаються на факультеті, і винесення об'єктивного рішення;
- контроль за своєчасним та адекватним реагуванням підрозділів університету на правопорушення;
- удосконалення нормативно-правової бази з профілактики правопорушень;
- оперативне інформування студентського середовища та колективу університету про існуючий стан та окремі серйозні випадки правопорушень;
- розробка та використання єдиної та об'єктивної системи критеріїв для оцінки та винесення стягнень.

2.2. Комісія відповідно до покладених на неї завдань:

- розглядає правопорушення, що скоєні особами, які навчаються на факультеті, і надає пропозиції щодо накладання відповідних стягнень на цих осіб;
- здійснює розгляд правопорушень на підставі первинних документів (протоколів правопорушень, скарг, службових записок, листів, актів тощо та пояснювальних записок студентів, які скоїли правопорушення) та інших додаткових матеріалів, які надійшли до неї;
- розглядає пропозиції, що надійшли від підрозділів університету, щодо покращення системи профілактики правопорушень;
- здійснює систематичний контроль відпрацювання підрозділами університету правопорушень;
- готує пропозиції щодо удосконалення нормативно-правової бази з профілактики правопорушень.

3. Порядок формування складу та роботи комісії

3.1. До складу комісії входять представники адміністрації та Студентської Ради університету (за згодою).

3.2. Персональний склад комісії затверджують наказом ректора університету.

3.3. Голова комісії організовує її роботу і несе персональну відповідальність за виконання покладених на Комісію завдань. У разі відсутності голови його обов'язки виконує заступник голови.

3.4. Формою роботи Комісії є засідання, яке вважається правомірним, якщо на ньому присутні не менше ніж дві третини членів Комісії.

3.5. Підставою для розгляду правопорушення є скарги, службові записки, листи, акти тощо.

3.6. Рішення приймають простою більшістю голосів членів Комісії, присутніх на засіданні.

3.7. Рішення Комісії оформлюється протоколом, який підписується головою Комісії (за відсутності голови – його заступником). Протоколи засідань Комісії веде секретар.

3.8. Остаточне прийняття рішення щодо накладання стягнення розглядають, як правило, протягом 10 календарних днів після відповідного засідання Комісії.

3.9. У разі необхідності з'ясування додаткових обставин та отримання відповідної інформації для остаточного прийняття рішення Комісія здійснює запит у відповідний підрозділ.

3.10. У разі прийняття остаточного рішення на рівні підрозділу щодо накладання ним стягнення зазначене рішення в обов'язковому порядку погоджується з головою Комісії. При цьому в разі надання підрозділом пропозицій стосовно зміни міри стягнення він надає обґрунтування та відповідні документи.

4. Права комісії

Комісія має право:

- утворювати робочі групи для підготовки питань, що належать до її повноважень;
- залучати спеціалістів і представників підрозділів університету та правоохоронних структур для розгляду питань, що належать до її повноважень;
- одержувати в установленому порядку від керівників підрозділів університету та правоохоронних структур інформацію, документи і матеріали, що необхідні для виконання покладених на неї завдань.

Додаток А7

Положення про конкурс «Студент року»

1. Загальні положення

1.1. У конкурсі беруть участь студенти денної форми навчання.

1.2. Конкурс проводиться з метою:

- підвищення якості навчання студентів;
- активізації їхньої науково-дослідницької роботи;

- розвитку громадської активності студентів,
- виявлення та підтримки обдарованої й талановитої молоді;
- подальшого розвитку у студентів творчого потенціалу та здібностей;
- розвитку лідерських якостей тощо.

1.3. Терміни проведення конкурсу визначає ректор університету.

1.4. Конкурс проводиться у номінаціях:

- «Науковець року»;
- «Громадський діяч року»;
- «Спортсмен року»;
- «Активіст художньої самодіяльності року»;
- «Староста року»;

1.5. Організаторами конкурсу є адміністрація університету (інституту, факультету), відділ виховної роботи зі студентами, Студентська рада ВНЗ.

2. Умови, порядок і терміни проведення конкурсу

2.1. Конкурс проводять щорічно. Його оголошують у кожній групі на початку навчального року. Підсумки конкурсу підводять в кінці поточного навчального року. При визначенні переможців ураховують досягнення студента за останній навчальний рік (за умови позитивних показників у попередні роки).

2.2. Конкурс проводять у два етапи:

- *перший етап* — на рівні факультету;
- *другий етап* (заключний) — на рівні університету.

2.3. Проведення конкурсу на факультетах здійснює конкурсна комісія, персональний склад якої затверджує декан. До складу комісії можуть входити:

- заступники декана факультету з навчальної, наукової та виховної роботи;
- завідувачі кафедрями;
- представники Студентської ради факультету;
- голови наукових товариств факультету;
- куратори;
- науково-педагогічні працівники тощо.

2.4. Для підведення підсумків другого етапу конкурсу в університеті створюється конкурсна комісія у складі:

- проректорів університету з наукової, навчальної та виховної роботи;

- директорів інститутів (деканів факультетів);
- голови Студентської ради університету;
- начальника відділу виховної роботи зі студентами;
- представників інших структурних підрозділів університету (за необхідності).

2.5. *Обов'язки* конкурсної комісії:

- визначення секретаря конкурсної комісії;
- збір та обробка даних про всебічні досягнення студентів;
- оформлення поточної документації у вигляді протоколів засідань конкурсної комісії;
- підготовка проекту наказу про нагородження переможців конкурсу.

2.6. Переможців конкурсу визначають за такими *критеріями*:

1. Якість навчання.
2. Результати у науковій роботі (I-III місця на міжнародних, Всеукраїнських олімпіадах, конкурсах; наявність опублікованих наукових статей, розробок тощо).
3. Результативна участь у міжнародних, Всеукраїнських проєктах інноваційної спрямованості (отримані гранти, стипендії тощо).
4. Участь у розробці інноваційних технологій для навчання та фахової підготовки (розробка програм тощо).
5. Поєднання навчання і роботи за напрямом майбутнього фаху.
6. Дотримання здорового способу життя та його популяризація серед студентської молоді.
7. Активна участь у громадському житті університету й міста. Ініціювання й проведення різноманітних акцій і заходів громадської спрямованості.
8. Участь у колективах художньої самодіяльності.
9. Активна робота в органах самоврядування. Підготовка й проведення заходів у групі, участь у факультетських, інститутських заходах.
10. Спортивні досягнення (спортивний розряд, призові місця у змаганнях, участь у командах вищої ліги тощо).

3. Оцінка конкурсу

3.1. Перший етап.

Конкурсна комісія на чолі з деканом факультету розглядає кандидатури кращих студентів, подані кафедрами, обирає переможця в кожній номінації. В Протоколі конкурсної комісії де-

тально висвітлюється інформація про успіхи й досягнення студента-переможця.

3.2. Другий етап.

Конкурсна комісія університету визначає місця переможців конкурсу. Розробляє проекти наказу про заохочення переможців.

4. Нагородження переможців конкурсу

4.1. Студентів-переможців нагороджують дипломами та пам'ятними призами.

4.2. Інформацію про хід і підсумки конкурсу висвітлюють у студентській газеті, обласних і міських ЗМІ.

До положення про проведення конкурсу «Студент року»

Підведення підсумків здійснюється за такими критеріями:

Номінація «Науковець року»

1. Номінантами конкурсу можуть бути особи, які показали відмінні та добрі результати у навчанні.
2. Наукові публікації — 10 балів (за 1 публікацію).
3. Участь у наукових конференціях, семінарах, симпозиумах, олімпіадах:

	На рівні вузу	На рівні області	На рівні України	На міжнародному рівні
Участь	+5	+10	+15	+20
III місце	5	20	40	70
II місце	10	25	50	80
I місце	15	30	60	100

Номінація «Громадський діяч»

1. Номінантами конкурсу можуть бути особи, які показали відмінні та добрі результати у навчанні.
2. Участь у громадському житті:

	На рівні факультету	На рівні університету	На рівні міста	На рівні України
Участь	10	20	30	40

3. Організація громадських заходів, акцій.

Номінація «Спортсмен року»

1. Номінантами конкурсу можуть бути особи, які показали відмінні та добрі результати у навчанні.

2. Участь у спортивних заходах:

	На рівні вузу	На рівні області	На рівні України	На міжнародному рівні
Участь	+5	+10	+15	+20
III місце	5	20	40	70
II місце	10	25	50	80
I місце	15	30	60	100

Номінація «Активіст художньої самодіяльності»

1. Номінантами конкурсу можуть бути особи, які показали відмінні та добрі результати у навчанні.
2. Участь у художній самодіяльності:

	На рівні вузу	На рівні області	На рівні України	На міжнародному рівні
Участь	+5	+10	+15	+20
III місце	5	20	40	70
II місце	10	25	50	80
I місце	15	30	60	100

Номінація «Староста року»

1. Номінантами конкурсу можуть бути особи, які показали відмінні та добрі результати у навчанні.
2. Активна участь у роботі Студентської ради — 20 балів.
3. Організація участі групи у громадському житті університету — 20 балів.

Додаток А8

Положення про проведення конкурсу «Кращий студент-випускник зі спеціальності»

1. Загальні положення.

Конкурс «Кращий студент-випускник зі спеціальності» — це творче змагання з теоретичної та практичної підготовки студентів зі спеціальностей, за якими здійснюється підготовка фахівців на факультетах вищого навчального закладу. У конкурсі беруть участь студенти-випускники п'ятого курсу.

1.1. Конкурс проводиться щорічно в університеті у номінаціях, які відповідають напрямам підготовки.

1.2. Конкурс проводиться з метою:

- виявлення та підтримки обдарованої, талановитої молоді;
- підвищення якості професійної підготовки студентів;
- стимулювання творчої праці студентів та науково-педагогічних працівників;
- подальшого розвитку у студентів професійних знань, умінь і навичок;
- розвитку професійної майстерності та творчого потенціалу;
- виховання у студентів свідомого ставлення до своїх професійних обов'язків як вищої цінності людини і суспільства;
- формування готовності до праці в умовах ринкової економіки;
- розвитку у студентів діловитості, підприємливості.

2. *Організація та порядок проведення конкурсу.*

Організаторами конкурсу є ректорат ВНЗ, деканат, випускаючі кафедри за спеціальностями підготовки та Студентська рада університету.

Конкурс проводять у два етапи. Про проведення конкурсу повідомляють навчальні групи відповідної спеціальності підготовки на початку навчального року. Остаточні підсумки конкурсу підводять після завершення роботи ДЕК. При визначенні переможців ураховують досягнення студента за останній навчальний рік, результати проходження переддипломної практики, виконання практичних завдань за фахом, якість виконання і захисту дипломної роботи.

2.1. Перший етап конкурсу проводиться після завершення переддипломної практики студентів випускного курсу. Він складається з:

- захисту звіту про переддипломну практику;
- виконання практичних завдань за фахом.

Зміст, обсяг, терміни виконання та критерії оцінювання завдань визначаються конкурсними підкомісіями, які формуються завідувачами кафедр.

До складу підкомісії кафедри призначаються: найбільш досвідчені науково-педагогічні працівники кафедр, головою підкомісії є завідувач кафедри. У роботі підкомісії можуть брати участь представники підприємств закладів та організацій, до яких потенційно можуть бути працевлаштовані випускники.

За підсумками проведення першого етапу, відповідно до отриманих оцінок, кожний учасник конкурсу посідає певне місце (M1) серед студентів своєї спеціальності.

2.2. Другий етап конкурсу проходить під час захисту дипломних проектів та робіт студентів V курсу.

- Оцінювання якості дипломних проектів та робіт здійснюють Державні екзаменаційні комісії за відповідною спеціальністю, до складу яких входять члени конкурсних підкомісій кафедр.
- За результатами захисту кожному студенту також визначається відповідне місце (M2).

Переможці конкурсу визначаються за сумою місць, які вони посіли у першому та другому етапах.

Враховуючи різницю у складності та трудомісткості етапів конкурсу, доданки M1 та M2 підсумовуються, з відповідною вагою кожен, а саме остаточною сумою місць визначається за формулою:

$$M=0,25M1+0,75M2$$

Підбиття підсумків у двох етапах конкурсу, визначення переможців конкурсу та подання рекомендації щодо їх заохочення здійснює конкурсна комісія, до складу яких входять:

- проректор з навчальної, наукової, виховної роботи вузу;
- заступники декана з навчально-наукової і виховної роботи;
- представники органів студентського самоврядування;
- члени фахових підкомісій випускаючих кафедр.

3. *Нагородження переможців конкурсу.*

3.1. Студентів-переможців нагороджують дипломами та пам'ятними призами або грошовими преміями. Фотографії переможців, замітки про них розміщують у спеціальному випуску студентської газети.

3.2. Інформацію про хід і підсумки конкурсу висвітлюють у студентській газеті, на сайті університету (інституту, факультету), обласних і міських ЗМІ.

Додаток А9

ЗАКОН УКРАЇНИ про молодіжні та дитячі громадські організації

(Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1999, 3.1, ст.2)

(Щодо визнання неконституційними окремих положень див. Рішення Конституційного Суду № 18-рп/2001 (v018p710-01) від 13.12.2001)

(Зі змінами, внесеними згідно із Законами № 271-V (271-16) від 19.10.2006, ВВР, 2006, № 50, ст. 501 № 2749-VI (2749-17) від 02.12.2010, ВВР, 2011, № 18, ст.125)

Цей Закон визначає особливості організаційних і правових засад утворення та діяльності молодіжних і дитячих громадських організацій та державні гарантії забезпечення їх діяльності.

Стаття 1. Законодавство України про молодіжні та дитячі громадські організації

Законодавство України про молодіжні та дитячі громадські організації складається з Конституції України (254к/96-ВР), Закону України «Про об'єднання громадян» (2460-12), цього Закону та інших нормативно-правових актів, прийнятих на їх виконання.

Стаття 2. Визначення термінів

У цьому Законі терміни вживаються в такому значенні:

молодіжні громадські організації — об'єднання громадян віком від 14 до 35 років, метою яких є здійснення діяльності, спрямованої на задоволення та захист своїх законних соціальних, економічних, творчих, духовних та інших спільних інтересів;

(Абзац другий статті 2 із змінами, внесеними згідно з Законом № 271-V (271-16) від 19.10.2006)

дитячі громадські організації — об'єднання громадян віком від 6 до 18 років, метою яких є здійснення діяльності, спрямованої на реалізацію та захист своїх прав і свобод, творчих здібностей, задоволення власних інтересів, які не суперечать законодавству, та соціальне становлення як повноправних членів суспільства;

(Положення абзацу четвертого статті 2 втратили чинність як такі, що є неконституційними, на підставі Рішення Конституційного Суду № 18-рп/2001 (v018p710-01) від 13.12.2001)

Український національний комітет молодіжних організацій — спілка, що об'єднує більшість легалізованих всеукраїнських молодіжних та дитячих організацій, а також обласних, Автономної Рес-

публіки Крим, київських та севастопольських міських об'єднань молодіжних та дитячих громадських організацій.

Стаття 3. Принципи утворення і діяльності молодіжних та дитячих громадських організацій

Молодіжні та дитячі громадські організації утворюються і діють на засадах добровільності, рівноправності їх членів, самоврядування, законності та гласності, зокрема: молодіжні та дитячі громадські організації зобов'язані доводити до відома громадськості відомості про свою діяльність у формах, що не суперечать законодавству; інформація, що міститься у статутах, про склад керівних органів, про джерела матеріальних та інших надходжень, а також пов'язана з діяльністю молодіжних та дитячих громадських організацій, не є конфіденційною або іншою інформацією, яка охороняється законом.

Стаття 4. Засновники молодіжних та дитячих громадських організацій та їх спілок

Засновниками молодіжних та дитячих громадських організацій можуть бути громадяни України, а також іноземці та особи без громадянства, що перебувають в Україні на законних підставах, які досягли 15-річного віку.

Засновниками спілок молодіжних та дитячих громадських організацій є молодіжні та дитячі громадські організації.

Стаття 5. Членство в молодіжних та дитячих громадських організаціях

Членство в молодіжних та дитячих громадських організаціях може бути індивідуальним і колективним. *(Статтю 5 доповнено частиною першою згідно з Законом № 271-V (271-16) від 19.10.2006)*

Членство в молодіжних та дитячих громадських організаціях може бути фіксованим і нефіксованим. *(Статтю 5 доповнено частиною другою згідно з Законом № 271-V (271-16) від 19.10.2006)*

Індивідуальними членами молодіжних та дитячих громадських організацій можуть бути громадяни України, а також іноземці та особи без громадянства, які перебувають в Україні на законних підставах. *(Частина третя статті 5 із змінами, внесеними згідно з Законом № 271-V (271-16) від 19.10.2006)*

Індивідуальними членами молодіжних громадських організацій можуть бути особи віком від 14 до 35 років, індивідуальними членами дитячих громадських організацій — особи віком від 6 до 18 років. Вступ неповнолітніх віком до 10 років до дитячих гро-

мадських організацій здійснюється за письмовою згодою батьків, усиновителів, опікунів або піклувальників. Особи старшого віку можуть бути членами молодіжних та дитячих громадських організацій за умови, якщо їх кількість у цих організаціях не перевищує 10 відсотків загальної кількості членів; у складі виборних органів молодіжних та дитячих громадських організацій кількість осіб старшого віку не може перевищувати третину членів виборних органів. *(Частина четверта статті 5 із змінами, внесеними згідно із Законами N 271-V (271-16) від 19.10.2006, № 2749-VI (2749-17) від 02.12.2010)*

(Частина п'яту статті 5 виключено на підставі Закону № 2749-VI (2749-17) від 02.12.2010)

Колективними членами молодіжних та дитячих громадських організацій можуть бути колективи інших молодіжних та дитячих громадських організацій. *(Статтю 5 доповнено частиною шостою згідно з Законом № 271-V (271-16) від 19.10.2006)*

Колективні члени молодіжних та дитячих організацій можуть брати участь у діяльності таких організацій у випадках, передбачених їх статутами. *(Статтю 5 доповнено частиною сьомою згідно з Законом № 271-V (271-16) від 19.10.2006)*

Стаття 6. Статус молодіжних та дитячих громадських організацій

Статус молодіжних та дитячих громадських організацій і їх спілок визначається відповідно до цього Закону та Закону України «Про об'єднання громадян».

(Положення частини другої статті 6 втратили чинність, як такі, що є неконституційними, на підставі Рішення Конституційного Суду № 18-рп/2001 (v018p710-01) від 13.12.2001) Молодіжний рух в Україні координується Українським національним комітетом молодіжних організацій, який є незалежною неурядовою організацією і має статус всеукраїнської спілки молодіжних та дитячих громадських організацій.

У своїй діяльності Український національний комітет молодіжних організацій керується законодавством України та власним статутом.

Вступ Українського національного комітету молодіжних організацій до міжнародних молодіжних організацій (асоціацій, союзів тощо) не є підставою для його реєстрації як міжнародного.

Стаття 7. Права молодіжних та дитячих громадських організацій.

Молодіжні та дитячі громадські організації, їх спілки користуються правами, наданими їм Законом України «Про об'єднання громадян», цим Законом, іншими законодавчими актами.

Молодіжні та дитячі громадські організації та їх спілки не можуть утворювати та вступати у виборчі блоки.

(Частина третю статті 7 виключено на підставі Закону № 2749-VI (2749-17) від 02.12.2010)

Членські внески і добровільні пожертвування, отримані від юридичних чи фізичних осіб, що спрямовуються на здійснення статутної діяльності молодіжних та дитячих громадських організацій та їх спілок, не є об'єктом оподаткування.

Стаття 8. Участь молодіжних та дитячих громадських організацій у підготовці та прийнятті рішень з питань державної політики щодо дітей та молоді

Молодіжні та дитячі громадські організації залучаються органами виконавчої влади та органами місцевого самоврядування до розроблення і обговорення проектів рішень з питань державної політики щодо дітей та молоді.

Органи державної влади та органи місцевого самоврядування — ініціатори розроблення державної цільової програми, розміщують на своєму офіційному веб-сайті проекти концепцій державних цільових програм, які стосуються дітей та молоді, а також розглядають пропозиції до них від молодіжних та дитячих громадських організацій у порядку, визначеному законом. *(Статтю 8 доповнено частиною другою згідно із Законом № 2749-VI (2749-17) від 02.12.2010)*

Стаття 9. Форми державної підтримки молодіжних та дитячих громадських організацій

Державна підтримка молодіжних та дитячих громадських організацій здійснюється в таких формах:

надання молодіжним та дитячим громадським організаціям інформації про державну політику щодо дітей та молоді;

подання методичної та організаційної допомоги з питань соціального становлення та розвитку молоді і дітей;

сприяння створенню підприємств, установ і організацій, які надають послуги молоді та дітям або сприяють зайнятості молоді.

Молодіжні та дитячі громадські організації звільняються від сплати за державну реєстрацію та збору за реєстрацію їх символіки.

Держава здійснює підтримку і в інших формах, що не суперечать законодавству України.

Стаття 10. Фінансова підтримка діяльності молодіжних та дитячих громадських організацій

Органи виконавчої влади та органи місцевого самоврядування надають фінансову підтримку діяльності молодіжних та дитячих громадських організацій і їх спілок у межах повноважень, визначених законом. *(Частина перша статті 10 в редакції Закону № 271-V (271-16) від 19.10.2006)*

Органи виконавчої влади та органи місцевого самоврядування залучають в установленому порядку молодіжні та дитячі громадські організації і їх спілки до виконання замовлень для державних та місцевих потреб. *(Частина друга статті 10 в редакції Закону № 271-V (271-16) від 19.10.2006)*

При затвердженні місцевих бюджетів передбачаються видатки на реалізацію програм молодіжних та дитячих громадських організацій.

Органи виконавчої влади, органи місцевого самоврядування можуть делегувати молодіжним та дитячим громадським організаціям повноваження щодо реалізації відповідних програм (проектів, заходів). У цьому випадку вони подають молодіжним та дитячим громадським організаціям фінансову та матеріальну допомогу і здійснюють контроль за реалізацією наданих повноважень, у тому числі за цільовим використанням виділених коштів.

Молодіжні та дитячі громадські організації, їх спілки, які одержують фінансову або іншу матеріальну підтримку, зобов'язані подавати звіти про цільове використання фінансів і матеріальних цінностей органам, що їх надавали, у терміни, встановлені цими органами.

Стаття 11. Відповідальність молодіжних та дитячих громадських організацій за порушення законодавства

Молодіжні та дитячі громадські організації, їх спілки несуть відповідальність за порушення ними законодавства.

За неподання звіту про використання бюджетних коштів, інших матеріальних цінностей, наданих молодіжним, дитячим громадським організаціям та їх спілкам, або нецільове використання таких цінностей, отримання їх з порушенням законодавства винні особи несуть відповідальність, передбачену законодавством України.

Стаття 12. Прикінцеві положення

1. Цей Закон набирає чинності з дня його опублікування.

2. До приведення законодавства у відповідність із Законом України «Про молодіжні та дитячі громадські організації» норма-

тивно-правові акти України застосовуються в частині, що не суперечить цьому Закону.

3. Кабінету Міністрів України у двомісячний термін:

- внести до Верховної Ради України пропозиції щодо приведення законодавчих актів у відповідність із Законом України «Про молодіжні та дитячі громадські організації»;
- привести свої рішення у відповідність із цим Законом;
- забезпечити перегляд і скасування органами виконавчої влади прийнятих ними нормативно-правових актів, що не відповідають цьому Закону;
- відповідно до компетенції забезпечити прийняття нормативно-правових актів, передбачених цим Законом.

4. Статутні документи молодіжних і дитячих громадських організацій та їх спілок, зареєстрованих до набрання чинності цим Законом, протягом року після його опублікування мають бути приведені у відповідність із цим Законом. За поданням легалізуючого органу або прокурора діяльність молодіжних і дитячих громадських організацій та їх спілок, статутні документи яких суперечать цьому Закону, може бути заборонена в судовому порядку.

Президент України
м. Київ, 1 грудня 1998 року

Л. КУЧМА
№ 281-XIV

Додаток А10

Концепція виховання дітей та молоді у національній системі освіти

1. Сутність національного виховання

Становлення української державності, інтеграція у європейське і світове співтовариство, відмова від тоталітарних методів управління державою і побудова громадянського суспільства передбачають орієнтацію на Людину, націю, пріоритети духовної культури, визначають основні напрями реформування навчально-виховного процесу.

Ця концепція, як і концепція гуманітарної освіти, є елементом нової ідеології освіти, яка повинна працювати на процес державотворення, становлення народу України як політичної нації.

Стрижнем усієї системи виховання в Україні є національна ідея, яка відіграє роль об'єднуючого, консолідуючого фактора

у суспільному розвитку, спрямованому на вироблення життєвої позиції людини, становлення її як особистості, як громадянина своєї держави. Національний характер виховання полягає у формуванні молодшої людини як громадянина України незалежно від її етнічної приналежності.

Інтегруючою основою національної системи виховання є спільність історико-географічного походження, мови, культури і традицій, усвідомлення своєї приналежності до українського суспільства. Кожен з цих чинників визначає єдність поколінь сучасних, минулих і майбутніх, сприяє формуванню громадянина-патріота. Науково обґрунтоване, належним чином організоване виховання відображає духовний поступ народу, процес збереження й збагачення його культури.

Виховання підростаючих поколінь відповідає потребам етно-культурного відродження та розвитку як українського народу, так і представників інших етносів, що проживають в Україні, передбачає надання їм широких можливостей для пізнання своєї історії, традицій, звичаїв, мови, культури, формування почуття національної гідності.

Сучасне виховання в Україні має забезпечувати прилучення молоді до світової культури й загальнолюдських цінностей. За своїми формами й методами воно спирається на народні традиції, кращі надбання національної та світової педагогіки.

Національне виховання має суспільний характер. До нього причетні сім'я, найближче соціальне оточення — формальні й неформальні об'єднання, громадські організації, засоби масової інформації, заклади культури, релігійні об'єднання та ін. Роль держави полягає у координації виховних зусиль усіх інституцій суспільства, забезпечення його єдності та пріоритету загальнодержавних (національних) інтересів.

Процес виховання органічно поєднаний з процесом навчання молоді, опанування основами наук, багатством національної й світової культури.

Гуманістичний характер виховання передбачає побудову його змісту й форм на основі глибокого розуміння вихователем природи вихованців, їх індивідуальних рис і можливостей, поваги до особистості дитини, турботі про її гармонійний розвиток, встановлення взаємин співробітництва у навчально-виховному процесі.

Такий підхід передбачає ставлення до кожного вихованця як до неповторної особистості, суб'єкта вільного розвитку, визнання його прав, виходячи із сукупності знань про людину. У зв'язку з цим першорядного значення набуває діяльність соціальних і психологічних служб, які здатні на професійному рівні забезпечити диференціацію та індивідуалізацію виховних впливів.

Дана концепція має на меті визначити пріоритетні завдання виховання у національній системі освіти та основні напрями їх реалізації на сучасному етапі розвитку українського суспільства.

Ідеалом виховання є гармонійно розвинена, високоосвічена, соціально активна й національно свідомою людиною, що наділена глибокою громадянською відповідальністю, високими духовними якостями, родинними й патріотичними почуттями, є носієм кращих надбань національної та світової культури, здатна до саморозвитку і самовдосконалення.

Головна мета національного виховання — набуття молодим поколінням соціального досвіду, успадкування духовних надбань українського народу, досягнення високої культури міжнародних взаємин, формування у молоді, незалежно від національної приналежності, рис громадянина Української держави, розвиненої духовності, моральної, художньо-естетичної, правової, трудової, екологічної культури.

Мета національного виховання конкретизується через систему виховних завдань, що є загальними не тільки для усіх виховних закладів, а й для всього суспільства в цілому:

- забезпечення умов для самореалізації особистості відповідно до її здібностей, суспільних та власних інтересів;
- відхід від уніфікації в процесі виховання, від орієнтації на «усередненого» вихованця;
- формування національної свідомості і людської гідності, любові до рідної землі, родини, свого народу, бажання працювати задля розквіту держави, готовності її захищати;
- виховання правової культури: поваги до Конституції, законодавства України, державної символіки, знання та дотримання законів;
- забезпечення духовної єдності поколінь, виховання поваги до батьків, старших, культури та історії рідного народу;
- формування мовної культури, оволодіння і вживання української мови;

- виховання духовної культури особистості та створення умов для вільного формування нею власної світоглядної позиції;
- утвердження принципів загальнолюдської моралі: правди, справедливості, милосердя, патріотизму, доброти та інших добродійностей;
- культивування кращих рис української ментальності — працелюбності, індивідуальної свободи, глибокого зв'язку з природою, толерантності, поваги до жінки, любові до рідної землі;
- формування почуття господаря й господарської відповідальності, підприємливості та ініціативи, підготовка дітей до життя в умовах ринкових відносин;
- забезпечення повноцінного розвитку дітей і молоді, охорона й зміцнення їх фізичного, психічного та духовного здоров'я;
- формування соціальної активності та відповідальності особистості через включення вихованців у процес державотворення, реформування суспільних стосунків;
- забезпечення високої художньо-естетичної культури, розвиток естетичних потреб і почуттів;
- вироблення екологічної культури людини, розуміння необхідності гармонії її відносин з природою;
- прищеплення глибокого усвідомлення взаємозв'язку між ідеями індивідуальної свободи, правами людини та її громадянською відповідальністю;
- спонукання вихованців до активної протидії проявам аморальності, правопорушенням, бездуховності, антигромадській діяльності.

Виховання дітей і молоді у будь-якому регіоні України в кінцевому рахунку переслідує одні й ті ж стратегічні педагогічні цілі, ґрунтується на одних і тих же принципах і теоретико-методологічних засадах. Разом з цим, у процесі виховання враховуються регіональні й етнографічні особливості.

2. Принципи національного виховання

Єдність національного і загальнолюдського — формування національної свідомості, любові до рідної землі і свого народу, оволодіння українською мовою, використання всіх її багатств і засобів у мовній практиці, прищеплення шанобливого ставлення до культури, спадщини, традицій і звичаїв народів, що населяють Україну, оволодіння надбаннями світової культури;

природовідповідність виховання — врахування у процесі виховання багатогранної і цілісної природи людини, вікових та індивідуальних особливостей дітей, учнівської та студентської молоді, їх психологічних, національних і релігійних особливостей;

культуровідповідність виховання — органічний зв'язок з історією народу, його мовою, культурними та прогресивними родинно-побутовими і релігійними традиціями, з народним мистецтвом, традиціями і культурами інших народів світу, забезпечення духовної єдності, наступності та спадкоємності поколінь, зв'язок виховання з життям;

активність, самодіяльність і творча ініціатива учнівської молоді, поєднання педагогічного керівництва з ініціативою і самодіяльністю учнів, утвердження життєвого оптимізму, розвиток навичок позитивного мислення;

демократизація виховання — розвиток різноманітних форм співробітництва і встановлення довір'я між вихователями і вихованцями, повага до суверенітету особистості дитини, розуміння її запитів та інтересів;

гуманізація виховання — пріоритет завдань самореалізації особистості вихованця, створення умов для вияву обдарованості і талантів дітей, формування гуманної особистості, щирої, людяної, доброзичливої, милосердної;

безперервність і наступність виховання — досягнення цілісності і наступності у вихованні, перетворення його у процес, що триває впродовж усього життя людини; нероздільність навчання і виховання, що полягає в їх органічному поєднанні, підпорядкуванні змісту навчання і виховання формуванню особистості;

єдність навчання і виховання — розвиток і формування особистості, опанування нею національної і світової культури здійснюється як єдиний процес, що передбачає набуття знань, вироблення ставлень та цінностей, які в кінцевому рахунку обумовлюють світогляд та ідеали людини;

диференціація та індивідуалізація виховного процесу — врахування у виховній роботі рівнів фізичного, психічного, соціального, духовного, інтелектуального розвитку вихованців, стимулювання активності, розкриття творчої індивідуальності кожного;

гармонізація родинного і суспільного виховання — організація педагогічного всеобучу батьків, об'єднання і координація виховних зусиль усіх суспільних інституцій.

3. Основні напрями виховання

Реалізація основних завдань і принципів виховання у національній системі освіти здійснюється у ряді пріоритетних напрямів.

Патріотичне виховання — формування патріотичних почуттів, означає вироблення високого ідеалу служіння народові, готовності до трудового та героїчного подвигу в ім'я процвітання української держави. Воно покликане формувати громадянина-патріота, виробляти глибоке розуміння громадянського обов'язку, готовність у будь-який час стати на захист Батьківщини, оволодівати військовими і військово-технічними знаннями, спонукати до фізичного вдосконалення, а також вивчати бойові традиції та героїчні сторінки історії українського народу, його Збройних Сил.

Правове виховання — формування правової культури — прищеплення поваги до прав і свобод людини і громадянина, Конституції, державних символів (Герба, Прапора, Гімну); знання й дотримання у поведінці Законів України; активна протидія особам та установам, що порушують закони, завдають збитків державі, зазіхають на територіальну цілісність і незалежність України.

Моральне виховання — прищеплення й розвиток моральних почуттів, переконань і потреби поводити себе згідно з моральними нормами, що діють у суспільстві. Опанування духовною культурою людства, нації, найближчого соціального оточення. Наслідування кращих моральних зразків своєї родини, українського народу, загальнолюдських моральних цінностей.

Цілісний процес виховання передбачає художньо-естетичну освіченість і вихованість особистості. Виховуючи у молоді естетичні погляди, смаки, які ґрунтуються на народній естетиці та на кращих надбаннях цивілізації, національне виховання передбачає вироблення умінь власноручно примножувати культурно-мистецьке надбання народу, відчувати й відтворювати прекрасне у повсякденному житті.

Трудове виховання — формування творчої, працелюбної особистості, умілого господаря, що володіє відповідними навичками та вміннями, професійною майстерністю, на основі сучасних знань про ринкову економіку може самостійно віднайти застосування власним здібностям у системі виробництва, науки, освіти.

Фізичне виховання — утвердження здорового способу життя як невід'ємного елемента загальної культури особистості. Повноцінний фізичний розвиток особистості, формування її фізичних здіб-

ностей, зміцнення здоров'я, гармонія тіла і духа, людини і природи — основа фізичного виховання.

Екологічне виховання дітей та молоді передбачає формування екологічної культури особистості, усвідомлення себе частиною природи, відчуття відповідальності за неї як за національне багатство, основу життя на землі, залучення вихованців до активної екологічної діяльності, нетерпиме ставлення до тих, хто завдає шкоди природі.

Розглянуті напрями виховання тісно взаємопов'язані, доповнюють один одного, мають самостійне теоретико-методологічне значення. Разом з тим, усі вони утворюють цілісну систему національного виховання.

4. Особливості виховання на різних рівнях освіти

Специфіка діяльності кожної з виховних установ обумовлює специфічний зміст, завдання і методи, що реалізуються разом із загальними завданнями національної системи освіти.

Сімейно-родинне виховання.

Родина є основою держави. Родина, рід, родовід, народ — такий шлях розвитку кожної людини, формування її національної свідомості й громадянської зрілості. Родинне виховання — це природна і постійно діюча ланка виховання, що обумовлює розвиток людини на всіх стадіях її життя. Тому у своїй виховній діяльності система освіти має спиратися на сім'ю, підвищувати її психолого-педагогічну культуру, активно впливати на взаємини між її членами.

Основними завданнями родинного виховання є:

- виховання фізично й морально здорової особистості, забезпечення необхідних екосоціальних умов для повної реалізації можливостей розвитку дитини (генотипу), повноцінного психічного та духовного її становлення, формування навичок здорового способу життя;
- створення атмосфери емоційної захищеності, тепла, любові, взаєморозуміння, чуйності, доброзичливості, належних умов для засвоєння базових моральних цінностей та ідеалів, культурних традицій, етичних норм взаємин між близькими людьми і в суспільному оточенні, виховання культури поведінки, здатності піклуватися про молодших і немічних;
- забезпечення духовної єдності поколінь, збереження родинних традицій, сімейних реліквій, вивчення родоводу, прилу-

- чення дітей до народних традицій, рідної мови, звичаїв, обрядів, виховання в них національної свідомості і самосвідомості;
- виховання поваги до законів, прав і свобод людини, розвиток громадянської і соціальної відповідальності;
- залучення дітей до світу знань, виховання поваги до науки, школи і вчителя, розвиток прагнення до освіти й творчого самовдосконалення;
- включення в спільну побутову та господарську діяльність, розвиток рис творчої працелюбної особистості, формування почуття власності та навичок господарювання;
- формування естетичних смаків і почуттів, уміння розрізняти прекрасне і потворне в мистецтві і житті, забезпечення умов для практичної творчої діяльності дітей;
- статеве виховання дітей, розвиток моральної чистоти, поваги до жінки, почуття дружби, кохання, підготовка до подружнього життя, прищеплення навичок виховання дітей у сім'ї;
- розвиток внутрішньої свободи, здатності до об'єктивної самооцінки і саморегуляції поведінки, почуття власної гідності, поваги до себе, відповідальності за свої вчинки, здатності до морального самовдосконалення.

Дошкільні заклади освіти

Дитячі дошкільні заклади є першим державним виховним інститутом, який має реалізовувати національну політику в галузі виховання. Пріоритетними тут мають бути: зв'язок з сім'єю та психолого-педагогічний всеобуч батьків, зміцнення здоров'я дітей, формування основ моралі. Усе це реалізується через:

- забезпечення фізичного, психічного та духовного здоров'я дітей, своєчасне виявлення тих, що потребують корекції здоров'я;
- розумове виховання — своєчасне виявлення ранньої обдарованості, забезпечення умов для розвитку талановитих дітей, розвиток пам'яті, уваги, мислення, уяви, допитливості, захопленість і нахилів;
- психологічна підготовка дітей до навчання в школі, практичне оволодіння українською мовою, формування творчих і художніх здібностей в ігровій та інших видах діяльності;
- започаткування основ трудового виховання, екологічної культури, моральної орієнтації в національних і загальнолюдських цінностях, набуття життєвого досвіду — виховання поваги і любові до батьків, родини, Батьківщини, ознайомлення з національною символікою;

- створення сприятливих умов для розвитку моральної самооцінки, яка має відображати ставлення дитини до себе самої як суб'єкта гуманних, доброзичливих взаємин з оточуючими;
- організація спілкування як особливого виду діяльності, що надає вихованцям можливість пізнати оточуючу дійсність, світ людських взаємин і самого себе не лише вербально, а й шляхом обміну емоціями і почуттями;
- гармонізація родинного та суспільного дошкільного виховання на засадах народної педагогіки, національної культури, сучасних досягнень науки, надбань світового педагогічного досвіду.

Середні заклади освіти

Середні загальноосвітні навчально-виховні заклади покликані реалізувати вповні мету і основні завдання національного виховання. Разом з цим, вони мають ряд специфічних виховних завдань, а саме:

- філософсько-світоглядна підготовка школярів, допомога їм;
- у визначенні сенсу життя в умовах соціально-економічних змін;
- нових форм господарювання, виробленні ціннісного ставлення до власного життя;
- формування в учнів основ наукового світогляду, пізнавальної активності і культури розумової праці, вироблення уміння;
- самостійно здобувати знання, застосовувати їх у своїй практичній діяльності;
- розвиток почуття любові до Батьківщини і свого народу як основи духовного розвитку особистості, шанобливе ставлення до історичних пам'яток, активна діяльність школярів по поліпшенню умов життя в рідній місцевості, підвищенню матеріального і духовного рівнів життя народу, дієва участь у розбудові держави й духовному оновленні суспільства, формуванні високої етики міжнародних стосунків;
- формування навичок самоврядування, соціальної активності і соціальної відповідальності суб'єкта громадянського суспільства у процесі практичної суспільної діяльності школярів;
- формування політичної культури учнів, об'єктивних уявлень про історію розвитку суспільства та його політичну систему, розвиток самостійного творчого мислення та пізнавального інтересу до ідейно-моральної спадщини, культурно-історичних традицій українського народу;

- розвиток моральних почуттів і рис особистості, а саме: доброти, справедливості, честі, гуманності, поваги до себе й інших, формування в учнів розуміння норм загальнолюдської і народної моралі, ознайомлення з моральними проблемами, які набувають життєвого значення для долі цивілізації — збереження природного і соціального довкілля, ядерне роззброєння тощо; практичне оволодіння народною етикою, розуміння проблем духовності у контексті діалогу культур народів світу, готовність і вміння будувати своє життя за принципами гуманізму;
- розвиток правосвідомості — формування правової культури, вільне володіння державною мовою, засвоєння основ державного, трудового, громадянського, сімейного і кримінального права; активна протидія випадкам порушення законів;
- вироблення свідомого ставлення до праці як вищої цінності людини і суспільства, активної позиції кожної особистості; розвиток потреби в творчій праці, діловитості, підприємстві; виховання дисциплінованості, організованості;
- формування у шкільній молоді розуміння, що людина — частина природи, оволодіння знаннями про природу свого краю, залучення молоді до активної екологічної діяльності, виховання дбайливого ставлення до природних багатств України, прищеплення основ глобального екологічного мислення;
- формування основ естетичної культури, розвиток художніх здібностей і почуттів особистості; оволодіння цінностями і знаннями світового і народного мистецтва, музики, архітектури, усної народної творчості, національної пісенної і танцювальної культури, побуту, ремесел, гри; розвиток почуття прекрасного, формування здатності розуміти і цінувати твори мистецтва, пам'ятки історії, красу і багатство природи, активна робота по відродженню традицій та історичних коренів, національної духовності, формування національного менталітету;
- фізичне вдосконалення, розвиток потреби у здоровому способі життя — озброєння знаннями про роль фізичної культури в житті людини, фізичне, духовне і психологічне загартування, вироблення відповідального ставлення до свого здоров'я; гармонійний розвиток духовного, фізичного та психічного здоров'я;

- статеве виховання учнів, підготовка їх до сімейного життя, формування культури сімейних і статевих відносин.

Професійно-технічні заклади освіти

Полягають передусім у формуванні національно свідомих трудивників, що вміють будувати своє життя в умовах ринку. Це має бути досягнуто через:

- формування особистості майбутнього кваліфікованого робітника, для якого характерні почуття господаря, високий ступінь трудової активності, ініціативності та підприємливості, бажання працювати на користь суспільства, примножувати трудові традиції рідного народу;
- підготовка молоді до самостійної діяльності в нових умовах господарювання, виховання дбайливого ставлення до приватної, суспільної та державної власності, природних багатств України;
- розвиток і закріплення в учнів інтересу до обраної професії, професійного мислення, стимулювання подальшого набуття знань та вдосконалення своєї кваліфікації;
- формування правової культури, розвиток правосвідомості та громадянської відповідальності, потреби в оволодінні державною мовою; виховання непримиренного ставлення до антигромадських проявів, злочинності та порушень правопорядку, готовності до боротьби з ними;
- вироблення у майбутніх працівників наукового світогляду, національної свідомості та соціальної активності, сприяння їх самовизначенню та громадянському становленню шляхом включення у систему суспільних зв'язків;
- прищеплення учням культури поведінки та спілкування, навчання способам розв'язання конфліктів всередині колективу та в суспільстві;
- психологічна підготовка молоді до сімейного життя; прищеплення морально чистих, гуманних, доброзичливих взаємовідносин, побудованих на взаємоповазі та відповідальності юнаків та дівчат.

Позашкільні заклади освіти

Визначальним тут є забезпечення потреб особистості в самореалізації, підвищення інтелектуального, фізичного, емоційного рівня вихованців шляхом їх участі у різних видах самостійної творчої діяльності. Для цього у позашкільних закладах вирішуються наступні завдання:

- пошук, розвиток та підтримка юних талантів, виховання творчої еліти у різних галузях суспільного життя, стимулювання творчого самовдосконалення дітей та молоді;
- створення умов для одержання вихованцями позашкільної освіти, набуття ними умінь і навичок шляхом участі у творчих об'єднаннях за інтересами, сприяння їх допрофесійній підготовці та професійному самовизначенню, відповідно до інтересів і здібностей;
- організація змістовного дозвілля дітей і молоді з урахуванням їх інтересів на основі ініціативи та самодіяльності вихованців;
- формування у дітей та юнацтва національної самосвідомості, активної громадянської позиції, розвиток соціальної активності через різні форми дитячого самоврядування;
- створення найбільш сприятливих умов для емоційної і психологічної захищеності, душевного комфорту, потреб вихованців у позитивних емоціях, радості, доброзичливості, успіху, творчого самоствердження;
- виховання у дітей і молоді дбайливого ставлення та збереження природних багатств України, залучення їх до активної еколого-натуралістичної та природоохоронної діяльності;
- виховання здорової, фізично розвиненої особистості, формування основ знань і навичок здорового способу життя;
- виховання естетичних смаків у дітей та молоді, залучення їх до народної творчості, оволодіння народними ремеслами, збагачення культурними цінностями скарбниці українського народу.

Вищі навчальні заклади

Вищі навчальні заклади мають здійснювати підготовку свідомої національної інтелігенції, сприяти оновленню і збагаченню інтелектуального генофонду нації, вихованню її духовної еліти, примножувати культурний потенціал, який забезпечить високу ефективність діяльності майбутніх спеціалістів. Це може бути досягнуто через:

- виховання майбутніх спеціалістів авторитетними, високоосвіченими людьми, носіями високої загальної, світоглядної, політичної, професійної, правової, інтелектуальної, соціально-психологічної, емоційної, естетичної, фізичної та екологічної культури;
- створення необхідних умов для вільного розвитку особистості студента, його мислення і загальної культури шляхом залучен-

- ня до різноманітних видів творчої діяльності (науково-дослідної, технічної, культурно-просвітницької, громадської, оздоровчо-спортивної, правоохоронної та ін.);
- збагачення естетичного досвіду студентів шляхом участі їх у відродженні забутих та створенні нових національно-культурних традицій регіону, міста, вищого навчального закладу, розвиток художніх здібностей студентів;
- формування «Я» — концепції людини-творця на основі самоосвіти, саморозвитку, самовиховання, самовдосконалення, моральної самозавершеності;
- пропаганду здорового способу життя, запобігання вживанню студентами алкоголю, наркотиків, викорінення шкідливих звичок.

5. Основні шляхи реалізації концепції

Ефективність даної концепції залежить від повноти її реалізації у конкретному навчально-виховному закладі, установі освіти. Найбільшу вагу тут матимуть наступні пріоритети: підвищення професіоналізму вихователів, організаційне, фінансове та науково-методичне забезпечення, інтеграцію у світовий освітянський простір.

Підвищення професіоналізму вихователів

Організація на базі обласних інститутів післядипломної освіти гнучкої, оперативної, злагодженої системи науково-теоретичної і методичної підготовки та перепідготовки педагогів, психологів, соціальних працівників освіти, постійне оновлення й удосконалення її змісту, форм і методів:

- запровадження у вищих педагогічних навчальних закладах курсів «методика роботи класного керівника», «соціальна педагогіка», «основи практичної психології» та ін., використавши для цього кращі вітчизняні й закордонні методичні розробки;
- організація на базі кращих освітянських закладів експериментальних центрів для опрацювання виховних інновацій, пропаганда передового досвіду творчих педагогічних працівників виховної роботи;
- розробка методик діагностики ефективності виховної роботи та запровадження їх у практику, врахування результатів діагностики у процесі атестації педагогічних працівників;

– включення виховних питань в атестаційні вимоги до педагогічних працівників.

Організаційне забезпечення

- вирішення питання про матеріальне стимулювання педагогів, що виконують виховну роботу;
- створення та організація роботи соціально-психологічної служби, Українського центру практичної психології і соціальної роботи в освіті, проведення діагностики вихованості дітей та молоді, використання її результатів для корекції поведінки вихованців та удосконалення навчально-виховного процесу;
- запровадження у вищих навчальних закладах посади проректора з гуманітарних дисциплін та виховання, підпорядкувавши йому відповідні кафедри, відділи, клуби, спортивні секції та ін.;
- об'єднання зусиль та координація державних і громадських інституцій у вихованні молоді, сприяння діяльності дитячих та юнацьких самодіяльних організацій;
- підтримка діяльності різноманітних дитячих і молодіжних об'єднань за інтересами, позашкільних освітньо-виховних закладів;
- залучення до виховної роботи в школах, позашкільних установах та професійних закладах висококваліфікованих і талановитих народних умільців, батьків, представників громадськості, національної наукової, культурної та мистецької еліти.

Науково-методичне забезпечення

- розробка теоретико-методологічних аспектів безперервної системи виховання, застосування оригінальних психолого-педагогічних технологій, нових підходів, виховних систем, форм і методів виховання, що відповідають сучасним вимогам;
- розробка науково-методичного забезпечення підготовки вихователів, соціальних працівників та психологів у вищих навчальних закладах;
- видання методичних посібників для практикуючих психологів, соціальних працівників, класних керівників та керівників освіти з актуальних проблем виховання;
- видання фахового журналу «Соціальна робота і практична психологія освіти»;
- організація та забезпечення психолого-педагогічного всеобучу батьків з метою підвищення ефективності родинного виховання;

– використання засобів масової інформації у висвітленні досвіду виховання дітей і молоді.

Інтеграція у світовий освітянський простір

- вивчення досвіду організації, змісту та методів діяльності соціальних працівників освіти розвинутих країн;
- проведення міжнародних конференцій, семінарів, тренінгів з актуальних проблем практичної психології, соціальної роботи і виховання;
- налагодження контактів з міжнародними організаціями (ЮНЕСКО, ЮНІСЕФ та ін.) та забезпечення спільної з ними діяльності;
- придбання, переклад та видання науково-методичної літератури з проблем виховання;
- організація та здійснення спільних проектів з актуальних проблем соціальної роботи в освіті і практичної психології;
- залучення закордонних спеціалістів з практичної психології та соціальної роботи для надання консультативної і методичної допомоги.

*Додаток Б***ОРГАНІЗАЦІЙНО-МЕТОДИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РОБОТИ КУРАТОРА АКАДЕМІЧНОЇ ГРУПИ***Додаток Б1***Алгоритм планування виховної роботи***I. Підготовчий етап.*

1. Узгодження з планом виховної роботи ВНЗ.
2. Узгодження з часом проведення вузівських (факультетських) виховних заходів.
3. Врахування розкладу занять студентів групи.
4. Врахування власного розкладу навчальної роботи.
5. Вивчення та врахування інтересів, спрямованості, рівня вихованості студентів групи.
6. З'ясування розкладу гурткової та факультативної роботи студентів.
7. Вивчення методичної літератури — добір форм виховної роботи.

II. Робочий етап.

1. Підписати зошит.
2. Скласти характеристику групи (ретроспективний досвід роботи у даній групі, стадії розвитку студентського колективу, наявність специфічних проблем).
3. Сформулювати мету та завдання на конкретний період (на основі характеристики групи).
4. Скласти план-сітку (врахувати всі напрями виховної роботи, раціонально розподілити їх в часі).
5. Заповнити журнал роботи куратора.
6. Визначити систему обліку і контролю за процесом та результатом запланованої виховної роботи.

Орієнтовані вимоги до плану виховної роботи

1. Відображення у вступі стислого аналізу виховної роботи за минулий рік та оцінка її ефективності; аналізу рівня вихованості студентів; розкриття недоліків у виховній роботі, їх причин; ана-

лізу соціально-психологічних умов здійснення виховної роботи в сучасний період; визначення виховної проблеми та основних напрямів виховання на певний проміжок часу.

3. Обґрунтування мети та основних практичних завдань на рік, навчальний семестр, їх конкретизація у кожному розділі.

4. Свідомий відбір змісту, форм і методів роботи зі студентами, їх батьками, науково-педагогічним колективом ВНЗ у відповідності з завданнями, особливостями навчального закладу тощо. Національне спрямування змісту виховання.

5. Визначення структури плану (Організація діяльності студентів; соціально-педагогічна допомога студентам, які потребують особливої уваги; профілактика правопорушень студентів, антинаркотична, антиалкогольна, антитютюнова пропаганда; організація співпраці з позаузівськими або міжвузівськими інституціями).

6. Врахування інтересів, потреб студентів, побажань і порад інших науково-педагогічних працівників, умов навчально-виховної роботи в закладі тощо. Залучення психологічної служби до планування.

7. Реалізація відображення принципів національного виховання. Планування колективних творчих справ, спрямованих на розвиток соціально-значущої та свідомої позиції студентів, їх організаторських умінь, пізнавальної, практично-трудової, економічної, екологічної, емпатійної, правової, художньо-естетичної, комунікативної та іншої культури тощо.

8. Узгодження з планами всіх виховних центрів (клубами, гуртками, бібліотеками, психологічним центром тощо).

9. Відображення логіки виховного процесу, зворотного зв'язку управління, що дозволяє встановити, наскільки ефективна запланована діяльність.

10. Реальність виконання. Можливість коректування, змін у відповідності з безперервно поновленою інформацією про студентів.

11. Планування позанавчальної виховної роботи — це власна творчість науково-педагогічного та студентського колективів.

При його розробці враховується:

- стан розвитку студентського колективу;
- конкретизована мета, над реалізацією якої працюватиме куратор спільно з іншими суб'єктами виховної діяльності ВНЗ;
- специфіка та традиції ВНЗ;
- інтереси та запити студентського колективу;
- власні можливості, можливості студентського самоврядування, навчального закладу, міста, підприємств та спонсорів.

Додаток Б2

Журнал роботи куратора

Журнал роботи куратора

_____ академічної групи _____ курсу
(назва навчального закладу та/або його структурного підрозділу)
на _____ семестр 20___/20___ навчального року

1. Паспорт групи

1. У групі всього _____ студентів, із них:
_____ осіб чоловічої статі, _____ – жіночої;
_____ студентів є мешканцями м. _____, _____ – при-
їжджі.

2. У групі сиріт _____

3. Актив групи _____

2. Успішність студентів

Відмінники	Навчаються на 4 і 5	Навчаються на 3	Мають незадо- вільні оцінки

3. Відвідування навчальних занять студентами

З поважних причин	Без поважних причин

4. Зміст виховної діяльності

№	Захід	Термін вико- нання	Відповідальний виконавець
	1. Навчальна робота (заходи, спрямовані на формування культури навчальної праці, залучення студентів до різних форм науково-дослідної роботи, моніторинг якості навчання й дисципліни студентів, робота з невстигаючими студентами)		
	2. Організаційна робота (заходи, спрямовані на розвиток згуртованості студентського колективу, залучення студентів до участі в громадському житті, робота з активом групи)		
	3. Моральне виховання (заходи, спрямовані на виховання моральних якостей студентів: совісність, відповідальність, справедливість, чесність, доброта, дисциплінованість, толерантність тощо)		
	4. Національно-патріотичне виховання (заходи, спрямовані на формування національної свідомості студента, готовності відстоювати інтереси Батьківщини)		
	5. Громадянсько-правове (заходи, спрямовані на формування активної громадянської позиції, здатності студента до захисту права та виконання своїх громадських обов'язків, відображених у Конституції України)		

6. Фізичне виховання (заходи, спрямовані на формування відповідального ставлення студента до власного здоров'я та здоров'я інших, профілактику адекватної поведінки)			
7. Естетичне виховання (заходи, спрямовані на формування в студентів здатності сприймати й перетворювати дійсність за законами краси в усіх сферах діяльності)			
8. Професійне виховання (заходи, спрямовані на формування в студентів професійної самосвідомості, ерудиції та компетенції, здатності ставити завдання у визначеній сфері професійної діяльності та творчо їх розв'язувати)			
9. Робота з органами студентського самоврядування			

5. Графік відвідування гуртожитку

№	Кого відвідати	Дата	Позначка про виконання

6. Список студентів, які мешкають у гуртожитку

№	Прізвище, ім'я, по батькові студента	Кімната

Куратор академічної групи _____

Проектна діяльність студентів

Вузи ХХІ століття потребують створення виховного простору, спрямованого на виховання конкурентоспроможної особистості, котра зуміє розробляти свої життєві плани, самостійно використовувати знання для розв'язання проблем. Ідеально відповідає цій потребі проектна діяльність, бо вона сприяє активному залученню й реалізації життєвих планів студентів.

Проект — це сукупність певних дій, документів, текстів, призначених для створення реального об'єкта, предмета або теоретичного продукту.

Проектна діяльність останнім часом все ширше входить у навчально-виховний процес. Робота над проектом — це практика особистісно-орієнтованого навчання, що враховує у процесі навчання і виховання конкретного студента, його вільний вибір, особисті інтереси. Тому цей студент розуміє, навіщо йому знання і де їх застосувати. Щоб досягти таких результатів, педагог має знайти розумний баланс між академічними знаннями і прагматичними вміннями.

Проект характеризується такими ознаками:

- розв'язується певна проблема;
- результати мають практичну, теоретичну чи пізнавальну значущість для студентів;
- має місце самостійна діяльність студентів (індивідуальна, парна, групова);
- студенти займаються дослідницькою роботою;
- передбачена необхідність інтегрувати знання та вміння з різних вивчених предметів.

Саме через вільний вибір, особисті бажання та вміння працювати в команді реалізується ідея вітчизняного педагога Софії Русової «допоможи мені це зробити самому».

Робота над проектом складається з таких етапів:

- 1) підготовчий етап (визначення теми і мети проекту, обговорення проблеми, висунення гіпотези);
- 2) планування (визначення джерел, засобів збирання, методів аналізу інформації, способів представлення результатів; установлення критеріїв оцінювання результату процесу);

3) дослідження, спостереження, робота з інформаційними ресурсами, анкетування, експеримент;

4) аналіз інформації, підбиття підсумків, формулювання висновків;

5) оцінювання результатів і процесу дослідження за встановленими критеріями;

6) творчий звіт, презентація отриманих результатів.

Теми проектів необхідно формулювати виходячи із «живих» проблем та обставин, які є значущими для студентів. Головна вимога у процесі роботи з проектами — це необхідність дотримання системності як в організації самого проекту та роботи над ним, так і в отриманні міжпредметних системних знань, які дозволяють згодом бачити цілісну картину світу.

Результати виконання проектів мають бути матеріальними, тобто певним чином оформлені. Упроваджуючи проекти у навчально-виховний процес, викладачі дотримуються системного підходу.

Додаток Б4

Модифікації ділових ігор

1. *Імітаційні ігри.* Імітується діяльність будь-якої організації, підприємства. Імітувати можна події, конкретну діяльність людей (ділові ради, обговорення плану, проведення бесіди) і обстановку, умови, в яких відбуваються події, здійснюється діяльність. Сценарій імітаційної гри крім сюжету подій містить опис, структуру і призначення процесів й об'єктів, які імітуються.

2. *Операційні ігри.* Вони допомагають відпрацьовувати виконання конкретних специфічних операцій. В операційних іграх моделюється відповідний робочий процес. Ігри цього типу проводяться в умовах, які імітують реальні.

3. *Виконання ролей.* Відпрацьовується практика поведінки, дій, виконання функцій і обов'язків певних осіб. Для проведення гри розробляється модель — п'єса, ситуації, між учасниками розподіляють ролі з «обов'язковим змістом».

4. *Діловий театр* — це розігрування будь-якої ситуації, поведінки людини в цій ситуації. У процесі гри студент повинен мобілізувати весь свій досвід, знання, навички, уміти втілитися в образ

певної особи, зрозуміти дії, оцінити певну ситуацію та знайти правильну (адекватну) лінію поведінки. Основна задача методу інсценування — навчити орієнтуватися в певних обставинах, давати об'єктивну оцінку власної поведінки, врахувати можливості інших людей, встановлювати з ними контакт, впливати на їх інтереси, потреби і діяльність, не застосовуючи формальних атрибутів влади, наказу. Створення сценарію: конкретна ситуація, функції та обов'язки діючих осіб, їх задачі.

5. *Психодрами та соціодрама.* Схожа з «виконанням ролі» й «діловим театром». Це все той же «театр», проте вже соціально-психологічний, в якому відпрацьовується уміння відчувати ситуацію в колективі, оцінювати та змінювати стан іншої людини, уміння ввійти з нею в продуктивний контакт.

Технологічна схема ділової гри

I. Етап підготовки	Розробка гри	<ul style="list-style-type: none"> – розробка сценарію – план ділової гри – загальний опис гри – зміст інструктажу – підготовка матеріального забезпечення
	Введення в гру	<ul style="list-style-type: none"> – постановка проблеми, цілей – умови, інструктаж – регламент, правила – розподіл ролей – формування груп – консультації
II. Етап проведення	Групова робота над завданням	<ul style="list-style-type: none"> – робота з джерелом – тренінг – мозковий штурм
	Міжгрупова дискусія	<ul style="list-style-type: none"> – виступи груп – захист результатів – правила дискусії – робота експертів
III. Етап аналізу та узагальнення	Групова бесіда	<ul style="list-style-type: none"> – вихід з гри – аналіз, рефлексія – оцінка й самооцінка роботи – підсумки й узагальнення рекомендацій

Додаток Б5

Анкета «Куратор очима студентів»

на куратора _____ групи _____ курсу

факультету _____

1. Чи знаєте ви куратора своєї групи?
 - а) так, знаю;
 - б) так, бачив(ла) його кілька разів (один раз);
 - в) знаю, що він є, але я з ним не знайомий(ма);
 - г) у нашої групи немає куратора.
2. З якою періодичністю куратор працює з вашою групою?
 - а) кілька разів;
 - б) кілька разів на місяць;
 - в) кілька разів у семестр;
 - г) спілкується тільки під час навчальних занять, які проводить;
 - д) не працює з нами.
3. Які цікаві заходи проводив куратор у вашій групі за останній місяць?

4. Мене влаштовує робота куратора нашої групи:
 - а) так, повністю влаштовує;
 - б) в цілому влаштовує, але можна більше приділяти уваги нашої групі;
 - в) не зовсім влаштовує;
 - г) ні, не влаштовує.
5. Куратор допоміг мені розв'язати проблеми з успішністю:
 - а) так;
 - б) ні.
6. Я постійно можу розраховувати на допомогу куратора:
 - а) так;
 - б) ні.
7. Куратор контролює нашу поточну й семестрову успішність:
 - а) так;
 - б) ні.
8. Куратор допоміг нашій групі налагодити стосунки з викладачем(ами):

- а) так;
- б) ні.
9. Куратор допоміг нам познайомитися, налагодити відносини усередині групи:
 - а) так;
 - б) ні.
10. Куратор розповів про роботу студентського самоврядування, допоміг усім бажаючим стати учасниками активного студентського життя:
 - а) так;
 - б) ні.
11. Куратор відвідував гуртожиток, де живуть студенти нашої групи:
 - а) так;
 - б) ні.
12. Куратор розмовляє з нами на різні теми (взаємин студентського життя):
 - а) так;
 - б) ні.
13. Ми завжди можемо звернутися до куратора за порадою, допомогою, підтримкою:
 - а) так;
 - б) ні.
14. Куратор працює з нашою групою відповідально та з інтересом:
 - а) так;
 - б) ні.
15. Яка тема останньої кураторської години?

Додаток Бб

Діагностика синдрому «вигорання» у педагогів

Інструкція. Вам пропонується 22 твердження про почуття та переживання, пов'язані з роботою, кожне з яких слід оцінити. Якщо Ви відповіли «ніколи», то Вашій відповіді присуджується 0 балів; «дуже рідко» — 1; «рідко» — 2; «іноді» — 3; «часто» — 4; «дуже часто» — 5; «завжди» — 6. Ваші відповіді не будуть оцінюватися як добрі чи погані, тому просимо проявити відвертість. Над твердженнями не слід довго роздумувати. Достовірні відповіді ті, котрі першими прийшли в голову.

Опитувальник

1. Я відчуваю себе емоційно виснаженим.
2. Наприкінці робочого дня я відчуваю себе так, як вичавлений лимон.
3. Я почуваю себе втомленим, коли прокидаюся вранці і мушу йти на роботу.
4. Я добре розумію, що відчувають мої колеги та студенти та використовую це в інтересах справи.
5. Я спілкуюсь зі своїми студентами цілком формально, без зайвих емоцій і намагаюся звести спілкування з ними до мінімуму.
6. Я відчуваю себе енергійним та емоційно піднесеним.
7. Я вмю знаходити правильне рішення в конфліктних ситуаціях.
8. Я відчуваю пригніченість і апатію.
9. Я можу позитивно впливати на продуктивність роботи моїх студентів і колег.
10. Останнім часом я став більш черствим (нечутливим) у ставленні до тих, з ким працюю.
11. Як правило, оточуючі мене люди багато вимагають від мене та маніпулюють мною. Вони скоріше втомлюють, ніж радують мене.
12. У мене багато планів на майбутнє і я вірю у їх здійснення.
13. У мене все більше життєвих розчарувань.
14. Я відчуваю байдужість і втрату інтересу до багатьох речей, які радували мене раніше.

15. Іноді мені дійсно байдуже те, що відбувається з деякими з моїх студентів і колег.
16. Мені хочеться усамітнитися і відпочити від усього і усіх.
17. Я можу легко створювати атмосферу доброзичливості і співпраці при спілкуванні з моїми студентами та колегами.
18. Я легко спілкуюся з людьми незалежно від їх статусу і характеру.
19. Я багато встигаю зробити.
20. Я відчуваю себе на межі можливостей.
21. Я багато чого ще зможу досягти у своєму житті.
22. Іноді студенти та колеги перекладають на мене тягар своїх проблем та обов'язків.

Обробка результатів. Відповідно до «ключа» підраховують суми балів за трьома субшкалами.

Ключ

Субшкала	Номер твердження	Сума балів (максимальна)
Емоційне виснаження	1,2,3,6,8,13,14,16,20	54
Деперсоналізація	5,10,11,15,22	30
Редукція особистих досягнень	4,7,9,12,17,18,19,21	48

Рівень «професійного вигорання» визначається за таблицею рівнів «вигорання».

Субшкала	Низький рівень	Середній рівень	Високий рівень
Емоційне виснаження	0–16	17–26	27 і більше
Деперсоналізація	0–6	7–12	13 і більше
Редукція особистих досягнень	39 і більше	38–32	31–0

Інтерпретація даних. Відповідно до моделі синдрому «вигорання», запропонованої американськими дослідниками К. Маслач і С. Джексон, «професійне вигорання» тлумачиться як синдром емоційного виснаження, деперсоналізації і редукції особистих досягнень.

Емоційне виснаження розглядається як основна складова «професійного вигорання» та характеризується заниженим емоційним фоном, байдужістю або емоційним перенасиченням.

Деперсоналізація проявляється у деформації стосунків з іншими людьми. В одних випадках це може бути зростання залежності від інших людей, у інших – зростанням негативізму, цинічності налаштувань і почуттів щодо інших людей (студентів, колег, підлеглих тощо).

Редукція особистих досягнень полягає або в тенденції до негативного оцінювання себе, своїх професійних досягнень та успіхів, негативізмі щодо службової гідності і можливостей, або у нівелюванні особистої гідності, обмеженні своїх можливостей, обов'язків щодо інших тощо.

Додаток Б7

Анкета на визначення мотивів вибору ВНЗ

1. **Що було головною причиною вибору Вашого вузу і спеціальності?**
(виберіть один найбільш прийнятний варіант)
 - а) обрав(ла) за власним бажанням, тому що мені це цікаво;
 - б) обрав(ла), орієнтуючись на престиж професії, можливості подальшого працевлаштування;
 - в) обрав(ла) таку спеціальність, яка дозволить заробляти добрі гроші;
 - г) обрав(ла) те, що порадили батьки;
 - д) обрав(ла) ту спеціальність, де можна було пройти на бюджет;
 - ж) обрав(ла) ту спеціальність, де менший розмір плати за навчання;
 - з) інше;
 - и) важко сказати.
2. **Чи думаєте Ви по закінченні вузу працювати за здобутою спеціальністю?**
 - а) безумовно, так;
 - б) так, якщо оплата буде гідною;
 - в) ні;
 - г) важко сказати.

3. **Що, на Вашу думку, у першу чергу потрібно, щоб після вузу знайти хорошу роботу?**
 - а) мати добру освіту, високий рівень знань;
 - б) мати диплом престижного вузу;
 - в) мати знайомства, зв'язки;
 - г) мати гроші;
 - д) інше;
 - ж) важко сказати.
4. **Як Ви оцінюєте рівень освіти, який отримуєте у ВНЗ?**
 - а) дуже високий;
 - б) загалом достатньо високий;
 - в) середній;
 - г) загалом низький;
 - д) дуже низький;
 - ж) важко сказати.
5. **Що з переліченого у студентському житті хвилює Вас найбільше?**
(виберіть не більше 3-х варіантів).
 - а) неякісне викладання;
 - б) погані умови проживання у гуртожитках;
 - в) нестача грошей на прожиття;
 - г) корупція у ВНЗ (хабарі, подарунки тощо);
 - д) можливість працевлаштування, підробітків у вільний час;
 - ж) проблеми недостатності комп'ютерів у ВНЗ, обмеження (відсутність) безкоштовного доступу до Інтернет;
 - з) відсутність книжок для навчання у бібліотечному фонді;
 - и) інше;
 - і) важко сказати.
6. **Чи доводилося Вам стикатися з випадками корупції у ВНЗ?**
 - а) так, стикався з цим особисто;
 - б) так, чув про це від людей, які стикалися з цим особисто;
 - в) не стикався.
7. **Які саме ситуації, що виникають у ВНЗ, Ви вважаєте корупційними?**
 - а) хабарництво (отримання від студентів грошей за оцінку, зарахування практики тощо);
 - б) здирництво (вимагання послуг, вимоги придбання конкретних видань тощо);
 - в) дарування подарунків (квіти, подарунки викладачам);
 - г) інше;
 - д) важко сказати.

- 8. Чи доводилось Вам особисто в процесі навчання робити наступне: ...?**
- дарувати подарунки викладачам;
 - надавати викладачам послуги, купувати пропонувані особисто ними навчальні матеріали, книжки;
 - купувати реферат, курсову, дипломну роботу;
 - платити гроші за оцінку;
 - платити за поселення у гуртожиток;
 - нічого з переліченого не доводилося робити.
- 9. Якщо Ви особисто робили щось з вище переліченого, то з якою метою?**
- для того, щоб вступити до ВНЗ;
 - для того, щоб отримати потрібну оцінку;
 - для того, щоб викладач прихильно ставився під час складання сесії;
 - це був просто «знак вдячності»;
 - в мене не було вибору, я діяв під тиском вимог викладача;
 - інше;
 - нічого подібного я не робив;
 - важко сказати.
- 10. В яких ситуаціях прояви корупції у ВНЗ найбільш поширені? (виберіть не більше 3-х варіантів)**
- при складанні заліків та іспитів;
 - при захисті дипломних робіт;
 - щоб уникнути вирахування з ВНЗ;
 - при вирішенні адміністративних, не пов'язаних безпосередньо з навчанням питань (отриманні стипендії, місця в гуртожитку, книжки в бібліотеці тощо);
 - дострокової здачі сесії, дозволу на перездачу предмета;
 - щоб поселитися у гуртожиток;
 - інше;
 - важко сказати.
- 11. Чи відомо Вам, яким має бути розмір хабара за певний вид послуг?**
- так, є стандартна ціна за іспит, залік і т.п.;
 - так, є такса, але вона залежить від конкретного випадку (складність іспиту, вимоги викладача тощо);
 - ні, конкретної ціни немає, кожен вирішує цю проблему самостійно;
 - не знаю.

- 12. Якщо так, то скільки приблизно коштує залік, іспит, курсова або дипломна робота?**
- менше 100;
 - 101–200;
 - 201–300;
 - 301–400;
 - 401–500;
 - більше 500.
- 13. Чи гарантує хабар отримання того, за що його дають?**
- так, повністю;
 - так, частково;
 - ні, не гарантує;
 - важко сказати.
- 14. В який спосіб можна дізнатися про існування можливості «купити» оцінку?**
- від самого викладача;
 - від старости;
 - від студентів старших курсів;
 - від своїх сокурсників;
 - інше;
 - важко сказати.
- 15. Що спонукає студентів вдаватися до «купівлі оцінок»?**
- власне бажання — «легше заплатити, аніж щось вивчити»;
 - приклад інших — «так роблять усі, не слід виділятися»;
 - зовнішній тиск — «викладач натякає на необхідності дати хабар»;
 - інше;
 - важко сказати.
- 16. Що, на Вашу думку, найбільш дієво сприятиме тому, щоб студенти виконували самостійно, а не купували контрольні, реферати, курсові, дипломні тощо?**
- розуміння необхідності отримування знань;
 - покращення якості викладання, щоб створити у студентів зацікавленість процесом навчання;
 - краща матеріальна забезпеченість студента (відсутність необхідності працювати);
 - жорстка боротьба з цим явищем з боку викладачів;
 - боротьба з «продавцями» даних послуг;
 - інше;

- з) немає ніякої необхідності сприяти бажанню студентів навчатися самостійно;
и) важко сказати.
- 17. Чи зверталися до Вас особисто чи до Вашої групи викладачі з проханням?**
- а) роздрукувати за Ваш рахунок навчальні матеріали;
б) придбати для потреб відділення чи викладача якісь необхідні речі (папір, картриджи тощо);
в) подарувати викладачу предмет загального корисування (обігрівач, чайник тощо);
г) придбати необхідну літературу;
д) не звертаються.
- 18. Чи впливає подібна допомога на лояльність викладачів перед заліком, екзаменом?**
- а) так;
б) ні;
в) важко сказати.
- 19. Чи знаєте Ви, до кого звертатися по допомогу для боротьби із корупцією у ВНЗ?**
- а) так;
б) ні.
- 20. Які інституції мають насамперед протидіяти корупції у ВНЗ?**
- а) правоохоронні органи (міліція, прокуратура, суд);
б) студентські ради та інші органи студентського самоврядування;
в) студентські профспілки;
г) адміністрація ВНЗ;
д) інші;
е) важко сказати.
- 21. Що з переліченого може найефективніше сприяти подоланню корупції у ВНЗ?**
- а) створення «телефону довіри» для студентів;
б) доведення до відома студентів їхніх прав та механізмів, за допомогою яких вони можуть захищатися від корупції;
в) підвищення зарплати викладачам;
г) інше;
д) насправді корупцію у ВНЗ подолати неможливо;
е) важко сказати.

- 22. На якій платній основі Ви навчаєтеся?**
- а) на контрактній основі; б) за держзамовленням.
- 23. Стать**
- а) чоловіча; б) жіноча.
- 24. Вік**
- а) 16-20 років; б) 21-25; в) старше 25.
- 25. До якого майнового прошарку належить Ваша сім'я?**
- а) до високозабезпечених;
б) до вище середнього;
в) до середнього;
г) до нижче середнього;
д) до найнижчого.
- 26. Ви навчаєтеся у Вашому рідному місті чи приїжджий?**
- а) я місцевий(а);
б) я приїжджий(а).
- 27. Якщо Ви приїжджий, то де живеете?**
- а) у гуртожитку;
б) у родичів;
в) знімаю житло.

Додаток Б8

Анкета: «Вивчення психологічного клімату та міжособистісних взаємин у групі»

Шановні студенти!

Пропонуємо Вам взяти участь в анкетуванні, яке стосується вивчення психологічного клімату та міжособистісних відносин у Вашій групі. Анкету заповнювати неважко, варіант відповіді, який Вам найбільш імпонує, обведіть колом. Будемо вдячні Вам за Ваші щирі відповіді.

АНКЕТА

- 1. Як би Ви охарактеризували взаємини у Вашій групі?**
- 1) в основному доброзичливі;
2) в основному нейтральні;
3) в основному напружені, недоброзичливі.

2. Яке з нижче наведених тверджень найкраще характеризує відносини у Вашій групі?

- 1) відносини будуються на основі спільності поглядів та інтересів;
- 2) відносини будуються на основі симпатії, антипатії між членами групи;
- 3) відносини будуються на основі взаємодії неформальних угруповань.

3. Як часто студенти Вашої групи збираються разом поза навчанням?

- 1) досить часто;
- 2) інколи;
- 3) ніколи перехід до пит. № 5.

4. Якщо група збирається разом, то з яких причин (зазначте все необхідне)?

- 1) святкування певної події;
- 2) проведення вільного часу;
- 3) відвідування культурно-масових заходів або участь у них;
- 4) підготовка до екзаменів, семінарів;
- 5) інше (напишіть) _____

5. На Вашу думку, в якій мірі Вам притаманні наступні якості?

Якості	притаманні	частково	не притаманні
Комінукабельність	1	2	3
Наполегливість	1	2	3
Врівноваженість	1	2	3
Песимізм	1	2	3
Надійність	1	2	3
Справедливість	1	2	3
Цілеспрямованість	1	2	3
Невпевненість	1	2	3
Почуття гумору	1	2	3

6. Чи є важливим для Вас те, як ставляться до Вас одногрупники?

- 1) так, важливо;
- 2) ні, не важливо.

7. Наскільки комфортно Ви відчуваєте себе у своїй групі?

- 1) відчуваю себе комфортно → перехід до пит. № 9;
- 2) не можу сказати, що відчуваю себе комфортно, але й не відчуваю дискомфорту;
- 3) відчуваю дискомфорт.

8. Якщо Ви відчуваєте дискомфорт у колективі, то з чим це пов'язано? (виберіть все необхідне)

- 1) негативне ставлення до мене всіх членів групи;
- 2) упереджене ставлення деяких членів групи;
- 3) психологічна несумісність з деякими членами групи;
- 4) через моє негативне ставлення до деяких членів групи;
- 5) інше (напишіть) _____

9. Якщо Ваші переконання та інтереси не співпадають з інтересами більшості членів Вашої групи, то Ви переважно:

- 1) намагаєтеся відстоювати свої інтереси і залишаєтеся на своїй позиції;
- 2) намагаєтеся відстоювати свої інтереси, але йдете на компроміс;
- 3) не намагаєтеся відстоювати свої інтереси, підкоряєтеся більшості.

10. Чи виникали у Вас конфлікти з кимось із членів вашої групи?

- 1) так (з якої причини) _____
- 2) ні → перехід до пит. № 15.

11. Чи звертались Ви за допомогою у розв'язанні конфліктів до своїх одногрупників?

- 1) так;
- 2) ні.

12. Чи отримували Ви допомогу з боку своїх одногрупників у розв'язанні конфлікту?

- 1) так;
- 2) ні.

13. Як конфлікт вплинув на Ваші взаємовідносини з «опонентом»?

- 1) взаємовідносини погіршились;
- 2) взаємовідносини покращились;
- 3) конфлікт ніяк не вплинув на взаємовідносини.

14. Чи задоволені Ви взаємовідносинами, що склались у Вашій групі?

- 1) так;
- 2) частково;
- 3) ні.

15. Якщо б у Вас була можливість, то чи хотіли б Ви перейти в іншу групу?

- 1) так (вказіть причини) _____
- 2) ні.

16. Ваша стать:

- 1) чоловіча;
- 2) жіноча.

Вкажіть Ваше прізвище _____

Вкажіть Вашу групу _____

Дякуємо за співпрацю!

Додаток Б9

Методика для діагностики навчальної мотивації студентів

(А.А. Реан; В.А. Якунін, модифікація Н.Ц. Бадмаєвої)

Шкали: навчальні мотиви — комунікативні, уникання, престижу, професійні, творчої самореалізації, навчально-пізнавальні, соціальні мотиви.

Призначення тесту: діагностика навчальної мотивації студентів.

Опис тесту: методика, розроблена на основі опитувальника А.А. Реана й В.А. Якуніна. До 16 тверджень вищевказаного опитувальника додані твердження, що характеризують мотиви навчання, які виділені В.Г. Леонтьєвим, а також твердження, що характеризують мотиви навчання, які були виявлені Н.Ц. Бадмаєвою в результаті опитування студентів та школярів. Це комунікативні, професійні, навчально-пізнавальні, широкі соціальні мотиви, а також мотиви творчої самореалізації, уникання невдачі, престижу.

Інструкція до тесту: за 5-бальною шкалою розмістіть запропоновані мотиви навчальної діяльності за рівнем значущості для Вас: 1 бал відповідає мінімальній значущості мотиву, 5 балів — максимальній.

1. Навчаюсь, тому що мені подобається обрана професія.
2. Щоб забезпечити успішність майбутньої професійної діяльності.

3. Хочу стати спеціалістом.
4. Щоб дати відповіді на актуальні питання, що стосуються сфери майбутньої професійної діяльності.
5. Хочу в повній мірі використати власні задатки, здібності й схильності до обраної професії.
6. Щоб не відставати від друзів.
7. Щоб працювати у обраній сфері, слід мати глибокі професійні знання.
8. Тому що хочу бути у числі кращих студентів.
9. Тому що хочу, щоб наша група стала кращою в інституті.
10. Щоб заводити нові знайомства та спілкуватися з цікавими людьми.
11. Тому що отримані знання дозволять мені досягнути всього необхідного.
12. Слід закінчити інститут, щоб у знайомих не змінилась думка про мене як про здібну перспективну людину.
13. Щоб уникнути осуду та покарання за неуспішність у навчанні.
14. Хочу користуватися повагою у навчальному колективі.
15. Не хочу відставати від однокурсників, не бажаю опинитися серед невстигаючих.
16. Тому що від успіхів у навчанні залежить рівень моєї матеріальної забезпеченості в майбутньому.
17. Успішно навчатися, складати іспити на «4» і «5».
18. Просто подобається навчатися.
19. Вступив до вузу, змушений навчатися, щоб закінчити його.
20. Бути постійно готовим до наступних занять.
21. Успішно продовжувати навчання на наступних курсах, щоб дати відповіді на конкретні навчальні питання.
22. Щоб отримати глибокі та міцні знання.
23. Тому що в майбутньому планую зайнятися науковою діяльністю за обраною спеціальністю.
24. Будь-які знання знадобляться в майбутній професії.
25. Тому що хочу принести більше користі суспільству.
26. Стати висококваліфікованим спеціалістом.
27. Щоб дізнаватись нове, займатися творчою діяльністю.
28. Щоб дати відповіді на питання, пов'язані з проблемами розвитку суспільства, життєдіяльності людей.
29. Бути на доброму рахунку у викладачів.
30. Добитися схвалення батьків та оточуючих.

31. Навчаюся заради виконання обов'язку перед батьками, вузом.
 32. Тому що знання дають мені впевненість у собі.
 33. Тому що від успіхів у навчанні залежить моє майбутнє службове становище.
 34. Хочу отримати диплом з гарними оцінками, щоб мати переваги над іншими.

Обробка й інтерпретація результатів тесту:

- Шкала 1. Комунікативні мотиви: 7, 10, 14, 32.
- Шкала 2. Мотиви уникнення: 6, 12, 13, 15, 19.
- Шкала 3. Мотиви престижу: 8, 9, 29, 30, 34.
- Шкала 4. Професійні мотиви: 1, 2, 3, 4, 5, 26.
- Шкала 5. Мотиви творчої самореалізації: 27, 28.
- Шкала 6. Навчально-пізнавальні мотиви: 17, 18, 20, 21, 22, 23, 24.
- Шкала 7. Соціальні мотиви: 11, 16, 25, 31, 33.

У процесі обробки результатів слід підрахувати середній показник за кожною шкалою опитувальника. Можна вивести загальногруповий результат.

Додаток Б10

Дослідження мотивів навчальної діяльності студентів

(А.А. Реан, В.А. Якунін)

Шкали: мотиви навчальної діяльності.

Призначення тесту: діагностика навчальної мотивації студентів.

Інструкція до тесту: перед Вами список причин, які спонукають людей навчатися. Оберіть із даного списку п'ять причин, найбільш значущих для Вас.

1. Стати висококваліфікованим спеціалістом.
2. Отримати диплом.
3. Успішно продовжити навчання на наступних курсах.
4. Успішно навчатися, складати іспити на «добре» й «відмінно».
5. Постійно отримувати стипендію.
6. Здобути глибокі й міцні знання.
7. Бути постійно готовим до наступних занять.

8. Не запускати вивчення предметів навчального циклу.
9. Не відставати від однокурсників.
10. Забезпечити успішність майбутньої професійної діяльності.
11. Виконувати педагогічні вимоги.
12. Досягти поваги викладачів.
13. Бути прикладом для однокурсників.
14. Добитися схвалення батьків та оточуючих.
15. Уникнути осуду за погане навчання.
16. Отримати інтелектуальне задоволення.

Обробка та інтерпретація результатів тесту. Для кожного студента проводиться якісний аналіз провідних мотивів навчальної діяльності.

По всій вибірці визначається частота вибору того чи іншого мотиву.

Додаток Б11

Тест «Рівень самоконтролю»

(За методикою М. Снайдера)

Уважно прочитайте десять речень, які описують реакції на деякі ситуації. Кожне з них оцініть як правильне чи неправильне для себе. Правильне позначте літерою **П**, а неправильне — літерою **Н**.

1. Мені здається важким мистецтво наслідування звичок інших людей.
2. Я, мабуть, міг(могла) б клеїти дурника, щоб привернути увагу або розважити оточуючих.
3. З мене міг(могла) би вийти непоганий(непогана) актор(акторка).
4. Іншим людям іноді здається, що я переживаю щось глибше, ніж це є насправді.
5. У компанії я рідко опиняюсь у центрі уваги.
6. У різних ситуаціях і в спілкуванні з різними людьми я часто поводжу себе зовсім по-іншому.
7. Я можу відстоювати тільки те, в чому щиро впевнений(-на).
8. Щоб досягти успіху в справах, в спілкуванні з людьми, я намагаюсь бути таким(такою), яким(якою) мене бажають бачити.

9. Я можу бути дружнім(дружною) з людьми, які мені не подобаються.

10. Я не завжди такий(така), яким(якою) видаюсь.

Підведення підсумків.

Оцінюємо отримані відповіді: по одному балу нараховується за відповідь Н на запитання 1, 5, 7 і за відповідь на запитання П — на усі інші. Потім слід порахувати суму балів. Далі за класифікатором визначте Ваш нинішній рівень самоконтролю у спілкуванні.

0-3 бали — низький комунікативний контроль, тобто Ваша поведінка стійка і Ви не вважаєте за доцільне змінюватись залежно від ситуації. Ви здатні до широкого розкриття у спілкуванні, тому дехто вважає вас «незручним» через вашу прямолінійність.

4-6 балів — середній комунікативний контроль. Ви щирі, але не витримані в своїх емоційних проявах, однак у своїй поведінці зважаєте на оточення.

7-10 балів — високий комунікативний контроль. Ви легко входите в будь-яку роль, гнучко реагуєте на зміну ситуації, добре відчуваєте і можете передбачати враження, яке справляєте на оточення.

12-18 балів — Ваша пасивність є джерелом стресу для оточуючих.

Додаток Б12

Тест «Діагностика типових способів поведінки в конфліктних ситуаціях»

(за методикою К. Томаса)

Для виявлення домінуючих стилів поведінки в конфліктній ситуації слід заповнити опитувальник, що складається з набору альтернативних суджень (а і б). У кожному випадку слід уважно ознайомитись із ними, вибрати те, яке більшою мірою відповідає тому, як Ви зазвичай дієте.

Опитувальник

1. а) Інколи я дозволяю іншим узяти на себе відповідальність за вирішення питання, що викликає суперечку.

б) Замість обговорення того, у чому наші позиції не збігаються, я стараюся звернути увагу на те, із чим ми обидва погоджуємося.

2. а) Я стараюся знайти компромісне рішення.

б) Я намагаюся владнати ситуацію з урахуванням інтересів іншої людини та моїх власних.

3. а) Як правило, я наполегливо досягаю свого.

б) Іноді я жертвую власними інтересами заради інтересів іншої людини.

4. а) Я стараюся знайти компромісне рішення.

б) Я стараюся не зачепити почуття іншої людини, не образити її.

5. а) Уладнюючи суперечливу ситуацію, я завжди намагаюся знайти підтримку у інших людей.

б) Я стараюся зробити все, щоб уникнути марного напруження взаємин.

6. а) Я прагну уникнути неприємностей для себе.

б) Я стараюся досягти свого.

7. а) Я стараюся відкласти вирішення суперечливого питання, щоб свого часу вирішити його остаточно.

б) Я вважаю за можливе поступитися в чомусь, щоб домогтися свого в іншому.

8. а) Як правило, я наполегливо домагаюся свого.

б) Насамперед я прагну виявити всі суперечливі питання та зачеплені інтереси.

9. а) Вважаю, що не завжди варто хвилюватися через суперечки, що виникли.

б) Я стараюся домогтися свого.

10. а) Я твердо прагну домогтися свого.

б) Я стараюся знайти компромісне рішення.

11. а) Насамперед я прагну виявити всі суперечливі питання та зачеплені інтереси.

б) Я намагаюся заспокоїти іншого і передусім зберегти стосунки.

12. а) Я часто уникаю займати позицію, яка б могла викликати суперечку.

б) Я даю змогу іншій людині в чомусь залишитися при своїй думці, якщо вона також іде на зустріч мені.

13. а) Я пропоную щось середнє.

б) Я наполягаю, щоб усе було по-моєму.

14. а) Я повідомляю іншого про свою точку зору і запитую, що думає з цього приводу він.

- б) Я намагаюся показати іншому логіку та перевагу моєї позиції.
15. а) Я намагаюся заспокоїти іншого і передусім зберегти наші стосунки.
б) Я стараюся зробити все, щоб уникнути марного напруження взаємин.
16. а) Я стараюся не зачепити почуття іншої людини, не образити її.
б) Як правило, я намагаюся переконати іншого в перевагах моєї позиції.
17. а) Я стараюся домогтися свого.
б) Я стараюся зробити все, щоб уникнути марного напруження взаємин.
18. а) Якщо для іншої людини це дуже важливо, я дозволю їй наполягти на своєму.
б) Я даю змогу іншій людині в чомусь залишитися при своїй думці, якщо вона також іде назустріч мені.
19. а) Насамперед я прагну виявити всі суперечливі питання та зачеплені інтереси.
б) Я стараюся відкласти вирішення суперечливого питання, щоб у свій час вирішити його остаточно.
20. а) Я пробую зразу подолати наші розбіжності.
б) Я прагну знайти найкраще поєднання втрат і здобутків для нас обох.
21. а) Я прагну бути уважним до інтересів та слів іншого.
б) Я завжди схильний до прямого обговорення проблеми.
22. а) Я пробую знайти середню позицію між моєю та тією, яку займає інша людина.
б) Я обстоюю власну позицію.
23. а) Як правило, я намагаюся вдовольнити бажання кожного з нас.
б) Інколи я дозволяю іншим узяти на себе відповідальність за вирішення питання, що викликає суперечку.
24. а) Якщо для іншого його позиція є дуже важливою, я стараюся йти йому назустріч.
б) Я намагаюся схилити іншу людину до компромісу.
25. а) Я пробую переконати іншого у своїй правоті.
б) Я намагаюся бути уважним до аргументів іншого, враховувати його позицію.

26. а) Я пропоную, як правило, середню позицію.
б) Я майже завжди намагаюся вдовольнити інтереси кожного з нас.
27. а) Як правило, я намагаюся уникнути суперечок.
б) Якщо для іншого його позиція є дуже важливою, я стараюся йти йому назустріч.
28. а) Я стараюся домогтися свого.
б) Уладнюючи ситуацію, я, як правило, намагаюся знайти підтримку в іншого.
29. а) Я пропоную середню позицію.
б) Вважаю, що не завжди варто хвилюватися через суперечки, що виникли.
30. а) Я стараюся не зачепити почуття іншої людини, не образити її.
б) Я завжди намагаюся знайти таку позицію в суперечці, щоб ми обоє досягли успіху.

Обробка та інтерпретація даних. У методиці розрізняється п'ять можливих стилів поведінки особистості в конфліктній ситуації, а саме:

змагання — коли людина активно дбає про власну мету і намагається за будь-яку ціну задовольнити власні інтереси, ігноруючи мету та інтереси іншої людини;

співробітництво — коли партнери прагнуть знайти таке вирішення проблеми, при якому буде досягнута мета та вдоволені потреби кожного;

компроміс — коли партнери намагаються знайти задовільний баланс своїх інтересів та потреб;

уникнення — коли людина відмовляється від взаємодії, бачачи марність своїх зусиль, або ж відкладає взаємодію до кращих часів;

приспосовування — коли людина намагається створити умови для вдоволення потреб партнера та досягнення ним своїх цілей.

Ключ до опитування:

Змагання — 3а, 6б, 8а, 9б, 10а, 13б, 14б, 16б, 17а, 22а, 25а, 28а.

Співробітництво — 2б, 5а, 8б, 11а, 14а, 19а, 20а, 21б, 23а, 26б, 28б, 30б.

Компроміс — 2а, 4а, 7б, 10б, 12б, 13а, 18б, 20б, 22а, 24б, 26а, 29а.

Уникнення — 1а, 5б, 7а, 9а, 12а, 15б, 17б, 19б, 21а, 23б, 27а, 29б.

Приспосовування — 1б, 3б, 4б, 6а, 11б, 15а, 16а, 18а, 24а, 25б, 27б, 30а.

Коли обраний варіант відповіді збігається з ключем, то опитуваний отримує один бал. Потім знаходимо суму балів за кожним із можливих варіантів поведінки в конфліктній ситуації. Отримані кількісні показники порівнюються між собою для виявлення домінуючих тенденцій поведінки людини в конфліктній ситуації.

Додаток Б13

Діагностика організаторських та комунікативних здібностей

Інструкція досліджуваному: дайте відповідь на поставлені 40 питань. Відповідайте однозначно: «так» (+) або «ні» (-). Працюйте швидко, не задумуючись над питаннями, не відволікаючись і не консультуючись ні з ким.

1. Чи багато у вас друзів, з якими ви постійно спілкуєтесь?
2. Чи часто вам вдається схилити більшість своїх товаришів розділити вашу думку?
3. Чи довго вас турбує почуття образи?
4. Чи завжди вам важко орієнтуватись у критичній ситуації?
5. Чи є у вас прагнення до встановлення нових знайомств з різними людьми?
6. Чи подобається вам займатися громадською роботою?
7. Чи правда, що вам приємніше проводити час з книгами, ніж з людьми?
8. Якщо виникли деякі ускладнення в реалізації ваших намірів, чи легко ви відмовляєтесь від них?
9. Чи легко ви встановлюєте контакт з людьми, що значно старші від вас за віком?
10. Чи любите ви придумувати або організувати зі своїми товаришами різні ігри і розваги?
11. Чи важко вам в новій для вас компанії?
12. Чи часто ви відкладаєте на завтра ті справи, які необхідно було б виконати сьогодні?
13. Чи легко вам вдається встановлювати контакти з незнайомими людьми?
14. Чи прагнете ви того, щоб ваші товариші діяли у відповідності з вашою думкою?

15. Чи важко ви освоюєтесь в новому колективі?
16. Чи правда, що у вас не буває конфліктів з товаришами через ...?
17. Чи прагнете ви при нагоді познайомитись і поспілкуватись з новими людьми?
18. Чи часто ви є ініціатором при вирішенні важливих проблем?
19. Чи часто вам хочеться побути на самоті?
20. Чи правда, що ви зазвичай погано орієнтуєтесь у незнайомому оточенні?
21. Чи подобається вам постійно бути серед людей?
22. Чи дратуєтесь ви, якщо не вдається закінчити розпочату роботу?
23. Чи відчуваєте ви труднощі, якщо доводиться проявити ініціативу, щоб познайомитися з новою людиною?
24. Чи правда, що ви стомлюєтесь від частого спілкування з друзями?
25. Чи любите ви брати участь у колективних іграх?
26. Чи часто ви проявляєте ініціативу при вирішенні питань, що стосуються ваших товаришів?
27. Чи правда, що ви почуваете себе невпевнено серед малознайомих людей?
28. Чи правда, що ви рідко доводите свою правоту?
29. Чи вважаєте ви, що вам важко внести пожвавлення в малознайому компанію?
30. Чи брали ви участь у громадській роботі?
31. Чи прагнете ви обмежувати коло своїх знайомих невеликою кількістю людей?
32. Чи правда, що ви не будете відстоювати свою позицію, якщо вона не була зразу схвалена товаришами?
33. Чи почуваете ви себе впевнено, потрапивши в незнайому компанію?
34. Чи з охотою ви беретесь за організацію різних заходів для своїх товаришів?
35. Чи правда, що ви почуваете себе невпевнено, коли доводиться говорити що-небудь великій групі людей?
36. Чи часто ви запізнюєтесь на ділові зустрічі?
37. Чи правда, що у вас багато друзів?
38. Чи часто ви знаходитесь в центрі уваги своїх товаришів?
39. Чи відчуваєте ви сором'язливість при спілкуванні з незнайомими людьми?

40. Чи правда, що ви не дуже впевнено почуваєте себе в оточенні великої групи людей?

Обробка даних: результати оцінюються за допомогою дешифратора контактності і організаторських здібностей. Співставляються відповіді і дані дешифратора. Підраховуються відповіді, які співпали з даними дешифратора, окремо за контактністю і організаторськими уміннями, і за формулою $K = 0,05 \Pi$ (Π — число відповідей, що співпали) визначається коефіцієнт.

Дешифратор контактності:

(+) 1, 5, 9, 13, 17, 21, 25, 29, 33, 37

(-) 3, 7, 11, 15, 19, 23, 27, 31, 35, 39

Дешифратор організаторських здібностей:

(+) 2, 6, 10, 14, 18, 22, 26, 30, 34, 38

(-) 4, 8, 12, 16, 20, 24, 28, 32, 36, 40

Рівень сформованості контактності та організаторських здібностей визначається за допомогою коефіцієнта за школою оцінок.

Шкала оцінок контактності:

0,10 — 0,45 — низький рівень;

0,46 — 0,55 — нижче середнього;

0,56 — 0,65 — середній;

0,66 — 0,75 — високий;

0,76 — 1,00 — дуже високий.

Шкала оцінок організаторських здібностей:

0,20 — 0,55 — низький рівень;

0,56 — 0,65 — нижче середнього;

0,66 — 0,70 — середній;

0,71 — 0,80 — високий;

0,81 — 1,00 — дуже високий.

Додаток Б14

Діагностика загального рівня комунікабельності

(За В.Ф. Ряховським)

Інструкція. За кожну відповідь «так» нараховується 2 бали, «інколи» — 1 бал, «ні» — 0 балів.

Опитувальник

1. Ви очікуєте на буденну ділову зустріч. Чи виводить це вас зі звичної колії?

2. Чи не відкладаєте ви візит до лікаря аж доти, доки вже зовсім не сила терпіти?

3. Чи не викликає у вас невдоволення або збентеження доручення виступати з доповіддю чи повідомленням у зв'язку із якоюсь нагодою?

4. Ви маєте нагоду поїхати у відрядження до міста, де ніколи ще не бували. Чи докладете максимум зусиль для того, щоб уникнути цієї поїздки?

5. Чи любите ви ділитися своїми переживаннями з іншими?

6. Чи дратує вас прохання незнайомої людини (показати дорогу, назвати час, відповісти на якесь запитання тощо)?

7. Чи вірите ви в існування проблеми «батьків і дітей» та в те, що людям різних поколінь важко зрозуміти один одного?

8. Чи не посоромитеся ви нагадати знайомому, що він забув повернути 10 гривень, що їх ви позичили йому кілька місяців тому?

9. У кафе вам подали недоброякісну страву. Чи змовчите ви, лише незадоволено відсунувши тарілку?

10. У ситуації один на один з незнайомою людиною ви не розпочнете бесіду самі і вам не сподобається, якщо першою заговорить вона. Чи це так?

11. Вас жахає будь-яка довга черга (у магазині, бібліотеці, касі кінотеатру тощо). Вам легше відмовитися від свого наміру, ніж встати у хвіст і нудитися в очікуванні?

12. Чи боїтеся ви брати участь у залагодженні конфліктної ситуації?

13. У вас є власні, суто індивідуальні критерії оцінювання творів літератури, мистецтва, культури, ніяких «чужих» думок з цього приводу ви не приймаєте. Це так?

14. Почувши десь у неофіційній ситуації («в кулуарах») явно помилкову точку зору з добре відомого вам питання, ви, скоріше за все, промовчите?

15. Чи викликає у вас невдоволення прохання знайомих допомогти розібратися в якійсь проблемі чи навчальній темі?

16. Вам легше формулювати свою точку зору (думку, оцінку) у письмовій формі, ніж в усній?

Обробка даних. Визначте загальну суму балів, яку ви набрали, відповідаючи на запитання тесту.

Інтерпретація результатів.

32-30 балів. Ви некомунікбельні, і це ваша біда, оскільки саме Ви, передусім, страждаєте від цього. Однак і близьким людям нелегко. На Вас важко покластися в справі, що потребує групових зусиль. Намагайтеся бути більш комунікбельними, контролюйте себе.

29-25 балів. Ви замкнуті, неговірки, віддаєте перевагу самотності, і тому у Вас, мабуть, мало друзів. Нова робота та необхідність нових контактів якщо і не викликають у Вас паніки, то надовго виводять з рівноваги. Ви знаєте цю особливість свого характеру і часто буваєте незадоволені собою. Однак не обмежуйтеся лише цим, оскільки саме Ви можете змінити ці особливості характеру. Досить часто буває так, що, чимось сильно захопившись, Ви «несподівано» стаєте розкутими та комунікбельними. Варто лише постаратися.

24-19 балів. Ви певною мірою товариські, у знайомій обстановці почуваете себе цілком упевнено. Нові проблеми Вас не лякають, однак з новими людьми Ви сходитеся обережно, неохоче берете участь у суперечках і диспутах. У Ваших висловленнях часом занадто багато сарказму без усякої на те підстави. Усі ці недоліки у Вашій владі змінити.

18-14 балів. Ви комунікбельні, допитливі, охоче слухаєте цікавого співрозмовника, досить терплячі в спілкуванні з іншими, відстоюєте свою позицію без зайвої запальності. Без неприємних переживань йдете на зустріч з новими людьми. У той же час Ви не любите гучних компаній, екстравагантних витівок та багатослів'я — усе це вас дратує.

13-9 балів. Ви дуже товариські (часом, мабуть, навіть надміру), зацікавлені, говірки, любите висловлюватися з різних питань, що, буває, дратує інших. Охоче знайомитися з новими людьми, нікому не відмовляєте в проханнях, хоча не завжди можете їх виконати. Буває, що Ви виходите з себе, однак швидко відходите. Чого вам бракує, так це посидючості, терпіння і відваги при зустрічі із серйозними проблемами. Разом з тим, Ви можете змусити себе не відступати та долати труднощі заради досягнення поставленої мети.

8-4 бали. Товариськість «б'є з Вас ключем». Ви завжди в курсі всіх подій. Любите брати участь у всіх дискусіях, хоча серйозні теми можуть викликати у вас нудьгу. Охоче висловлюєтесь, навіть

якщо ваше уявлення про проблему більш ніж поверхове. Усюди почуваете себе «у своїй тарілці». Беретесь за будь-яку справу, хоча далеко не завжди можете її успішно довести до завершення. З цієї причини люди ставляться до вас із деяким побоюванням і сумнівами. Задумайтеся над цим.

3 бали і менше. Ваша комунікбельність має хворобливий характер. Ви балакучі, багатослівні, втручаєтесь в справи, які не мають до вас ніякого відношення, беретесь судити про проблеми, в яких зовсім некомпетентні. Через це ви часто буваєте причиною різного роду конфліктів. Вам необхідно зайнятися самовихованням.

Додаток Б15

Діагностика потреби у спілкуванні

(За Ю.Л. Орловим)

Інструкція: Відповідайте «так» або «ні» на подані нижче твердження.

1. Я отримую задоволення від участі в різних урочистостях.
2. Я можу приглушити свої бажання, якщо вони суперечать бажанням моїх друзів.
3. Мені приємно виявляти прихильність до когось.
4. Я більше зосереджений на набутті впливу, ніж дружби.
5. Я відчуваю, що по відношенню до моїх друзів у мене більше прав, ніж обов'язків.
6. Коли я дізнаюся про успіхи свого друга, у мене чомусь погіршується настрій.
7. Щоб бути задоволеним собою, я повинен комусь у чомусь допомогти.
8. Мої турботи зникають, коли я опиняюся серед товаришів по роботі.
9. Мої товариші мені трохи набридли.
10. Коли я роблю погано роботу, присутність людей мене дратує.
11. Притиснутий до стіни, я кажу лише ту частину правди, яка, на мою думку, не шкодить моїм друзям чи знайомим.
12. У важкій ситуації я думаю не стільки про себе, скільки про близьку людину.

13. Неприємності у друзів викликають у мене такий стан, що я можу захворіти.

14. Мені приємно допомагати друзям, навіть якщо це завдасть мені значних клопотів.

15. Із поваги до товариша я можу погодитися з його думкою, навіть якщо він неправий.

16. Мені більше подобаються пригодницькі оповідання, ніж оповідання про кохання.

17. Сцени насилля в кіно мені огидні.

18. У стані самотності відчуваю тривогу і напруженість більше, ніж коли я знаходжуся серед людей.

19. Я вважаю, що основною радістю у житті є спілкування.

20. Мені шкода покинутих собак та кішок.

21. Я віддаю перевагу мати менше друзів, але більш близьких.

22. Я люблю бувати серед друзів.

23. Я довго переживаю сварки з близькими.

24. У мене більше близьких людей, ніж у багатьох інших.

25. У мені більший потяг до досягнень, ніж до дружби.

27. Я більше довіряю власним інтуїції та уяві в погляді на людей, ніж судженням про них інших людей.

28. Я надаю більшого значення матеріальному благополуччю та престижу, ніж радості спілкування з приємними мені людьми.

29. Я співчуваю людям, у яких немає близьких друзів.

30. Стосовно мене люди часто невдячні.

31. Я люблю оповідання про безкорисливу дружбу та любов.

32. Заради друга я можу жертвувати всім.

33. У дитинстві я входив до однієї «тісної» компанії.

34. Якби я був журналістом, мені подобалось би писати про дружбу.

Обробка та інтерпретація результатів. За кожну відповідь, що відповідає ключеві, нараховується один бал.

Ключ:

Відповіді «так» на твердження 1, 2, 7, 8, 11, 12, 13, 14, 17, 18, 19, 20, 21, 22, 23, 24, 26, 28, 30, 31, 32, 33.

Відповіді «ні» на твердження 3, 4, 5, 6, 9, 10, 15, 16, 25, 27, 29.

Визначається загальна сума балів. Чим вища оцінка, тим більша потреба у спілкуванні.

Додаток Б16

Діагностика емоційних бар'єрів у міжособистісному спілкуванні

(За В.В. Бойко)

Інструкція. Читайте подані нижче судження та відповідайте на них «так» або «ні».

Опитувальник

1. Зазвичай у кінці робочого дня на моєму обличчі помітна втома.

2. Буває, що при першому знайомстві емоції заважають мені справити більш сприятливий вплив на партнерів (розгублююся, бентежуся, замикаюся в собі або, навпаки, багато говорю, веду себе неприродно).

3. У спілкуванні мені часто бракує емоційності, виразності.

4. Мабуть, я здаюся оточуючим надмірно строгим.

5. Я в принципі проти того, щоб демонструвати чемність, якщо цього не хочеться.

6. Я зазвичай вмю приховати від інших спалахи емоцій.

7. Часто у спілкуванні з іншими я продовжую думати про щось своє.

8. Буває, що я хочу виразити іншому емоційну підтримку (увагу, співчуття, співпереживання), однак він цього не відчуває, не сприймає.

9. Часто в моїх очах або у виразі мого обличчя помітна заклопотаність.

10. У діловому спілкуванні я намагаюся приховати свої симпатії до партнерів.

11. Усі мої неприємні переживання, як правило, «намальовані» на моєму обличчі.

12. Якщо я захоплююся розмовою, то моя міміка стає надмірно красномовною, експресивною.

13. Мабуть, я дещо емоційно скутий.

14. Зазвичай я знаходжуся в стані нервової напруженості.

15. Як правило, я відчуваю дискомфорт, коли доводиться обмінюватися потисками рук у діловій обстановці.

16. Іноді близькі люди підказують мені: розслаб м'язи обличчя, не криви губи, не зморщуй обличчя тощо.

17. Розмовляючи, я надмірно жестикулюю.

18. В новій ситуації мені важко бути розкутим, природним.

19. Мабуть, моє обличчя часто виражає сум або стурбованість, хоч на душі у мене спокійно.

20. Мені важко дивитися в очі при спілкуванні з малознайомою людиною.

21. Якщо я хочу, то завжди можу приховати ворожість до поганої людини.

22. Мені часто буває чомусь весело без усякої причини.

23. Мені дуже просто зобразити за власним бажанням або за проханням інших різні вирази обличчя: сум, радість, переляк, розпач тощо.

24. Мені говорили, що мій погляд важко витримати.

25. Мені щось заважає виявляти теплоту, симпатію людині, навіть якщо ці почуття до неї відчуваю.

Обробка даних. Підведіть підсумки самооцінювання за допомогою запропонованого ключа (бал 1 за кожний збіг вашої відповіді з наведеним нижче ключем).

Невміння керувати емоціями, дозувати їх (відповіді «так» на запитання 1, 11, 16 та «ні» на запитання 6, 21).

Неадекватний прояв емоцій (відповіді «так» на запитання 7, 12, 17, 22 та «ні» на запитання 2).

Негнучкість та невиразність емоцій (відповіді «так» на запитання 3, 8, 13, 18 та «ні» на запитання 23).

Домінування негативних емоцій (відповіді «так» на запитання 4, 9, 14, 19, 24).

Небажання зближуватися з людьми на емоційній основі (відповіді «так» на запитання 5, 10, 15, 20, 25).

Інтерпретація даних. Підрахуйте загальну суму набраних вами балів. Вона може коливатися в межах 0-25. Чим більше балів, тим очевидніші ваші емоційні проблеми у повсякденному спілкуванні. Однак якщо ви набрали дуже мало балів (0-2), то це свідчить або про вашу нещирість у своїх відповідях, або про те, що ви надто погано знаєте себе. Якщо ви набрали не більше ніж 5 балів, то емоції, зазвичай, не заважають вам спілкуватися з іншими; *6-8 балів* — у вас є деякі емоційні проблеми у повсякденному спілкуванні; *9-12 балів* — свідчення того, що ваші «щоденні» емоції певною мірою ускладнюють взаємодію з людьми; *13 балів і більше* — емоції шкодять встановленню контактів з ними, можливо, вам притаманні якісь дезорганізуючі реакції чи стани.

Зверніть увагу, чи немає у вас конкретних «перешкод» (це ті параметри, за якими ви набрали 3 і більше балів).

Виявлення рівня сформованості соціально-комунікативної культури студентів

(В. Тернопільська)

Мета: визначення рівня сформованості соціально-комунікативної культури студентів.

Інструкція: прочитайте та дайте ширшу відповідь на всі запитання за допомогою бланку. На бланкові надруковано номери запитань. Якщо ваша відповідь на запитання позитивна, то у бланку поставте знак «+», а якщо не згодні — «-». Стежте, щоб номер запитання відповіді збігався з номером на бланку. Майте на увазі, що запитання носять загальний характер і не можуть вмістити всіх необхідних подробиць. Тому уявіть собі типові ситуації і не замислюйтеся над деталями. Не слід витратити багато часу на обмірковування, відповідайте швидко.

Опитувальник

1. Чи багато у Вас друзів, з якими Ви постійно спілкуєтеся?
2. Чи довго Вас турбує почуття образи, завдане Вам кимось із товаришів?
3. Чи часто говорять, що Ви більше думаєте про інших, ніж про себе?
4. Чи зазвичай багато часу Ви приділяєте своїй особі?
5. Чи є у Вас прагнення встановлювати нові знайомства з різними людьми?
6. Чи часто ви не можете приховати ворожість при розмові з людиною, яка для Вас неприємна?
7. Чи легше Вам просити за іншого, ніж за себе?
8. Чи правда, що Вам приємніше й простіше поводити час за книгами або за якими-небудь іншими заняттями, ніж із своїми товаришами?
9. Чи легко Ви встановлюєте контакти з людьми, які значно старші за вас?
10. Чи вважаєте ви, що людина спочатку повинна думати про себе, а потім вже про інших?
11. Чи вдається вам легко приховати ворожість до поганої людини?

12. Чи впевнені Ви в тому, що не потрібно для когось дуже напружуватись?
13. Чи вважаєте Ви, що успіхів у вас більше, ніж невдач?
14. Чи важко Вам включатися в нову компанію?
15. Чи часто Ви намагаєтесь зробити людям послугу, якщо у них сталося горе чи неприємності?
16. Чи важко Вам освоїтися в новому колективі?
17. Чи прагнете Ви при нагоді познайомитися і поспілкуватися з новою людиною?
18. Чи важко Вам себе примусити щось зробити для інших?
19. Чи прагнете Ви якомога більше зробити для інших?
20. Чи дратують Вас люди, які оточують, чи виникає бажання побути на самоті?
21. Чи просто для Вас у разі потреби зобразити різні вирази обличчя: сум, радість, переляк, розпач тощо?
22. Чи впевнені Ви, що турбота про інших часто іде на шкоду собі?
23. Чи подобається Вам постійно бути серед людей?
24. Чи відчуваєте Ви труднощі, незручності або сором'язливість, якщо доводиться проявляти ініціативу, щоб познайомитися з новою людиною?
25. Чи впевнені Ви, що найбільша цінність в житті — жити інтересами інших людей?
26. Чи засуджуєте Ви людей, які не вміють потурбуватися про себе?
27. Чи подобається Вам брати участь у колективних іграх?
28. Чи правда, що Ви почуваетесь невпевнено серед малознайомих Вам людей?
29. Чи є безкорисливість Вашою відмінною рисою?
30. Чи відчуваєте Ви дискомфорт, коли приходиться проявляти люб'язність?
31. Чи вважаєте ви, що Вам не важко внести пожвавлення в малознайому для вас компанію?
32. Чи часто Ви просите людей зробити що-небудь із корисливих спонук?
33. Чи відчуваєте Ви невимушено, коли потрапляєте в незнайому для Вас компанію?
34. Чи прагнете Ви обмежити коло своїх знайомих невеликою кількістю людей?
35. Чи є відмінною рисою Вашого характеру вміння допомогти іншим людям?

36. Чи правда, що Ви не почуваетесь достатньо впевненими і спокійними, коли доводиться говорити що-небудь великій групі людей?
37. Чи правда, що у Вас багато друзів?
38. Чи здатні Ви докласти зусиль лише за добро винагороду?
39. Чи часто Ви опиняєтесь у центрі уваги своїх одногрупників?
40. Чи часто Ви соромитесь, відчуваєте ніяковість, спілкуючись з малознайомими людьми?

Обробка результатів

«Номери запитань 1-го рядка містять позитивним відповіді, 2-гий рядок — негативні). Кожна позитивна відповідь 1-го рядка оцінюється у 2 бали, кожна негативна у 2-му — також у 2 бали. Підрахуйте загальну суму балів, отриманих при опитуванні за даною методикою.

Бланк для відповідей

1 3 5 7 9 11 13 15 17 19 21 23 25 27 29 31 33 35 37 39
2 4 6 8 10 12 14 16 18 20 22 24 26 28 30 32 34 36 38 40

Інтерпретація результатів

Від 30-40 балів — високий рівень;
Від 20-30 балів — достатній рівень;
Від 10-20 балів — середній рівень;
Від 0-10 балів — низький рівень.

Високий рівень сформованості соціально-комунікативної культури відзначається тоді, коли студент має глибокі, міцні знання щодо норм, правил, моделей поведінки, прийнятих у соціумі, та усвідомлює доцільність їх дотримання, виявляючи при цьому стійку активність у розширенні й поглибленні знань. Спонукальним механізмом прояву соціально-комунікативної культури студентів виступає власне сумління. Типовими для вихованця є гармонія основних мотиваційних переживань задоволення, моральності, творчий характер суб'єкт-суб'єктної взаємодії. Студентові властиве емоційно-позитивне ставлення до себе, інших людей, оточуючої дійсності. Він усвідомлює особистісну цінність кожної людини, відчуває інтерес до неї та повагу до її людської гідності.

Завжди доброзичливий, чуйний, уважний, принциповий і толерантний у взаєминах з ровесниками буде їх на основі поваги, розуміння і допомоги, дотримується традицій поваги старших і виявляє готовність допомагати тим, хто цього потребує. Відкритий для діалогу і співпраці. В студентському колективі має досить

високий статус, демонструє лідерські якості. Вихованцю з названою характеристикою притаманна ввічливість, доброзичливість, товариськість, тактовність, комунікабельність, впевненість, незалежність, контактність, адаптивність, культура мовлення. Такі студенти самокритичні, вимогливі до себе та інших, мають адекватну самооцінку і, як наслідок, успішну адаптацію у соціумі, їм також властива розвинута рефлексія, емпатія. У них сформований повний обсяг комунікативних умінь і навичок, які дозволяють їм успішно встановлювати контакти з іншими людьми; експресивних умінь, які забезпечують адекватний висловлюванням міміко-пантомімічний супровід; перцептивно-рефлексивних умінь, які дають можливість пізнавати внутрішній світ партнера по спілкуванню та розуміння самого себе.

Достатній рівень сформованості соціально-комунікативної культури характеризується достатньо глибокими знаннями студента про норми, цінності, моделі поведінки, прийняті у соціумі, та усвідомленням необхідності їх дотримання у повсякденних взаєминах. Спонукальним механізмом прояву соціально-комунікативної культури є інші особи і рідше — власне сумління, а самі вихованці володіють достатніми мотиваційними, когнітивними і поведінковими можливостями. Для вихованців із названим рівнем сформованості характерні прояви соціально цінної мотивації у взаємодії з іншими людьми, хоча іноді вони мотивуються бажанням завойовувати гарне ставлення оточуючих, прагненням уникнути неприємної ситуації, а також відсутністю активності у цьому напрямку. Характерною особливістю таких вихованців є їх непослідовність у словах і діях. Поведінка часто зумовлюється ситуативно — залежно від вимог, інтересів, потреб і під впливом значимих людей. Достатній рівень відбиває сформованість соціально-комунікативної культури у взаєминах, доброзичливе, чуйне і толерантне ставлення до інших, ввічливість, повагу, тактовність. Студенти мають адекватну самооцінку, розвинену здатність до саморегуляції власних дій. Вони вирізняються розвинутими комунікативними уміннями і навичками.

Середній рівень сформованості соціально-комунікативної культури є рівнем фрагментарних знань стосовно соціально-комунікативної культури. Ці знання не глибоко усвідомлюються та не мають адекватного особистісного сенсу, тобто не мотивуються внутрішньою потребою, а студент діє згідно них тому, що так ді-

ють інші, цього вимагають. Не завжди може регулювати своїми емоціями, почуттями, діями, вчинками.

Усвідомлює необхідність дотримання культурних норм, моделей поведінки, прийнятих у соціумі, але часто не може оцінити й проаналізувати відповідно до них власну поведінку, вчинки інших людей.

Не завжди усвідомлює цінність іншої людини. Іноді не відчуває інтересу до неї, не поважає її людську гідність. Не вирізняється доброзичливістю, чуйністю, уважністю, принциповістю і толерантністю у взаєминах, рідко будує їх на основі поваги і розуміння. Ці якості проявляються лише у ставленні до близьких і друзів. Не викликається допомагати тим, хто цього потребує в різних життєвих ситуаціях. Їм властива егоцентричність, орієнтація на свої власні інтереси і неадекватна самооцінка; недостатня гнучкість у способах впливу, взаємодії; підвищена конфліктність, відсутність партнерської орієнтації і, як наслідок, низький рівень адаптації у соціумі. Вирізняються пасивністю у протистоянні негативним проявам поведінки з боку інших. Вихованці мають труднощі комунікативного характеру, пов'язані з недостатнім оволодінням ними вербальними і невербальними засобами встановлення контакту. Їм властива невиразність експресивно-мімічних засобів спілкування. Доручені справи виконують, як правило, під примусом, після багаторазових нагадувань і під контролем. Навички саморегуляції поведінки розвинені недостатньо.

Для низького рівня сформованості соціально-комунікативної культури характерні недостатньо повні знання про норми, правила поведінки, прийняті у соціумі, комунікативні особливості особистості. Ці знання позбавлені системності і не завжди знаходять вияв у поведінці вихованців. У них також спостерігається відсутність активності у поведінці й розширенні знань.

Студент не завжди усвідомлює необхідність дотримання соціальних норм у взаєминах з іншими людьми і, як наслідок, не може оцінити відповідно до них власну поведінку, вчинки інших людей. Спонукальним механізмом дотримання соціальних норм виступають тільки окремі люди або група. Соціальні норми не мотивуються внутрішньою потребою. Йому властивий низький рівень адаптації у соціумі, що виявляється в уникненні широких контактів і соціальних ролей, у яких можна привернути до себе увагу оточуючих. Такі вихованці часто попадають під вплив інших.

Вихованець не усвідомлює цінності іншої людини. Байдужий до неї, не поважає її людської гідності, не виявляє доброзичливість, ввічливість, чуйність, тактовність, толерантність у взаєминах з ровесниками і старшими. У нього не сформовані уміння ефективного розв'язання конфліктних ситуацій, запобігання їм, комунікативні уміння. Ретельно виконується лише те, що прямо контролюється. Відсутні навички самоконтролю і саморегуляції поведінки.

Додаток Б18

Анкета для визначення асоціальності

1. Особистість часто порушує правила поведінки та норми встановлені суспільством.
2. Любить насміхатися з інших.
3. Кривдить своїх ровесників.
4. Часто говорить одне, а робить інше.
5. Розповідає непристойні історії, вживає нецензурні слова.
6. Переконана, що її «пустощі» нікому не шкодять.
7. Заради своєї користі часто обманює інших.
8. Оточуючі нарікають, що не бажають з нею мати справу.
9. Докучає людям жадливими історіями, почутими зі ЗМІ та життя.
10. Виявляє жорстокість до тварин, нищить без потреби рослини.

Шкала оцінювання

Високий ступінь асоціальності — 8-10 балів.

Середній ступінь асоціальності — 4-7 балів.

Низький ступінь асоціальності — 1-3 бали.

Додаток Б19

Виявлення схильності до емпатії

(За І. Юсуповим)

Інструкція: Для виявлення рівня емпатійних тенденцій необхідно використовувати наступні варіанти відповідей: «не знаю» (0),

«ні, ніколи» (1), «іноді» (2), «часто» (3), «майже завжди» (4), «так, завжди» (5).

1. Мені більше подобаються книги про подорожі, ніж книги із серії «Життя знаменитих людей».
2. Дорослих людей дратує турбота батьків.
3. Мені подобається роздумувати про причини успіхів і невдач інших людей.
4. Серед музичних передач надаю перевагу сучасним ритмам.
5. Надмірну роздратованість і несправедливі докори хворого потрібно терпіти, навіть якщо вони продовжуються роками.
6. Хворій людині потрібно допомагати навіть словом.
7. Стороннім людям не потрібно втручатися в конфлікт між двома людьми.
8. Старі люди, як правило, образливі без причини.
9. Коли в дитинстві слухав сумну музику, на мої очі наверталися сльози.
10. Роздратований стан моїх батьків впливає на мій настрій.
11. Я байдужий до критики на мою адресу.
12. Мені більше подобається розглядати портрети, ніж картини з пейзажами.
13. Я завжди вибачав все батькам, навіть якщо вони були не праві.
14. Якщо кінь погано тягне, його потрібно бити.
15. Коли я читаю про драматичні події з життя людей, то відчуваю, ніби це відбувається зі мною.
16. Батьки відносяться до своїх дітей справедливо.
17. Якщо бачу, що сваряться підлітки або дорослі, я втручаюсь.
18. Я не звертаю увагу на поганий настрій моїх батьків.
19. Я довго спостерігаю за поведінкою тварин, відкладаючи інші справи.
20. Фільми і книги можуть викликати сльози тільки у несерйозних людей.
21. Мені подобається спостерігати за виразом обличчя і поведінкою незнайомих людей.
22. В дитинстві я приводив додому бездомних котів і собак.
23. Всі люди необґрунтовано озлоблені.
24. Дивлячись на сторонню людину, мені хочеться відгадати, як складеться її життя.
25. В дитинстві молодші за віком ходили за мною слідом.

26. При вигляді покаліченої тварини я стараюсь їй чим-небудь допомогти.

27. Людині стане легше, якщо уважно вислухати її скарги.

28. Побачивши вуличну пригоду, стараюсь не попадати в число свідків.

29. Молодшим подобається, коли я пропоную їм свою ідею, справу чи розваги.

30. Люди перебільшують здатність тварин відчувати настрій господаря.

31. Із скрутної конфліктної ситуації людина повинна виходити самостійно.

32. Якщо дитина плаче, на те є свої причини.

33. Молодь повинна завжди задовольняти просьби і причуди старих людей.

34. Мені хочеться розібратися, чому деякі мої однокласники були задумливі.

35. Безпритульних домашніх тварин потрібно відловлювати і знищувати.

36. Якщо мої друзі починають обговорювати зі мною свої особисті проблеми, я стараюсь перевести розмову на іншу тему.

Перед підрахунком результатів перевірте ступінь ширості, з якою ви відповідали. Якщо ви відповіли «ніколи» на твердження під номерами 3, 9, 10, 11, 13, 28, 36 і «так, завжди» на пункти 11, 13, 17, 26, то ви не були щирі перед собою, а в деяких випадках прагнули показатись у кращому світлі. Результатом тестування можна довіряти, якщо по перерахованих твердженнях ви дали не більше трьох нещирих відповідей. Якщо їх чотири, виникає сумнів у достовірності всіх відповідей, а коли п'ять — можете вважати роботу даремною.

Тепер підсумуйте набрані вами бали по всіх відповідях.

82-90 балів. Це дуже високий рівень емпатійності. У вас хворобливо розвинуте співпереживання. У спілкуванні, як барометр, тонко реагуєте на настрій співрозмовника, який не встиг сказати і слова. Вам нелегко від того, що оточуючі використовують вас в якості громовідводу, обрушуючи на вас свій емоційний стан. Погано почувати себе у присутності «важких людей». Дорослі і діти довіряють вам свої таємниці і йдуть за порадами. Досить часто відчуваєте комплекс вини, побоюючись завдати людям турбот; не тільки словом, але і поглядом боїтесь зачепити їх. В той же час ви дуже ранимі.

Можете страждати при вигляді покаліченої тварини. Не знаходите собі місця від випадкового холодного привітання знайомого, шефа. Ваша вразливість іноді довго не дає заснути. Перебуваючи в пригніченому стані, маєте потребу в емоційній підтримці зі сторони. При такому відношенні до життя ви близькі до невротичних зривів. Потурбуйтеся про своє здоров'я.

63-81 бал. Висока емпатійність. Ви чутливі до потреб і проблем оточуючих, великодушні, схильні багато їм пробачати. З інтересом відноситеся до людей. Вам подобається «читати» їх обличчя і «підглядати» в їх майбутнє. Ви емоційно чутливі, комунікабельні, швидко устанавлюєте контакти і знаходите спільну мову. Оточуючі цінують вас за душевність. Ви стараєтесь не допускати конфлікти і знаходити компромісні рішення. Добре переносите критику в свою адресу. В оцінці подій більше довіряєте своїм почуттям та інтуїції, ніж аналітичним висновкам. Надаєте перевагу працювати з людьми чи одноосібно. Постійно маєте потребу в соціальному схваленні своїх дій. При всіх перерахованих якостях ви не завжди акуратні в точній роботі. Вас можна легко вивести з рівноваги.

37-62 бали. Нормальний рівень емпатійності, властивий більшості людей. Оточуючі не можуть назвати вас «товстошкірим», але в той же час ви не відноситеся до числа особливо чутливих людей. В міжособистісних стосунках більше схильні судити про інших за їх вчинками, ніж довіряти своїм особистим враженням. Вам властиві емоційні прояви, але в більшості випадків вони знаходяться під контролем. У спілкуванні уважні, прагнете зрозуміти більше, ніж сказано словами, але при надто довгому виливанні почуттів співрозмовника втрачаєте терпіння. Надаєте перевагу делікатно не висловлювати свою точку зору, не будучи впевненим, що вона буде прийнята. Під час читання художніх творів і перегляду фільмів частіше всього слідкуєте за дією, ніж за переживаннями героїв. Вам важко прогнозувати розвиток відносин між людьми, тому, трапляється, їхні вчинки для вас виявляються неочікуваними.

12-36 балів. Низький рівень емпатійності. Ви зазнаєте труднощів в устанавленні контактів з людьми, незатишно відчуваєте себе в компанії. Емоційні прояви у вчинках оточуючих здаються вам незрозумілими і полишеними змісту. Надаєте перевагу заняттю конкретною справою, а не праці з людьми. Ви — прихильник точних формулювань і раціональних рішень. Мабуть, у вас мало друзів, а ті, хто є, більше цінують вас за ділові якості і ясний розум,

ніж за чуйність. Буває, коли відчуваєте себе у розпачі, то знайомі не дуже оточують вас увагою. Але це можна виправити, якщо ви розкриєте свою оболонку і станете уважніше вдивлятися в поведінку близьких, приймати їх потреби як свої.

II балів і менше. Дуже низький рівень. Емпатійні тенденції особистості не розвинуті. Вам тяжко першим розпочати розмову, тримаєтесь усамітнено серед співробітників. Особливо важкі контакти з дітьми і людьми, які старші за вас. У міжособистісних відносинах часто знаходитеся в неприємному становищі. Багато в чому не знаходите взаєморозуміння з оточуючими. Любите гострі відчуття, надаєте перевагу спортивним змаганням над мистецтвом. В діяльності дуже центровані на собі. Ви можете бути продуктивними в індивідуальній роботі, а у взаємодії з іншими не завжди виглядаєте в кращому світлі. З іронією відноситеся до сентиментальних проявів. Хворобливо переносите критику в свою адресу, хоча можете на неї бурхливо не реагувати. Вам необхідна гімнастика почуттів.

Додаток Б20

Діагностика емпатії особистості дорослого віку

(За Л.П. Журавльовою)

Інструкція. Ознайомтеся з поданими нижче ситуаціями і пригадайте, які Ваші реакції були в подібних ситуаціях в реальному житті. Окресліть номер обраної відповіді у бланку відповідей.

I. Повертаючись ввечері додому, ви стаєте свідком бійки двох людей вашого віку. Ваші дії?

1. Злість учасників поєдинку викличе у мене азарт уболівальника. Мені буде дуже цікаво дізнатися, чим закінчиться бійка.
2. Пройду мимо, практично не звертаючи на них увагу. Не втручатимусь.
3. Уявлю, ніби я опинився(лась) на місці одного з них і відчую його біль, неприємні переживання і швидко пройду мимо, щоб не втрапити в бійку.
4. Відчую біль, страх, злість і мені стане шкода цих людей, особливо слабшого.
5. Деякий час буду уявляти, як можна було б припинити бійку, але думка про те, що нічого не вийде, зупиняє мене.

6. Покличу на допомогу і разом спробую припинити бійку.
7. Стану захищати слабшого і спробую припинити бійку.
8. Ваша відповідь.

II. У ваш колектив прийшов новачок, якого всі відразу незлюбили. Як ви вчините?

1. Буду підтримувати своїх товаришів і насміхатись, принижувати його, оскільки, якщо когось не люблять, то є за що.
2. Проявлю нейтральне ставлення до новачка і не буду втручатися у його взаємини з колективом.
3. При кожному насміханні над новачком уявляю себе на його місці і мені стає дуже неприємно.
4. Щоразу при сутичках новачка з колегами я співчуваю йому, мені шкода його, однак я не вважаю за потрібне втручатися у його взаємини з колективом.
5. Мені шкода новачка, хочеться йому допомогти, проте щось заважає це зробити.
6. Я спробую ближче познайомитися з ним і показати колегам його переваги, кращі якості, здібності.
7. При перших глузуваннях над новачком стану на його захист, хоча при цьому перепаде і мені.
8. Ваша відповідь.

III. Ви повертаєтесь додому. Пройшовши кілька кроків від зупинки, почули, що хтось скаржить. Підійшовши до куців, побачили там цуценя. Ваші дії?

1. Візьму цуценя на руки і понесу додому.
2. Дам цуценяті щось поїсти.
3. Подумаю, що треба сказати про цуценя товаришеві, який хотів мати собаку.
4. Мені стане шкода цуценя; погладивши його, подумаю, що, можливо, хтось візьме його до себе.
5. Мені стане сумно від цього скавчання.
6. Подивлюсь на цуценя і піду далі.
7. Штовхну цуценя ногою і накажу: « Не скаржи!».
8. Ваша відповідь.

IV. Ви захоплено дивитесь дуже цікавий фільм у кінотеатрі. Раптом чуєте, що Ваша сусідка схлипує, співпереживаючи героям фільму. Ваша реакція?

1. Пожартую з її м'якосердності, чим її підбадьорю.
2. Настільки буду захоплений(на) подіями фільму, що не помічу стан сусідки.

3. Відчую, що сусідка схвильована майже як я, проте мені не зрозуміло, як можна плакати, спостерігаючи за життям вигаданих героїв.
4. Мені зрозуміле хвилювання жінки і я почав(ла) співпереживати не лише героям фільму, а й своїй сусідці.
5. Подумаю, що потрібно було б якось втішити сусідку, однак не зважусь це зробити.
6. Скажу їй, наскільки мені зрозумілі її переживання, дам їй салфетку (носовичок, цукерку, жуйку, тощо).
7. Кину дивитись фільм і вийду до бару (кафе) у фойє, щоб купити води для сусідки.
8. Ваша відповідь.

V. Ви збираєтесь у гості до рідних, а Вашому знайомому (знайомій) подарували путівку на відпочинок до середземноморського курорту. Він (вона) просить Вас позичити у дорогу Вашу новеньку валізу. Ваша реакція?

1. І за які такі заслуги людям так щастить? А валіза і мені потрібна.
2. Я сам(а) на днях їду до рідних і мені потрібна валіза.
3. Я зрадію за свого знайомого (знайому) і відразу уявлю, як би я відпочив(ла), маючи таку путівку, однак валіза мені потрібна для моєї подорожі.
4. Прекрасно! Там він (вона) зможе по-справжньому відпочити.
5. Почну думати, яким чином допомогти приятелю (приятельці) якнайкраще зібратися у цю подорож.
6. Запропоную йому (їй) свою стару валізу, яка має досить пристойний вигляд.
7. Позичу нову валізу, а сам(а) скористаюсь старою.
8. Ваша відповідь.

VI. Ви зайняті дуже важливою справою. Приходить Ваш товариш (подруга) і просить Вас допомогти в примиренні з коханою людиною. Ваша реакція?

1. Відкладу свої справи. Скажу, що я дуже співчуваю товаришеві (подрузі), розумію його (її) і зателефоную його подрузі (другу), щоб домовитись про зустріч цього ж дня.
2. Пообіцяю товаришеві (подрузі), що при нагоді обов'язково поговорю з його коханою (коханим).
3. Відклавши справи, почну міркувати, яким чином зможу допомогти товаришеві.

4. Відчую переживання свого друга (подруги). Мені його(її) дуже шкода.
5. Відразу переймусь хвилюванням і розпачем свого товариша (подруги), уявлю себе, як би я переживав (ла) у подібній ситуації.
6. Відмовлюсь. Не люблю втручатися в справи інших.
7. Не буду втручатись у чужі справи, тому що потім залишусь винним.
8. Ваша відповідь.

VII. Літо. Спека. Парк. Ви стоїте в черзі за морозивом. Після гарного відпочинку у Вас залишилось грошей на одну пачку морозива. Коли підійшла Ваша черга, раптом з'являється дитина і намагається купити морозиво перед Вами. Ваша реакція?

1. «Звикай поважати старших. Іди і постій в черзі».
2. Зроблю вигляд, що я її не помічаю і куплю собі морозиво.
3. Відчую, як страшенно хочеться дитині морозива, однак мені його також дуже хочеться. Дитина може і після мене купити морозиво.
4. Бачу, що дитині дуже хочеться морозива і вона не може себе заставити стояти в черзі, проте вирішу не пропустити її без черги.
5. У першу мить у мене виникає бажання пропустити дитину без черги, проте я уже дав гроші продавцю....
6. Дам можливість дитині купити морозиво переді мною.
7. Відчувши переживання дитини і побачивши, що їй не вистачило грошей, дам їй свою порцію морозива.
8. Ваша відповідь.

VIII. Вокзал. Ви стоїте в черзі за квитками. Коли підійшла ваша черга і Ви попросили квиток у місто N, касир гнівно крикнула: «Ви що, читати не вмієте?! В N квитків немає!» Ваша реакція?

1. Скажу: «Дякую!» з докором у голосі і зроблю зауваження за нетактовну поведінку.
2. Спокійно розвернусь і піду шукати інший транспорт в місто N.
3. Переймусь роздратованістю касира і мені стане себе дуже шкода.
4. Відчую не лише роздратування, а й страшенну втому, напруження касира — і мені стане її шкода.
5. У мене виникне бажання зробити щось приємне для цієї втомленої жінки, однак я маю поспішати до міста N.

6. Щиро вибачусь за свою неухажливість і скажу щось на зразок того, що мені дуже шкода, що згаяв(ла) час такої перевтомленої людини.
7. Побачивши втомлене обличчя касира, посміхнусь їй, відійду від каси, куплю пляшку води, повернусь до каси і подарую касиру.
8. Ваша відповідь.

IX. На вулиці до Вас підійшла молода жінка з дитиною і просить дати їй грошей — їй не вистачає 2 гривні на хліб, а у вас є лише кілька гривень на обід. Ваша реакція?

1. Не повірю жінці, подумаю, що вона жебрачка, тим паче, самому(ій) їсти хочеться.
2. Пройду мимо, не звертаючи уваги.
3. Уявлю, як би я почувався(лась) у подібній ситуації і швидше піду далі.
4. Відчую стан жінки, мені стане шкода її, однак, якщо я не перекушу, то не зможу добре виконати свої справи.
5. Почну розпитувати про причини такого стану і, лише оцінивши все об'єктивно, пораджу звернутись до інших людей.
6. Деякий час повагаюсь, але все ж дам дрібні гроші (копійки), залишивши собі на обід.
7. Допоможу жінці, давши гроші, або ж куплю їй хліба.
8. Ваша відповідь.

X. Ви побачили, як хлопці піймали кішку і знуцаються з неї. Ваша реакція?

1. Спробую відібрати кішку у хлопців і нагодую її.
2. Покличу на допомогу своїх друзів або дорослих.
3. Почну розмірковувати, яким чином допомогти тварині.
4. Мені буде дуже шкода кішку; я подумаю, що хлопці дуже погано чинять, знуцаючись над твариною.
5. Мені стане неприємно від такої сцени і я швидше піду у своїх справах.
6. Пройду мимо, не звертаючи уваги.
7. Я не люблю бездомних кішок.
8. Ваша відповідь.

Бланк відповідей №		Дата						
Ч., міс., рік народження		Вік		Стать: ч ж		Місце проживання: м с		
№ ситуації	ШКАЛИ							Власна відповідь
	I	II	III	IV	V	VI	VII	
I	1	2	3	4	5	6	7	
II	1	2	3	4	5	6	7	
III	7	6	5	4	3	2	1	
IV	7	6	5	4	3	2	1	
V	1	2	3	4	5	6	7	
VI	1	2	3	4	5	6	7	
VII	7	6	5	4	3	2	1	
VIII	1	2	3	4	5	6	7	
IX	7	6	5	4	3	2	1	
X	1	2	3	4	5	6	7	
Всього:								

Обробка результатів

Власну відповідь за змістом відносимо до однієї з семи шкал. Підраховуємо загальну кількість відповідей по кожній шкалі.

I шкала: антиемпатія: за кожну відповідь нараховується (-2) бали;

II шкала: індіферентність: за кожну відповідь нараховується (-1) бал;

III шкала: співпереживання: за кожну відповідь нараховується 1 бал;

IV шкала: співчуття: за кожну відповідь нараховується 2 бали;

V шкала: внутрішнє сприяння: за кожну відповідь нараховується 3 бали;

VI шкала: реальне сприяння не на шкоду собі: за кожен відповідь даємо 4 бали;

VII шкала: реальне сприяння на шкоду собі: за кожен відповідь даємо 5 балів;

Інтегральна емпатія: сума балів за I-VII шкалами. *Дуже високий рівень емпатії:* 46-60 балів. *Високий рівень емпатії:* 36-45 балів. *Середній рівень емпатії:* 16-35 балів. *Низький рівень емпатії:* 5-15 балів. *Дуже низький рівень емпатії:* (-5) – 4 бали. *Антиемпатія (дисонансна емпатія):* (-20) – (-6) балів.

КАЛЕНДАР ЗНАМЕННИХ І ПАМ'ЯТНИХ ДАТ

Січень

- 1 – Новорічне свято
- 6 – Святвечір. Багата кутя
- 7 – Різдво Христове
- 13 – Щедра кутя
- 14 – Новий рік за старим стилем
– День стятителя Василя Великого
- 18 – Святвечір водохресний. Голодна кутя
- 19 – Богоявлення Господнє. Водохреще
- 20 – Свято Іоанна Хрестителя
- 22 – День Соборності України
- 25 – День Тетяни
- 26 – Міжнародний день митника
- 27 – Міжнародний день пам'яті жертв Голокосту
- 28 – День народження Леоніда Костянтиновича Каденюка (1951), льотчика-космонавта (першого космонавта незалежної України)
- 29 – День пам'яті Героїв Крут
– День працівників пожежної охорони

Лютий

- 12 – Собор трьох святих – Василя Великого, Іоанна Златоуста, Григорія Двоєслова
- 14 – День святого Валентина
- 15 – Стрітення Господнє
– День вшанування учасників бойових дій на території інших держав

- 20 – Всесвітній день соціальної справедливості
- 21 – Міжнародний день рідної мови
- 23 – День захисника Вітчизни
- 25 – День народження Лесі Українки (справж. – Лариса Петрівна Косач-Квітка) (1871–1913), української поетеси і громадської діячки

Березень

- Друга субота березня – День землевпорядника
- Третя неділя березня – День працівників житлово-комунального господарства і побутового обслуговування населення
- 1 – Міжнародний день боротьби з наркоманією і наркобізнесом
- 3 – Всесвітній день письменника
- 8 – Міжнародний жіночий день
- 9 – День народження Тараса Григоровича Шевченка (1814–1861), українського поета, художника, мислителя
- 15 – Всесвітній день прав споживача
- 20 – Всесвітній день води
- 21 – Міжнародний день боротьби за ліквідацію расової дискримінації
- Всесвітній день поезії
- 22 – День сорока Севастійських мучеників (сорок мучеників)
- Всесвітній день водних ресурсів
- 23 – Всесвітній день метеорології
- Всеукраїнський день працівників культури та аматорів народного мистецтва
- 24 – Всесвітній день боротьби з захворюванням на туберкульоз

- 25 – Міжнародний день солідарності з жертвами рабства та трансатлантичної торгівлі
- День Служби безпеки України (СБУ)
- 26 – День Внутрішніх військ Міністерства внутрішніх справ України
- 27 – Міжнародний день театру
- 30 – Теплому Олексі

Квітень

- Перша неділя квітня – День геолога
- Третя субота – День навколишнього середовища
- 1 – День сміху
- Міжнародний день птахів
- 2 – Міжнародний день дитячої книги
- 7 – Благівіщення Пресвятої Богородиці
- Всесвітній день здоров'я
- 11 – Міжнародний день визволення в'язнів фашистських концтаборів
- 12 – Всесвітній день авіації і космонавтики
- 16 – День довкілля
- 18 – День пам'яток історії та культури
- 22 – Всесвітній день Землі
- 23 – Всесвітній день книги і авторського права
- 24 – Міжнародний день солідарності молоді
- 26 – День Чорнобильської трагедії
- 28 – Всесвітній день охорони праці. Всесвітній день поріднених міст
- 29 – Міжнародний день танцю

Травень

- Друга неділя травня – День Матері
Третя субота травня – День Європи
Третя субота травня – День науки
Остання субота травня – День працівників видавництв, поліграфії і книгорозповсюдження
Остання неділя травня – День хіміка
- 1 – День міжнародної солідарності трудящих
2 – День міжнародної солідарності трудящих
3 – Всесвітній день свободи преси
– День Сонця
5 – Міжнародний день акушерства
6 – День Великомученика Юрія (Георгія) Побідоносця
8 – Міжнародний день Червоного Хреста і Червоного Півмісяця
– День пам'яті та примирення, присвячений пам'яті жертв Другої світової війни
9 – День Перемоги
– День пам'яті та примирення, присвячений пам'яті жертв Другої світової війни
15 – Міжнародний день родини (сім'ї)
16 – Всесвітній день пам'яті жертв СНІДу
17 – Всесвітній день електров'язку та інформаційного суспільства
18 – Міжнародний день музеїв
20 – День банківських працівників
21 – Міжнародний день Космосу
22 – День Миколи Весняного
– Міжнародний день біологічного різноманіття
24 – День слов'янської писемності і культури
– День Рівноапостольних Кирила і Мефодія

- 28 – День прикордонника
29 – Міжнародний день миротворців ООН
31 – Всесвітній день боротьби з тютюнопалінням

Червень

- Друга неділя червня – День працівників легкої промисловості
Третя неділя червня – День медичного працівника
Остання неділя червня – День молоді
- 1 – Міжнародний день захисту дітей
2 – Вознесіння Господнє
3 – День працівників місцевої промисловості
– День працівників водного господарства
4 – Міжнародний день безвинних дітей – жертв агресії
5 – Всесвітній день навколишнього середовища
6 – День журналіста
12 – День працівника фондового ринку
17 – Всесвітній день боротьби з запустелюваннями і засухами
20 – Всесвітній день біженців
22 – День Скорботи і вшанування пам'яті жертв війни в Україні
23 – День Державної служби ООН
25 – День митної служби України
26 – Міжнародний день боротьби зі зловживанням наркотичними засобами та їхнім незаконним обігом
– Міжнародний день ООН у підтримку жертв катування (Міжнародний день на підтримку жертв тортур)
28 – День Конституції України

Липень

- Перша субота липня – Міжнародний день кооперативів
 Перша неділя липня – День флоту України
 Друга неділя липня – День рибалки
 Остання неділя липня – День працівників торгівлі
- 1 – День архітектури України
 2 – День працівника Державної податкової служби України
 4 – День судового експерта
 11 – Всесвітній день народонаселення
 12 – День верховних апостолів Петра та Павла
 15 – День металурга
 16 – День бухгалтера
 26 – Собор архангела Гавриїла
 28 – День рівноапостольного князя Володимира Великого, хрестителя України-Руси
 – День хрещення Київської Русі – України

Серпень

- Друга неділя серпня – День працівників ветеринарної медицини
 Друга неділя серпня – День будівельника
 Остання субота серпня – День авіації України
 Остання неділя серпня – День шахтаря
- 2 – День пророка Іллі
 – День аеромобільних військ України
 6 – День Бориса й Гліба
 8 – День військ зв'язку
 9 – День великомученика Пантелеймона-цілителя
 14 – Виникнення чесних древ Животворящого Хреста Господнього. Перший спас (Маковія)

- 19 – Преображення Господнє. Спас
 – День пасічника
 23 – День Державного прапора України
 24 – День Незалежності України
 28 – Успіння Пресвятої Богородиці. Перша Пречиста

Вересень

- Перша неділя вересня – День підприємця
 Друга субота вересня – День фізичної культури і спорту
 Друга субота вересня – День українського кіно
 Друга неділя вересня – День працівників нафтової, газової та нафтопереробної промисловості
- Друга неділя вересня – День танкістів
 Третя субота вересня – День винахідника і раціоналізатора
 Третя субота вересня – День фармацевтичного працівника
 Третя неділя вересня – День працівника лісу
 Четверта неділя вересня – День машинобудівника
- 1 – День знань
 8 – Міжнародний день письменності (грамотності)
 11 – Усікновення глави Пророка, Предтечі та Хрестителя Господнього Іоанна
 15 – Міжнародний день демократії
 16 – Міжнародний день охорони озонного шару
 17 – День рятувальника
 21 – Різдво Пресвятої Богородиці. Друга Пречиста
 – Міжнародний день миру
 22 – День партизанської слави

- 27 – Воздвиження Чесного і Життедайного Хреста Господнього
– День туризму
- 30 – День мучениць Віри, Надії, Любові та їхньої матері Софії
– Всеукраїнський день бібліотек

Жовтень

- Перша неділя жовтня – День працівників освіти (День учителя)
- Друга неділя жовтня – День працівників державної санітарно-епідеміологічної служби
- Друга неділя жовтня – День художника
- Друга середа жовтня – Міжнародний день зі зменшення небезпеки стихійних лих
- Третя неділя жовтня – День працівників харчової промисловості
- Остання неділя жовтня – День автомобіліста і дорожника
- 1 – Міжнародний день музики
– День ветерана
- 2 – Міжнародний день боротьби проти насилля
– День працівників освіти
- 5 – Всесвітній день вчителів
- 8 – День юриста
- 9 – Всесвітній день пошти
- 10 – Всесвітній день охорони психічного здоров'я
– День працівників стандартизації та метрології
- 14 – Покрова Пресвятої Богородиці
– День українського козацтва
- 16 – Всесвітній день продовольства
- 17 – Міжнародний день боротьби за ліквідацію злиднів
- 19 – Апостола Фоми

- 24 – День ООН
– Всесвітній день розвитку інформації
- 27 – 80 років від дня народження Юрія Тимофійовича Кочерги (1931), українського письменника
- 31 – Апостола і євангеліста Луки

Листопад

- Перша неділя листопада – День працівника соціальної сфери
- Третя неділя листопада – День працівників сільського господарства
- Четверта субота листопада – День пам'яті жертв голодомору
- 3 – День інженерних військ
– День ракетних військ і артилерії
- 4 – День залізничника
- 6 – Міжнародний день запобігання експлуатації навколишнього середовища під час війни та збройних конфліктів
- 9 – День української писемності та мови
- 14 – Всесвітній день боротьби із захворюванням на діабет
- 16 – Міжнародний день толерантності
– День працівників радіо, телебачення та зв'язку
- 17 – День студента
- 19 – День працівників гідрометеорологічної служби
– День словиробника
- 20 – Всесвітній день дитини
- 21 – Собор Архістратига Михаїла
– Всесвітній день телебачення
- 22 – День Свободи
- 25 – Міжнародний день боротьби за ліквідацію насильства над жінками
- 26 – Святителя Іоанна Золотоуста

Грудень

- 1 — Всесвітній день боротьби зі СНІДом
- День працівників прокуратури
- 2 — Міжнародний день боротьби за скасування рабства
- 3 — Міжнародний день інвалідів
- 4 — Введення в храм Пресвятої Богородиці. Третя Пречиста
- 5 — Міжнародний день волонтерів
- День працівників статистики
- 6 — День Збройних сил України
- 7 — Великомучениці Катерини
- Міжнародний день цивільної авіації
- День місцевого самоврядування
- 9 — Міжнародний день боротьби з корупцією
- 10 — День прав людини
- 11 — Міжнародний день гір
- 12 — День Сухопутних військ України
- 13 — Апостола Андрія Первозданного
- 14 — День вшанування учасників ліквідації наслідків аварії на Чорнобильській АЕС
- 15 — День працівників суду
- 17 — Великомучениці Варвари
- 18 — Міжнародний день мігрантів
- 19 — Святого Миколая-чудотворця
- День адвокатури
- 20 — День міліції
- 22 — Зачаття праведною Анною Пресвятої Богородиці
- День енергетики
- День працівників дипломатичної служби
- 24 — День працівників архівних установ

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Актуальные проблемы профессиональной педагогики для преподавателей и работников средних специальных учебных заведений: Учебно-метод. пос. — М.: Изд. отдел ИПР СПО, 2005.
2. Амонашвили Ш.А. Психологические основы педагогики сотрудничества. — К., 1991.
3. Ананьев Б.Г. Психологическая структура личности и её становление в процессе индивидуального развития человека // Т. 2. — М., 1980.
4. Андреева Г.М. Социальная психология. — М., 1988.
5. Андрущенко В., Губерський Л., Михальченко М. Культура. Ідеологія. Особистість. — К., 2002.
6. Анциферова Л.И. К психологии личности как развивающейся системы // Психология формирования и развития личности. — М., 1981.
7. Аристотель. Политика: Сочинение: в 4 т. / пер. с древнегреч.; глав. ред. А.И. Доватура. — М.: Мысль, 1983.
8. Арсеньев А.С. Глобальный кризис и личность // Мир психологии и психология в мире. — 1994. — № 2.
9. Ахмедзянова А.Э. Изучение эмпатии личности: определение понятия, механизмы проявления // Ученые записки Института социальных и гуманитарных знаний — Казань: Изд-во «Юниверсум», — 2010. — № 2.
10. Ахметшина Ф.А. Воспитание эмпатической культуры в вузе // Вестник ТИСБИ. — 2002. — №1.
11. Бабанский Ю.К. Педагогика. — М., 1983.
12. Балл Г.О. Діалогічні універсалії сучасного гуманізму // Гуманітарні науки. — 2001. — № 1.
13. Батлук О.В. Цицерон и философия образования в Древнем мире / О.В. Батлук // Вопросы философии. — 2000.
14. Бахтин М.М. К философии поступка // Философия и социология науки и техники. — М., 1985.
15. Бейнс Д. Наука о любви. — М., 1994.
16. Бернс Р. Развитие Я-концепции и воспитание / Р. Бернс. — М.: Прогресс, 1986.

17. Бех І.Д. Виховання особистості: У 2 кн. Кн 2: Особистісно орієнтований підхід: науково-практичні засади. — К.: Либідь, 2003.
18. Бех І.Д. Виховання особистості : У 2 кн. Кн. 2: Особистісно орієнтований підхід: теоретико-технологічні засади. — К.: Либідь, 2003.
19. Бех І.Д. Особистісно зорієнтоване виховання: Науково-методичний посібник. — К.: Либідь, 2006.
20. Битинас Б.П. Структура процесса воспитания: методологический аспект. — Каунас: Швиеса, 1984.
21. Битинас Б.П. Введение в философию воспитания. — М.: Фонд духовного и нравственного образования, 1996.
22. Бобнева М.И. Социальные нормы и регуляция поведения. — М., 1978.
23. Богуш А.М. Духовні цінності в концепції сучасної парадигми виховання // Виховання і культура. — 2001. — №1.
24. Бодалев А.А. Вершина в развитии взрослого человека: характеристики и условия достижения. — М., 1998.
25. Бойко А.М. Оновлена парадигма виховання: шляхи реалізації. — К., 1996.
26. Божович Л.И. Этапы формирования личности: Избр. психол. тр. / Л.И. Божович. — М.: Воронеж, 1995.
27. Бондаревская Е.А. Педагогика: личность в гуманистических теориях и системах воспитания. — Ростов-на-Дону, 1999.
28. Валеева Р.А. Теория и практика гуманистического воспитания в европейской педагогике (первая половина XX века). — Казань, 1997.
29. Ващенко Г. Виховний ідеал. — Полтава: Полтавський вісник, 1994.
30. Великий тлумачний словник сучасної української мови / Уклад. і гол. ред. В.Т. Бусел. — К.; Ірпінь: ВТФ «Перун», 2004.
31. Вернадский В.И. Размышления натуралиста: Научная мысль как планетарное явление. — М., 1977.
32. Вицлак Г. Оценка поведения и характеристика учащегося. — М., 1986.
33. Виховання громадянина. Психолого-педагогічний і народознавчий аспекти: Навчально-методичний посібник / П.Р. Ігнатенко,

- В.П. Поплужний, Н.І. Косарева. — К.: Ін-т змісту і методів навчання, 1997.
34. Вишневський О.І. Сучасне українське виховання. — Львів, 1996.
35. Вишневський О.І. та ін. Теоретичні основи педагогіки. — Дрогобич, 2001.
36. Вишневський Омелян. Теоретичні основи сучасної української педагогіки: Посібник / Омелян Вишневський; 2-ге вид., доопрац. і допов. — Дрогобич : Коло, 2006.
37. Вікова психологія: за редакцією Г.С. Костюка. — К.: Радянська школа, 1976.
38. Вітвицька С.С. Основи педагогіки вищої школи: Методичний посібник для студентів магістратури. — Київ: Центр навчальної літератури, 2003.
39. Войтко В.И., Гильбух Ю.З. Школьная психодиагностика: достижения и перспективы. — К., 1980.
40. Волков И.П. Цель одна — дорог много. — М.: Просвещение, 1990.
41. Волкова Н.П. Педагогіка: Посібник для студентів вищих навчальних закладів. — К.: Видавничий центр «Академія», 2001.
42. Вудкок М., Фрэнсис Д. Раскрепощённый менеджер. Для руководителя-практика. — М.: Дело, 1991.
43. Выготский Л.С. Собрание сочинений: В 6 т. — Т.3. — М., 1983.
44. Галів М.Д. Проблема формування характеру особистості в історії розвитку української педагогічної думки (60-ті роки XIX — 60-ті роки XX століття) : Монографія / М.Д. Галів. — Дрогобич: Дрогоб. держ. пед. ун-т ім. І. Франка, 2007.
45. Гнатюк В. Зміст і форми національного виховання учнів // Рідна школа. — 1999. — № 9.
46. Головаха Е.И. Жизненная перспектива и профессиональное самоопределение молодёжи / Е.И. Головаха. — К.: Наукова думка, 1988.
47. Додонов Б.И. Эмоции как ценность. — М.: Политиздат, 1978.
48. Дюркгейм Э. Ценностные и «реальные» суждения // Социологические исследования. — 1991.
49. Ермоленко-Сайко В.Д. Психологические особенности развития ценностных ориентаций детей // Мир психологии и психология в мире. — 1995. — № 3.

50. Євтух М.Б., Сердюк О.П. Соціальна педагогіка: Підручник. — 2-е видання. — К.: МАУП, 2010.
51. Європейська практика студентського самоврядування в університетах України // Методичні матеріали за ред. проф. Т.Б. Буяльської. — К., 2009.
52. Єремєєва В.М. Технологія вивчення теорії та методики виховання: Методичний посібник для викладачів і студентів вищих педагогічних навчальних закладів. — Житомир: ЖДУ ім. І. Франка. — 2003.
53. Журавльова Л.П. Психологія емпатії: Монографія. — Житомир: вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2007.
54. Журба К.О. Особливості духовного розвитку дітей // Шкільна освіта. — 2002. — № 10.
55. Жутникова Н.В. Психологические уроки обыденной жизни. — М., 1990.
56. Заброцький М.М., Максименко С.Д. Комунікативна компетентність учителя: сутність і шляхи формування. — Київ—Житомир: Волинь, 2000.
57. Закон України «Про освіту» // «Голос України», 1996. — № 77.
58. Зверева І.Д., Коваль Л.Т., Фролов П.Д. Діагностика моральної вихованості. — К., 1995.
59. Зинченко В.П., Моргунов Е.Б. Человек развивающийся: Очерки российской психологии. — М., 1994.
60. Зязюн І.А. Педагогіка добра: ідеали і реалії. — К., 2000.
61. Иванов И.П. Энциклопедия коллективных творческих дел. — М., 1989.
62. Иванов С.П. Ребёнок как субъект жизни в пространстве образования современного мира // Мир психологии. — 2002. — № 1.
63. Ильин И.А. Путь и очевидность. — М., 1993.
64. Ильина Т.А. Педагогіка. — М., 1984.
65. Ингенкамп К. Педагогическая диагностика. — М.: Педагогіка, 1991.
66. Ігнатенко П.Р. Виховання громадянина. — К., 1997.
67. Історія української культури / За загальною редакцією І. Крип'якевич. — К.: Либідь, 1999.
68. Кайдалова Л.Г., Пляка Л.В. Психологія спілкування: Навч. посібник. — Х.: НФАУ, 2011.

69. Капська А.Й. Соціальна робота: Навч. посібник / А.Й. Капська. — К.: Центр навчальної літератури, 2005.
70. Карпенчук С.Г. Самовиховання особистості. — К., 1998.
71. Карпенчук С.Г. Теорія і методика виховання: Навч. посібник / С.Г. Карпенчук — К.: Вища школа, 1997.
72. Киричук О.В. Філософія освіти і проблеми виховання // Нові технології навчання. — К., 1997. — Вип. 19. — С. 6.
73. Кловак Г.Т. Основи педагогічних досліджень: Навч. посібник / Г.Т. Кловак. — Чернігів: Чернігів. держ. центр наук.-техн. і економ. інформ., 2003.
74. Ковалёв А.Г. Диагностика способностей в практике работы учителя. // Склонности и способности. — Л., 1962.
75. Ковганич Г.П. Учнівське самоврядування в системі освіти Києва: Практ.-зорієнтов. посібник / Г.П. Ковганич. — К.: Ін-т громад. сус-ва, 2000.
76. Кон И.С. В поисках себя: Личность и её самосознание / И.С. Кон. — М.: Политиздат, 1984.
77. Концепція виховання дітей та молоді у національній системі освіти// Виховна робота в закладах освіти України. — К., 1998.
78. Костюк Г.С. Навчально-виховний процес і психічний розвиток особистості. — К.: Рад. школа. — 1989.
79. Краткий психологический словарь. — М., 1985.
80. Кремень В.Г. Національна освіта як соціокультурне явище // Учитель. — 1999.
81. Критерії та показники вихованості/ Педагогічна психологія: Навч. посібник / за ред. Л.М. Проколієнко. — К.: Вища школа, 1991.
82. Куницина В., Казаринова Н., Погольша В. Межличностное общение: Учебник для вузов. — СПб.: Питер, 2003.
83. Кэмпбелл Д. Модели экспериментов в социальной психологии и прикладных исследованиях: Пер. с англ. — М., 1980.
84. Лазурский А.Ф. Классификация личности. — СПб., 1915.
85. Лебедев Б.К. Личность в общественных отношениях. — Казань, 1983.
86. Леонтьев А.А. Педагогическое общение. — М., 1996.
87. Леонтьев А.Н. Деятельность. Сознание. Личность. / А.Н. Леонтьев. — М.: Политиздат. 1975.

88. Лишин О.В. Педагогическая психология воспитания. — М., 1997.
89. Лозниця В.С. Психологія і педагогіка. — К.: Ескоб, 1999.
90. Лукашевич Н.П. Социология воспитания: краткий курс лекций / Н.П. Лукашевич. — К.: МАУП, 1996.
91. Макаренко А.С. Методика виховної роботи. — К., 1990.
92. Маралов В.Г. Психология педагогического взаимодействия воспитателя с детьми. — М., 1992.
93. Маслоу А. Психология бытия. — М., 1997.
94. Митина Л.М. Психология профессионального развития учителя. — М., 1998.
95. Мозговая Н.А. Формирование педагогической установки учителя на эмпатию во взаимодействии с учащимися: Дис. канд. пед. наук. — М., 1999.
96. Мойсеюк Н.Є. Педагогіка: Навч. посібник. — 3-є видання, доповнене. — 2001.
97. Мудрик А.В. Социальная педагогика: Учеб. для студ. пед. вузов / А.В. Мудрик. — 5-е изд., доп. — М.: Изд. центр «Академия», 2005.
98. Монахов Н.И. Изучение эффективности воспитания: теория и методы. — М.: Педагогика, 1981.
99. Нісімчук А.С., Падалка О.С., Шпак О.Т. Сучасні педагогічні технології: Навч. посібник — К.: Видавничий центр «Просвіта», 2000.
100. Обозов Н.Н. Психология межличностных отношений. — К.: Высшая школа, 1990.
101. Основи національного виховання / За заг. ред. В.Г. Кузя. — К., 1993.
102. Орбан-Лембрик Л.Е. Соціальна психологія: Підручник: У 2 кн. Кн. 1: Соціальна психологія особистості і спілкування. — К.: Либідь, 2004.
103. Панасюк А.О. Обвинительный уклон в зеркале психологического исследования // Психолог. журн. — 1992. — Т. 13, № 3.
104. Парыгин Б.Д. Анатомия общения. — СПб., 1999.
105. Парыгин Б.Д. Социальная психология. Проблемы методологии, истории и теории. — СПб., 1999.
106. Педагогическая диагностика в школе. — Минск, 1987.
107. Первин А., Джон О. Психология личности. — М., 2000.

108. Петровский В.А. Личность: феномен субъективности. — Ростов-на-Дону, 1992.
109. Поддьяков Н.Н. Основное противоречие развивающейся психики ребёнка. — М., 1997.
110. Подласый И.П. Педагогика. — М.: ВЛАДОС, 1999.
111. Подоляк Л.Г., Юрченко В.І. Психологія вищої школи: Навч. посібник. — К.: Філософська студія, 2006.
112. Пометун О.І. Основні теорії виховання. — К., 2000.
113. Пономаренко В.А. Психология духовности профессионала. — М., 1997.
114. Потебня А.А. Мысль и язык. — К., 1993.
115. Практикум з педагогіки: Навч. посібник: Видання 4-те / За заг. ред. О.А. Дубасенюк, А.В. Іванченка. — Житомир: ЖДУ ім. І. Франка, 2005.
116. Психология воспитания / Под. ред. В.А. Петровского. — М., 1995.
117. Психологічні аспекти гуманізації освіти / За ред. Г.О. Балла. — К., 1996.
118. Рибалка В.В. Психологія розвитку творчої особистості. — К., 1996.
119. Роджерс К. Становление личности. Взгляд на психотерапию. — М.: Эксмо-Пресс, 2001.
120. Романова С. Сучасний погляд на професійний імідж викладача ВНЗ // Гуманізація навчально-виховного процесу: Збірник наукових праць. — Вип. XLVIII. — Слов'янськ: СДПУ, 2009.
121. Рубинштейн Л.С. Проблемы общей психологии. — М., 1976.
122. Рубинштейн Л.С. Основы общей психологии. — М., 1982.
123. Рудницька О.П., Болгарський А.Г., Свистельникова Т.Ю. Основи педагогічних досліджень. — К., 1998.
124. Савчин М.В. Соціальна психологія. — Дрогобич: Видавнича фірма «Відродження», 2000.
125. Салливан Г.М. Интерперсональная теория в психологии. — М., 1999.
126. Самарин Ю.А. Очерки психологии ума. — М., 1962.
127. Селиванов В.С. Основы общей педагогики: Теория и методика воспитания: Учеб. пособие для студ. высш. пед. учеб. заведений. — М.: Издательский центр «Академия», 2002.

128. Симонов В.П. Происхождение духовности. — М.: Просвещение, 1990.
129. Ситаров В.А., Мартов В.Г. Педагогика ненасилия — гуманизм в действии. — М., 1990.
130. Снайдер М., Снайдер Р., Снайдер-мл. Р. Ребёнок как личность. — М., 1994.
131. Сокольников Ю.П. Теория воспитательного пространства. — М., 1977.
132. Социальная психология / Под ред. А.В. Петровского. — М., 1987.
133. Сухомлинська О.В. Концептуальні засади розвитку історико-педагогічної науки в Україні // Шлях Освіти. — 1999.
134. Сухомлинська О.В. Цінності у вихованні дітей та молоді: стан розроблення проблеми // Педагогіка і психологія. — 1997.
135. Сухомлинський В.О. Серце віддаю дітям // вибр. твори. — К., 1997.
136. Сухомлинський В.О. Як виховати справжню людину. — К., 1975.
137. Сухомлинський В.О. Спілкування в колективі // Вибрані твори. — К., 1976.
138. Сухомлинський В.О. Методика виховання колективу // Вибрані твори в 5 т. — Т. 4. — К., 1976.
139. Талызина Н.Ф. Педагогическая психология. — М.: Просвещение, 2004.
140. Тернопільська В.І. Соціально-комунікативна культура школяра: шляхи сходження. Монографія. — Вид-во ПП «Рута», 2008.
141. Тернопільська В.І. Психологія для старшокласників: соціально-комунікативний аспект: Навч. посібник. — Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2009.
142. Тернопільська В.І. Психологія для старшокласників (від самопізнання до соціальної відповідальності): Навч. посібник. — К.: Центр навчальної літератури, 2004.
143. Толстой Л.Н. Собрание сочинений: В 22 т. — Т. 21. — М., 1985.
144. Уледов А.К. Духовное обновление общества. — М.: Инноватор, 1990.
145. Уманский Л.И. Личность. Организаторская деятельность. Коллектив. / Избранные труды — Кострома: КГУ им. Н.А. Некрасова, 2001.

146. Учителю о педагогической технике/ Под. ред. Л.И. Рувинского. — М., 1987.
147. Ушинский К.Д. Твори: В 6 т. — Т. 2. — К.: Рад. школа, 1954.
148. Федотова В.Г. Духовное, душевное и жизнь // Человек и духовность. — Рига, 1990.
149. Фетискин Н.П., Козлов В.В., Мануйлов Г.М. Социально-психологическая диагностика развития личности и малых групп. — М.: Изд-во института психотерапии, 2002.
150. Філоненко М.М. Психологія спілкування: Підручник. — К.: Центр учбової літератури, 2008.
151. Фіцула М.М. Педагогіка. — К: ВЦ Академія, 2000.
152. Френе Ф. Антология гуманной педагогики. — М., 1997.
153. Фридман Л.М., Каплунович И.Я., Пушкина Т.А. Изучение личности учащегося и ученических коллективов. — М., 1988.
154. Харламов И.Ф. Педагогика. — М., 1999.
155. Хрестоматия по социальной психологии. — М., 1994.
156. Шердаков В.Н. Добро. Истина. Красота. — М.: Наука, 1993.
157. Шилова М.И. Изучение воспитания школьников. — М.: Педагогика, 1982.
158. Щуркова Н.Е. Диагностика воспитательности: педагогические методики. — М., 1992.
159. Щуркова Н.Е. Новое воспитание. — М., 2000.
160. Щуркова Н.Е. Прикладная педагогика воспитания: Учеб. пособ. — СПб.: Питер, 2005.
161. Юдин В.В. Педагогическая технология. — Ярославль, 1997.

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1	
РОЛЬ ВИХОВАННЯ У РОЗВИТКУ ЛЮДИНИ ТА ФОРМУ- ВАННІ ЇЇ ОСОБИСТОСТІ	5
1.1. Виховний процес у вищому навчальному закладі	8
1.2. Напрями виховання у вищому навчальному закладі	17
РОЗДІЛ 2	
ПЕДАГОГІЧНІ ІНСТРУМЕНТИ ВПЛИВУ НА ОСОБИС- ТІСТЬ СТУДЕНТА	24
2.1. Загальні методи виховання	24
2.2. Організаційні форми виховання	40
2.3. Технології виховання	44
2.4. Діагностика вихованості студентів	51
РОЗДІЛ 3	
СТУДЕНТ ЯК СУБ'ЄКТ ВИХОВНОГО ПРОЦЕСУ	69
3.1. Загальні психологічні закономірності функціонування й роз- витку особистості студента	69
3.2. Студентське самоврядування як фактор удосконалення ви- ховного процесу	74
3.3. Формування колективу та його вплив на особистість сту- дента	78
3.4. Девіантна поведінка особистості як комплексне порушення соціальних норм	87
РОЗДІЛ 4	
КУРАТОР ЯК СУБ'ЄКТ ВИХОВНОГО ПРОЦЕСУ	92
4.1. Особливості діяльності куратора академічної групи	92
4.2. Планування роботи куратора академічної групи	96
4.3. Педагогічна діагностика в роботі куратора академічної гру- пи	98
4.4. Педагогічний супровід адаптаційного періоду першокурс- ника	101
4.5. Професійний імідж куратора академічної групи	102
4.6. Комунікативна компетентність куратора академічної групи ..	103
4.7. Емпатійність куратора академічної групи як необхідна умова педагогічної взаємодії	106

КОРОТКИЙ ТЕРМІНОЛОГІЧНИЙ СЛОВНИК	113
ДОДАТКИ	137
Додаток А. Нормативно-правове забезпечення виховної роботи у ВНЗ	137
Додаток Б. Організаційно-методичне забезпечення роботи куратора академічної групи	190
КАЛЕНДАР ЗНАМЕННИХ І ПАМ'ЯТНИХ ДАТ	243
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ	251

Навчальне видання

ТЕРНОПІЛЬСЬКА Валентина Іванівна
КОЛОМІЄЦЬ Тетяна Василівна
ПОНТКІВСЬКА Інна Олександрівна

Довідник з виховної роботи зі студентами

Рекомендовано Міністерством освіти і науки, молоді та спорту України як навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів (лист № 1/11– 3486 від 18.02.2013 р.)

Головний редактор *Богдан Будний*
Редактор *Надія Бульчак*
Технічний редактор *Оксана Чучук*
Обкладинка *Євгенії Рудюк*
Комп'ютерна верстка *Тетяни Шост*

Підписано до друку 1.06.2014. Формат 60x84/16. Папір офсетний.
Гарнітура Times. Умовн. друк. арк. 15,35. Умовн. фарбо-відб. 15,35.

Видавництво «Навчальна книга — Богдан»

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до Державного реєстру видавців, виготівників і розповсюджувачів видавничої продукції ДК №4221 від 07.12.2011 р.

Навчальна книга — Богдан, просп. С. Бандери, 34а, м. Тернопіль, 46002
Навчальна книга — Богдан, а/с 529, м. Тернопіль, 46008
тел./факс (0352) 52-19-66; 52-06-07; 52-05-48
office@bohdan-books.com www.bohdan-books.com

ISBN: 978-966-10-3841-6

9 789661 103841 6